КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

НАУКОВІ РОЗВІДКИ З АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Матеріали
VI Міжнародної науково-практичної конференції

24 квітня 2023 року,
м. Київ

УДК 34(082)(477)
Н34

Рекомендовано до друку
Вченою радою Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 4 від 31.05.2023 р.)

Редакційна колегія:
Орел Л.В., завідувач кафедри приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор юридичних наук, доцент (*голова*);
Власова Г.П., завідувач кафедри публічного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (*заступник; 1 розділ*);
Калашник О.М., доцент кафедри приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, адвокат, член Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, Комітету з міжнародного права Національної асоціації адвокатів України, кандидат юридичних наук (*відповідальний секретар; 2 розділ*);
Хатнюк Н.С., професор кафедри публічного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор юридичних наук, професор (*3 розділ*).

Рецензенти:
Ingrida Daneliene, Assoc. Prof., Dr., Head of Academic Department of Social Sciences, European Humanities University (Vilnius, Lithuania);
Загиней-Заболотна З.А., начальник відділу аналітичної роботи Касаційного кримінального суду управління аналітичної допомоги касаційним судам та Великій Палаті Верховного Суду департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду, доктор юридичних наук, професор;
Чорноус Ю.М., професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

Н34 **Наукові розвідки з актуальних проблем приватного та публічного права:** матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24 квітня 2023 року). — Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. — 246 с.

У збірнику розглядаються питання актуальних проблем приватного та публічного права, реформування правової системи в умовах війни, які обговорювалися на VI Міжнародній науково-практичній конференції, що проходила 24 квітня 2023 р. Репрезентовано новітні погляди науковців та практиків на державу і право в умовах їх становлення, сучасного стану та перспектив розвитку. Досліджено актуальні філософсько-правові та теоретико-юридичні проблеми державотворення, правотворення, праворозуміння та правореалізації як у цілому, так і різного галузевого спрямування з метою їх оптимізації та створення наукових засад для подальшого якісного перетворення. Для науковців, правотворців, юристів-практиків, аспірантів, студентів і всіх, хто цікавиться проблемами правової системи.

УДК 34(082)(477)

© Автори публікацій, 2023
© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023

ЗМІСТ

Кулініч М.А. Вітальне слово 6

Розділ 1. ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВІЙНОЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ 7

Victoria Vdovychenko, Vlad Vernygora. Ukraine's Resilience Lessons Learnt: Perspectives and Challenges ahead of the NATO Vilnius Summit / Уроки стійкості України: перспективи та виклики перед самітом НАТО у Вільнюсі 7

Копотун І.В. Право на безпечні умови праці в реаліях режиму воєнного стану 16

Ємець Л.О. Правове забезпечення декомунізації суб'єктами столиці 19

Вінтоняк О.В. Відносини, що потребують правового регулювання у зв'язку з євроінтеграцією 22

Калашник О.М. Особливості оскарження до суду рішень та діянь органів державної міграційної служби у справах щодо порушення іноземцями міграційного законодавства та щодо визнання їх біженцями в Україні: стратегія і тактика адвоката в умовах воєнного стану 28

Кравчук В.М. Громадський контроль публічної влади в умовах воєнного стану 31

Обловацька Н.О. Сучасний стан функціонування адвокатури в умовах воєнного стану 35

Никитченко Н.В., Габрись О.М. Правові засоби державної підтримки суб'єктів господарювання у воєнний та післявоєнний час 39

Сергієнко Н.А. Формування доказової бази для розслідування злочинів, вчинених військовослужбовцями РФ, через застосування інтернет-середовища 45

Чернега Р.Т., Ковтун І.В. Механізм здійснення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади в умовах воєнного стану 50

Розділ 2. НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ПРАВА 54

Петросян В.Р. Проблеми співвідношення принципу територіальної цілісності та права народу на самовизначення у міжнародному праві 54

Буличева Н.А., Буличев А.О. Удосконалення правового забезпечення принципу концентрації у конкурентних відносинах суб'єктів столиці в умовах євроінтеграції 61

Матвєєв П.С. Концептуальні засади забезпечення вищої освіти в національній політиці України в сучасних умовах 65

Чернега В.М. Норми-дефініції земельного права очима українського цивіліста-сучасника 73

Байталюк О.М. Управління пам'яткоохоронною діяльністю: правовий аспект 78

Задорожний Ю.А. Деякі аспекти розвитку юридичної освіти в країнах Західної Європи 85

Мудрий С.М. Конфлікт інтересів у діяльності юридичних осіб 90

Орел Л.В., Ситниченко А.В. Аліментні зобов'язання в умовах воєнного стану 98

Орел Л.В., Грицак О.М. Порівняння правового забезпечення репродуктивних технологій і репродуктивного здоров'я в Україні та за кордоном 104

Чернега Р.Т., Ковтун І.В. Права Київської міської ради як учасника правовідносин 112

Хатнюк Н.С., Тарасюк Ю.А., Каленіченко Ж.В. Порука як спосіб забезпечення належного виконання господарських договорів 115

Хатнюк Н.С., Захарченко Д.П., Стринадко Д.І. Правове регулювання та особливості договорів про рекламну діяльність 119

Байталюк О.М., Бахірєва В.В. Особливості правового регулювання інституту шлюбного договору в зарубіжних країнах 125

Орел Л.В., Гулій Д.В. Правовий статус юридичних осіб в умовах євроінтеграції 130

Орел Л.В., Волошин Л.В. Теоретичні та практичні проблеми судочинства щодо визнання суб'єкта неплатоспроможним 134

Ворошилова І.В., Якіменко О.В. Проблеми та виклики забезпечення права на освіту на окупованих територіях (на прикладі України) 140

Калашник О.М., Левчук М.В. Процесуальні особливості розгляду цивільних справ у наказному провадженні 145

Орел Л.В., Бабяк М.О. Практика Верховного Суду у спорах про захист честі, гідності та ділової репутації 148

Орел Л.В., Орєхов О.І. Земля як об'єкт господарських відносин 154

Калашник О.М., Оболонська Ю.С. Захист права власності юридичних осіб у цивільному судочинстві 161

Калашник О.М., Лохіна Н.О. Захист майнових прав столиці у порядку цивільного судочинства 168

Орел Л.В., Копьонкін М.В. Цивільно-правові договори в ІТ-сфері 171

Розділ 3.НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА 176

Maryia Zharylouskaya. Fair Trial Standarts of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in Regard to Taxation Issues / Стандарти справедливого судового розгляду за Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод у відношенні податкових питань 176

Мигрин Т.М. Статус перекладача в судовому процесі 184

Партенадзе О.А. Реформування освітньої системи з метою отримання бажаної професії 187

Liudmila Ulyashyna. Normative Challenges in Legal Recognition of Human Rights Lawyers / Нормативні виклики у юридичному визнанні та захисті прав адвокатів 191

Alexander Vashkevich. Right to Defend Oneself in Person: International Covenant for Civil and Political Rights and practice of the Human Rights Committee / Право захищати себе самостійно: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та практика Комітету з прав людини 200

Власова Г.П. Проблеми співвідношення теорії та практики у судочинстві 206

Музиченко О.В. Оскарження рішення про видачу особи (екстрадицію) та підстави його скасування 209

Нашинець-Наумова А.Ю. ІТ-право: реалії та перспективи 214

Чернега А.П. До питання про академічну доброчесність 218

Баклан О.В. Окремі питання щодо провадження за зверненнями громадян та надання адміністративних (управлінських) послуг громадянам з боку органів публічної влади 223

Хатнюк Н.С., Капішон А.В. Підстави виникнення прав та обов'язків у ненародженої дитини: порівняльний аспект з європейськими країнами 230

Хатнюк Н.С. Тенденції запровадження штучного інтелекту на ринку юридичних послуг України 234

Суперсон О.О. Акт судочинства як результат застосування юридичної техніки 238

Удовенко Ж.В. Особливості співробітництва з міжнародним кримінальним судом 242

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники VI Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові розвідки з актуальних проблем приватного та публічного права», думаю, не буде перебільшенням зазначити, що нинішня традиційна конференція проходить у складний і відповідальний час, коли наш народ, уся держава в умовах воєнного стану виборюють життєздатність доленосного проєкту — «Незалежна і вільна Україна».

У такий час ми думаємо не тільки про перемогу на полі бою з підступним агресором, але й про те, яким буде майбутнє оновленої переможної України, яким буде покоління переможців, яке відбудовуватиме мирне життя у реформованій європейській країні. На нас покладена особлива місія підготовки потужної генерації здобувачів вищої бакалаврської і магістерської освіти. Наші наукові розвідки з актуальних проблем приватного та публічного права мають стати вагомим внеском у перебудову та модернізацію механізмів функціонування правової системи нашої держави, удосконалення суспільних процесів у країні.

Ваш високий фах і глибокі професійні знання — це те неоціненне надбання, яке ви передаєте прийдешньому поколінню університетської молоді, насамперед грінченківській студентській родині.

Віра та стійкість, патріотизм та оптимістичний погляд у майбутнє — запорука нашої перемоги, нашого успіху і вагомих звершень.

Бажаю учасникам VI Міжнародної науково-практичної конференції творчого натхнення, плідної дискусії та вагомих результатів.

Кулініч Микола Андрійович,
декан Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат історичних наук,
Надзвичайний і Повноважний Посол України

РОЗДІЛ 1 ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВІЙНОЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

UKRAINE'S RESILIENCE LESSONS LEARNT: PERSPECTIVES AND CHALLENGES AHEAD OF THE 2023 NATO VILNIUS SUMMIT

Victoria Vdovychenko,
Dr, Associate Professor,
Faculty of Law and International Relations,
Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine);

Vlad Vernygora,
DSocSc Candidate
(University of Lapland, Finland),
Senior Lecturer in Political Science and Philosophy
Khazar University (Azerbaijan)

These days, while Ukraine is heading towards the NATO summit that is to take place in July 2023 in Vilnius (Lithuania), it is hard not to reflect on the obvious politico-historic nexus that objectively interlinks this upcoming event with the third Eastern Partnership Programme's (EPP) summit that was held in the same Vilnius, but in November 2013, a decade ago. Without getting into metaphysics, it is still a prospectively positive idea, in ontological sense, to talk about the 'Ukraine and NATO now' in an analytical 'unification' with the 'Ukraine and the EU then'. As argued, the failure of the 2013 EPP's summit "*was a wake-up call for the EU and its External Action Service*", pushing the most integrated geographic cluster of the European continent "*to realise its tactical unpreparedness for a serious geo-strategic encounter with the Kremlin in the process of answering the Ukrainian question*" [1, p. 9] and not only.

Having found no comfortable place in what is getting left out of the UN-based international system, which was designed by the Churchill-Roosevelt-Stalin trio in February 1945 for a different kind of actorness [2] [3, p. 18], the EU has also dramatically failed with implementing 'A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy' [4]. The latter document, being issued a few days after the 2016 United Kingdom European Union membership referendum, only managed to underscore how far the EU was (and still is) from the implementation of its own desire to possess a 'strategic autonomy'. It became clear, the EU would need to have a more articulated cooperative framework with its long-term 'strategic advisor' on security, NATO. Whether it is for a positively effective enlargement exercise, not to mention a situation when the entity has to battle an existential operational threat during the pandemic, the process of comprehending the 16+1 or yet another migration crisis, the EU, objectively, is in constant need of NATO standing by its side. With respect, the EU's planned 'strategic autonomy', being analytically taken as a conceptual possibility, is a 'mission impossible' at the moment, regardless of what President Emmanuel Marcon (and all leaders of France before and after him, in all grammatic configurations of the verb 'may') may think or dream about it.

As for Ukraine, nearly three European Commissions and two Ukrainian Presidents later (since the unforgettable November 2013), **this is arguably not quite about the EU any more**. Moreover, from 2018, the Constitution of Ukraine makes four references about the country's EU- and NATO-focused normative as well as geo-strategic leads [5], having shaped up the National Security Strategy of Ukraine, which was approved in September 2020 to underscore a distinct NATO-associated vector in the country's policymaking process. However, for this brief snap-shot of actuality, there is a couple of legitimate questions to be, at least, outlined (if not answered in a proper academic way) on, firstly, some of Ukraine's main qualities that the country is prepared to exhibit and 'bank on' during the upcoming NATO summit and, secondly, the normative basis for Ukraine's current arguments-proposals to the organisation it is willing to join. Thus, this material's *ersatz*-claim will be around Ukraine's resilience, a quality that the country has been gradually embracing in its newest era since, perhaps, the times of the Orange Revolution (latently), but, definitely, after the Revolution of Dignity (emphatically). There is a likelihood that it is going to be presented as a *fait accompli* in Vilnius, before the distinctly different groups of 'very friendly', 'just friendly', and, on a good day, simply 'neutral-to-Ukraine' NATO members.

Resilience being observed de facto and normatively

Characteristically for the phenomenon of resilience in the context of Ukraine, it has been observed-in-development for a number of years already. Objectively, the '2021 Taliban offensive in Afghanistan' versus the '2022 Russian invasion of Ukraine' managed to irreversibly solidify the global opinion on a 'fragile Afghanistan' [6; 7] and a 'resilient Ukraine' [8], but, since this focus has a comparative element, it is a slightly different story. On our case, 'Resilient Ukraine' [9], a programme of the International Centre for Defence and Security (Estonia's major think-tank in the specified field), has been implemented since 2016, having already made an applied difference in cross-sectoral crisis simulations, while also developing standards for measuring societal resilience in Ukraine. In a significant addition, for example, European Values Center for Security Policy (Czechia), Centre for Grand Strategy with partners (UK), and Harvard Kennedy School (USA), having produced their correspondingly 'War in Ukraine: Lessons identified and learned' [10], 'War in Ukraine: One year on' [11], 'Lessons from a year of war in Ukraine' [12], comprehensively, together with many other analytical entities worldwide, reflected on one year onwards from Russia's invasion of Ukraine and underscored the latter's remarkable growth in resilience.

What about Ukraine, NATO, and the EU themselves? What do they precisely say on and how they explicitly understand the phenomenon? The underlying idea here, of course, is about a prospective possibility to get closer to an accord of genuine partnership on what resilience means for all partners and how this common understanding (as well as NATO's recognition and confirmation of Ukraine's accomplishments in becoming a truly resilient country) shapes an important policy of making the entire framework, together with Ukraine, more secure.

In general, NATO-wide policy on resilience (and positive civil preparedness to rebuff an aggression) is guided by the Resilience Committee, which reports directly to the North Atlantic Council [13]. The normative understanding of the phenomenon comes from Article 3 of the organisation's founding treaty: "*In order more effectively to achieve the objectives of this Treaty, the Parties, separately and jointly, by means*

of continuous and effective self-help and mutual aid, will maintain and develop their individual and collective capacity to resist armed attack" [14]. At the 2016 NATO Warsaw summit, the organisation decided to enhance its resilience to the full spectrum of threats and continue developing their members' individual and entire NATO's collective capacity to resist any form of armed attack. The agreement was made on singling out the following seven baseline requirements for national resilience, against which member states can measure their level of preparedness, and they are as follows: assured continuity of government and critical government services; resilient energy supplies; ability to deal effectively with uncontrolled movement of people, and to de-conflict these movements from NATO's military deployments; resilient food and water resources; ability to deal with mass casualties and disruptive health crises; resilient civil communications systems; and, finally, resilient transport systems [15].

The carry-on in regards of the theme, via 2019 (when NATO recognised the need to increase the resilience of societies as well as within the members' critical infrastructure and energy security) and 2021 (when a 'Strengthened Resilience Commitment' was agreed upon), was solidified during the 2022 NATO Madrid summit that was featured by a particular segment of the event-linked declaration: "*Resilience is a national responsibility and a collective commitment. We are enhancing our resilience, including through nationally-developed goals and implementation plans, guided by objectives developed by Allies together*" [16]. Indirectly but very clearly, it became emphatically as well as normatively pronounced by the organisation that, in order to seriously elaborate on go-ahead partnership plans, a partner-in-waiting, indeed, needs to showcase its **"nationally-developed goals"** on resilience, being guided by (or **being in the line with**) the specified NATO-wide objectives on the phenomenon.

Characteristically for the process, the EU, with its '2020 Strategic Foresight Report', effectively interlinked resilience with all prospective policies of the entity, **created a toolkit** for monitoring the phenomenon in socio-economic, geopolitical, green and digital spheres, and defined it as "*the ability not only to withstand and cope with challenges but also to undergo transitions, in a sustainable, fair, and democratic manner*" [17]. With that, the EU-NATO managed to reach a decent synergy in conceptualising resilience as a process, a point of departure, and a point of arrival at once.

Arguably, Ukraine has not been lagging behind in the process of developing its normative understanding of resilience (very often being ahead of NATO in recognising the importance of the topic in security building), not to mention demonstrating it every day since the beginning of the Russian aggression in 2014. From the 2015 'Strategy of the National Security of Ukraine' and the country's 'Military Doctrine' of the same year, via the 2016 'Strategic Defence Bulletin', the 2020 'National Security Strategy of Ukraine', and the 2020 'National Defence Plan', Ukraine got into absolute specifics on the topic of resilience with its Concept of the National Resilience System, approved by the Decree of the President of Ukraine on 27 September 2021 [18]. In a highly comprehensive manner, the document defines the purpose, basic principles, directions, mechanisms and terms of implementation and functioning of the national sustainability system aimed at ensuring the ability of the state and society to identify threats, identify vulnerabilities and assess national security risks, their negative impacts, respond effectively and recover quickly and fully from emergencies or emergencies of all kinds, including but not limited to hybrid threats.

One can observe that these notions are very much in the line with those of NATO (and the EU, too), and it can be argued that the implementation of the Concept can add plenty of positive value in the process of introduction of a risk-oriented approach in the system of strategic analysis and planning, ensuring the appropriate level of readiness of the state and society to respond to threats to national security, emergencies and crises of various origins, and establishing effective cooperation between all stakeholders in ensuring nation-wide stability, and, certainly, the development of cooperation with international partners, so different experiences will be exchanged on how to build a/the national system of stability, while integrating Ukraine into the Euro-Atlantic security framework.

It can certainly be put forward that "*Ukraine's resilience grew out of the humiliating experience of 2014*", but the same source does not also deny the fact that the country's "*resilience following Russia's full-scale invasion in 2022*", apart from other factors, can be "*attributed to its political pluralism, decentralised decision making, individual initiative, active civil society, strengthened national unity and sense of knowing what you are fighting for*" [19]. These are such constitutional elements of resilience, which cannot be developed overnight and require plenty

of longevity to get 'crystalised'. In a geo-strategic as well as positive sense, Ukraine has already made significant strides in contributing to the North-Atlantic and purely European security architectures, having also reached a commendable level of resilience-associated understandings, which are already compatible with how the EU and, especially, NATO treat the phenomenon.

It could be suggested that this *status quo*, in an indirect manner, put Ukraine moving along the lines of realistic tendencies, which is **a position of strength**. In April 2023, during a joint briefing with the Prime Ministers of the Netherlands and Belgium in The Hague, President Volodymyr Zelenskyy, while elaborating on what the 2023 NATO Vilnius summit can generate for Ukraine, outcome wise, noted the following: "*We are realists, we understand that we will not join NATO while the war is ongoing. Even during the war, we want to hear a clear signal that we will join NATO after the war*" [20]. Considering the above, it appears that Ukraine's claim on reaching to the obtainable prospect of joining NATO cannot be described as baseless, be it *de facto* or normatively. The only thing is that the country's leadership are in need to formulate a rock-solid affirmation out of Ukraine's newly achieved heights of resilience, but Article 10 of the North Atlantic Treaty may be of help here.

Instead of a conclusion

If only in 2021, a credible analysis noted that "*Ukraine as a state and Ukrainians as its citizens are characterised by completely different levels of vulnerability*" [21], the full-scale Russian invasion on Ukraine in February 2022 nullified many socio-political obstacles for the country to become effectively resilient. This seems to be also true that, from November 2013, Ukraine cumbersomely, painfully, but also irreversibly managed to embark itself on the road of channelling the country's policymaking process through to an unprecedentedly more security-oriented instrumentarium than it used to possess before the failed 2013 EPP summit. At the same time, both the EU and NATO got closer to a more precise common comprehension on how to 'accommodate' resilience for their own and their prospective members' good, underlining the necessity for the phenomenon of resilience to be 'recorded' in normative sense.

Pertaining to Ukraine's prospects during yet another high-profile summit in Vilnius, the country appears to be as eventually having grasped

what happened in the Lithuanian capital ten years ago, and what it needs to achieve now. In this context, keeping in mind the aforementioned Article 10 of NATO's main document and communicating Ukraine's now proven ability "*to contribute to the security of the North Atlantic area*" *in order "to accede to [the] Treaty*" [14], it may be effectively beneficial for Kyiv to use this particular norm to accentuate Ukraine's geo-strategic growth in understanding its true position in the North Atlantic framework as well as the entire international system. After all, now is not then.

REFERENCES

1. Vernygora, V., Ramiro Troitiño, D., & Västra, S. (2016). The Eastern Partnership Programme: Is pragmatic regional functionalism working for a contemporary political empire? In T. Kerikmäe, & A. Chochia (Eds.), *Political and Legal Perspectives of the EU Eastern Partnership Policy* (pp. 7–22). Springer. Available from: https://doi.org/10.1007/978-3-319-27383-9
2. Plokhy, S. (2010). *Yalta: The price for peace* (Viking Penguin).
3. Vernygora, V., Akulenko, L. & Naumenko, D. (Eds.) (2019). *A Place for Ukraine in a more cohesive European Union: Synergising the two different integrations*. NGO Ukrainian Centre for European Policy. Available from: http://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/web_place_for_Ukraine_in_a_more_-cohesive_EU_WEB.pdf?fbclid=IwAR2JoHg44W1h2W8H-3ZjqBK3amTX3W9lgTSFs1yi9j5bHcYjTNHC4EIOnkg
4. *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy* (2016). The European Commission, June.
5. Vdovychenko, V., & Vernygora, V. (2021). Naïveté as a Beginning: Ze Ukrainian foreign policy. In M. Drabczuk, & T. Stępniewski (Eds.), *Ukraine under Zelenskyy: Domestic, Foreign and Security Policy in Flux* (pp. 17–32). Institute of Central Europe. IEŚ Policy Papers No. 10/2021. Available from: https://ies.lublin.pl/ies-policy-papers/ukraine-under-zelenskyy-domestic-foreign-and-security-policy-in-flux/
6. Sigsgaard, M. (2009). Education and Fragility in Afghanistan: A situational analysis. UNESCO and Inter-Agency Network

for Education in Emergencies. Available from https://www.iiep.unesco.org/en/publication/education-and-fragility-afghanistan-situational-analysis
7. Aikins, M. (2021). Inside the Fall of Kabul. *The New York Times*. Available from https://www.nytimes.com/2021/12/10/magazine/fall-of-kabul-afghanistan.html
8. *First Person: Journeys of resilience in Ukraine* (2023). UN News, March. Available from https://news.un.org/en/story/2023/03/1135247.
9. *Resilient Ukraine* (2016-2023). International Centre for Defence and Security (Estonia). Available from https://resilient-ukraine.org/en/about/us
10. *War in Ukraine: Lessons identified and learned* (2023). European Values Center for Security Policy (Czechia), February. Available from https://europeanvalues.cz/en/war-in-ukraine-lessons-identified-and-learned/
11. Leoni, Z., Ryan, M., & Weber, J. (Eds.) (2023). *War in Ukraine: One Year On*. Centre for Grand Strategy, Leverhulme Trust, King's College London. Available from https://www.kcl.ac.uk/warstudies/assets/war-in-ukraine-one-year-on.pdf
12. *Lessons from a Year of War in Ukraine.* (2023). Harvard Kennedy School (Harvard University, USA), February. Available from https://www.hks.harvard.edu/faculty-research/policy-topics/international-relations-security/lessons-year-war-ukraine
13. *Resilience Committee.* (2022). NATO. Available from https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50093.htm
14. *The North Atlantic Treaty.* (1949). NATO. Available from https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm
15. *Commitment to Enhance Resilience.* (2016). NATO. Available from https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133180.htm
16. *Madrid Summit Declaration.* (2022). NATO. Available from https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm
17. *2020 Strategic Foresight Report.* (2020). The European Commission. Available from https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-planning/strategic-foresight/2020-strategic-foresight-report_en

18. President of Ukraine. (2021). Ukaz Prezydenta Ukrainy № 479/2021 Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 20 serpnia 2021 roku «Pro zaprovadzhennia natsionalnoi systemy stiikosti». Available from https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181 [in Ukrainian].
19. Hedenskog, J. (2023). Explaining Ukrainian Resilience. SCEEUS Report Series on Ukrainian Domestic Affairs, No. 2. Available from https://sceeus.se/en/publications/explaining-ukrainian-resilience/
20. Zelenskyy: We Understand that We Won't Join NATO during War, but We Want Clear Signal. (2023). *European Pravda.* Available from https://www.eurointegration.com.ua/eng/news/2023/05/4/7160996/
21. *Resilient Ukraine — a Delicate Mosaic?* (2021). ICDS. Available from https://icds.ee/wp-content/uploads/2021/11/ICDS_Report_Resilient_Ukraine_Delicate_Mosaic_Teperik_et_al_November_2021.pdf

ПРАВО НА БЕЗПЕЧНІ УМОВИ ПРАЦІ В РЕАЛІЯХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Копотун І.В.,
проректор з міжнародних зв'язків Akademie HUSPOL,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Тривалі бойові дії негативно впливають, зокрема, на економіку України, яка втратила значну кількість свого трудового потенціалу та можливості здійснення господарської діяльності. За даними Міжнародної організації праці (далі — МОП), українська економіка зазнала значних збитків від російської агресії. Так, втрачено майже 5 мільйонів робочих місць, понад 5 мільйонів осіб виїхали до сусідніх країн. Серед біженців переважно були жінки, діти та особи старше 60 років. Серед біженців приблизно 2,75 мільйона людей працездатного віку. З них 43,5 %, або 1,2 мільйона, раніше працювали і втратили або залишили роботу.

Українська держава через умови, в яких вона опинилась від 24 лютого 2022 р., змусила переорієнтувати правове впорядкування суспільних відносин під умови війни. Надавалися пропозиції із вдосконалення чинного законодавства.

Фактично новий спеціальний нормативно-правовий акт закріпив пріоритет прояву свободи волі роботодавця у питаннях правового регулювання трудових відносин за рахунок обмеження трудових прав працівника.

Більшою мірою це стосувалося сфери правового регулювання трудових та похідних відносин, основні зміни реформаційного характеру було здійснено в Законі України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX від 15 березня 2022 р. [1], а потім і в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» № 2352-IX від 1 липня 2022 р. [2].

Прийняття вищезазначених законів було нагальним, адже ситуація, що склалася, призвела до руйнування виробничих потужностей, переміщення підприємств, загибелі працівників, зміни працівниками місця свого проживання, мобілізації працівників-чоловіків, окупації окремих українських населених пунктів і, як наслідок,

втрати робочих місць і працівників. Усі ці фактори стали визначальними щодо наявності реальних можливостей та визначення перспектив здійснення трудового процесу як фактично, так і юридично.

Тому прийняття спеціального нормативно-правового акта, який мав би упорядкувати трудові відносини в Україні в умовах режиму воєнного стану, було лише справою часу.

На практиці нині можемо констатувати утиск трудових прав працівників внаслідок зловживання роботодавцями своїм пріоритетним положенням на ринку праці, яке в рази збільшила війна. Від початку війни до Держпраці надійшли тисячі звернень громадян щодо порушення їхніх трудових прав. Найчастіше працівники звертаються з питань оплати праці, незаконного звільнення або призупинення дії трудового договору, примусового надання відпусток без збереження заробітної плати тощо. Це дає підстави констатувати погіршення положення працівників, що в цілому можна охарактеризувати як проблему забезпечення гідної праці.

Відповідно до визначення МОП, «гідна праця — це продуктивна праця чоловіків та жінок в умовах свободи, рівності, безпеки та поваги до людської гідності. Гідна праця забезпечує справедливий заробіток, безпеку на робочому місці та соціальний захист працівників та членів їхніх сімей, сприяє особистому зростанню працюючих та їхній соціальній інтеграції, дає людям свободу висловлювати свої погляди, об'єднуватися для того, щоб впливати на рішення, що стосуються їхнього життя, гарантує рівне ставлення та рівні можливості для всіх і кожного».

Очевидно, якби таких порушень не було, законодавець не став би змінювати редакцію Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX від 15 березня 2022 р. [1].

На період режиму воєнного стану було запроваджено тимчасові «непопулярні заходи» для працівників, що виходять за межі безпечних і здорових умов праці, застосування яких можна було б назвати виправданим, якби одразу було сформовано чіткі критерії їх застосування. Але, на жаль, у початковій версії Закону [1] цього зроблено не було.

На сьогодні Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» № 2352-IX від 1 липня 2022 р., де відредаговано положення Закону

«Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX від 15 березня 2022 р., деякою мірою відкоригував фундамент спеціального правового регулювання у період воєнного стану, встановивши критерії застосування обмежень прав працівників, визначивши «особливості проходження державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності та галузевої належності, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні, а також осіб, які працюють за трудовим договором, укладеним з фізичними особами (далі — працівники), у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2, ч. 1 ст. 1]. У цьому Законі наведено концепцію, яка є основою змісту нових норм і яку можна визначити як обґрунтування обмежень права на безпечні та здорові умови праці під час режиму воєнного стану.

Отже, використовуючи обмеження на трудові права в реаліях режиму воєнного стану, держава повинна чітко визначати умови використання такої можливості, не нехтуючи напрацюваннями МОП та європейськими стандартами щодо забезпечення гідної праці.

Зазначена тема потребує продовження досліджень у напрямі знаходження оптимальних шляхів забезпечення гідної праці в Україні як в умовах дії режиму воєнного стану, так і в післявоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 1 липня 2022 р. № 2352-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТАМИ СТОЛИЦІ

Ємець Л.О.,
проректор з науково-методичної роботи,
зв'язків з органами державної влади
та місцевого самоврядування
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Сьогодні під час широкомасштабної агресії Російської Федерації питання декомунізації є надзвичайно актуальним, оскільки безпосередньо пов'язане із безпекою та незалежністю Української держави.

Ще 31 березня 2015 р. на засіданні Кабінету Міністрів України були схвалені для подання до Верховної Ради України чотири проєкти декомунізаційних законів, за які Рада проголосувала 9 квітня того ж року, а саме:

1) «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» [1];

2) «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945» [2];

3) «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» [3];

4) «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [4].

Дія законів привела до перейменування великої кількості населених пунктів та вулиць в Україні. Зокрема, у столиці було перейменовано близько 500 вулиць.

Згідно із Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [4], зміні назв підлягають топоніми (географічні назви та назви вулиць і підприємств населених пунктів України), що мають комуністичне походження.

Суб'єктом проведення перейменування у столиці є Київська міська рада, яка сформувала комплекс необхідних нормативних

актів для забезпечення процедури зміни назв топонімів міста. Проте виклики сьогодення і розуміння історичних процесів нерозривно пов'язують комуністичний режим Радянського Союзу із агресивною імперською політикою нинішньої Російської Федерації. Саме із цією метою процеси декомунізації було розширено і доповнено дерусифікацією.

Так, Верховна Рада України 23 березня 2023 р. прийняла проєкт Закону «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» [5], а 21 квітня 2023 р. він був підписаний Президентом України.

Згідно із цим Законом, забороняється присвоювати географічним об'єктам назви, що звеличують, увіковічують, пропагують або символізують державу-окупанта або її визначні, пам'ятні, історичні та культурні місця, міста, дати, події, її діячів, які здійснювали військову агресію проти України та інших суверенних країн, державну тоталітарну політику та практику, пов'язану з переслідуванням опозиції (опозиційних діячів), дисидентів та інших осіб за критику тоталітарного радянського та тоталітарного російського режиму, зокрема й громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях України або тимчасово перебували на території держави-окупанта та стали жертвами переслідування з боку російських репресивних органів.

Закон набуває чинності через три місяці після його опублікування. За цей час Кабінет Міністрів має підготувати нормативну базу для реалізації його положень. На виконання вимог цього закону органи державної влади та місцевого самоврядування мають вилучити з публічного простору пам'ятники, присвячені особам, які причетні до реалізації російської імперської політики, а також перейменувати вулиці, площі, парки, сквери, географічні об'єкти, які містять символіку російської імперської політики.

Таким чином, Київська міська рада як визначений законом суб'єкт має забезпечити реалізацію не лише декомунізації, але й дерусифікації столиці.

Варто зазначити, що Київською міською радою було розроблено та внесено зміни до Регламенту Київської міської ради, а також прийнято рішення № 3135/3176 від 4 листопада 2021 р. [6], якими передбачено механізми захисту української мови як єдиної державної мови.

Так, ст. 1 Регламенту Київської міської ради [6] визначає, що мовою роботи Київради, її органів і посадових осіб є державна мова, а іноземець або особа без громадянства може виступати на пленарних засіданнях Київради, її органів іншою мовою лише із обов'язковим забезпеченням синхронного або послідовного перекладу такого виступу державною мовою.

Ці механізми, а також передбачені санкції за їх недотримання формують цілісний комплекс заходів, якими суб'єкти столиці впроваджують декомунізацію та дерусифікацію з метою ствердження Української держави загалом та столиці — міста Києва зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19?dark=1
2. Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-viii#Text
3. Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text
4. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text
5. Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії». URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1708187
6. Рішення Київської міської ради про зміни до Регламенту Київської міської ради від 4 листопада 2021 року № 3135/3176. URL: https://kmr.gov.ua/uk/content/reglament-kyyivrady

ВІДНОСИНИ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ЄВРОІНТЕГРАЦІЄЮ

Вінтоняк О.В.,
народний депутат України,
голова підкомітету з питань
регіонального та транскордонного співробітництва
між Україною та країнами-членами ЄС
Комітету Верховної Ради України
з питань інтеграції України до Європейського Союзу

Україна, як держава, що прагне вступити до Європейського Союзу, повинна відповідати вимогам європейського законодавства у сфері торгівлі. Гармонізація митних правил, зниження торговельних бар'єрів, встановлення стандартів продукції та безпеки товарів, а також захист інтелектуальної власності є важливими аспектами у процесі започаткування та розвитку торговельних відносин з ЄС.

Встановлення стандартів продукції та безпеки товарів передбачає відповідність продукції, що експортується, стандартам якості, безпеки та екологічним стандартам ЄС. Це може включати впровадження сертифікації, маркування, ліцензування та інших процедур, які забезпечують відповідність продукції вимогам ЄС.

Дотримання вимог європейського законодавства у сфері торгівлі може допомогти Україні покращити свій торговельний режим з ЄС, сприяти розвитку економічних відносин, залученню іноземних інвестицій та підвищенню конкурентоспроможності української продукції на європейському ринку.

Для успішної інтеграції України в європейський ринок також важливо розвивати співпрацю у галузі регулювання технічних бар'єрів торгівлі, таких як вимоги до маркування, етикетування та сертифікації продукції. Це може допомогти українським компаніям відповідати вимогам європейського ринку та сприяти їх конкурентоспроможності.

Важливо враховувати, що гармонізація торговельних відносин між Україною та ЄС може також вимагати реформ у внутрішніх законодавчих актах України, включаючи торговельну політику, митні правила, захист інтелектуальної власності, стандарти

продукції та безпеки. Це може передбачати прийняття нових законів, внесення змін до існуючих, а також забезпечення ефективної їх реалізації та виконання.

Для реалізації завдань 1016-1018, 1135, 1136 Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами — з іншого, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1106 від 25 жовтня 2017 р., потребують імплементації в національне законодавство положення Регламенту Європейського парламенту і Ради ЄС № 1308/2013 від 17 грудня 2013 р. про спільну організацію ринків сільськогосподарських продуктів та скасування регламентів Ради ЄЕС № 922/72, ЄЕС № 234/79, ЄС № 1037/2001 і ЄС № 1234/2007 та Делегований регламент Комісії ЄС 2016/232 від 15 грудня 2015 р., що доповнює Регламент ЄС № 1308/2013 Європейського парламенту та Ради.

Із цією метою рекомендовано до розгляду Верховній Раді України в першому читанні та прийняття за основу проєкт Закону про об'єднання сільськогосподарських товаровиробників (реєстр. № 8149 від 24.10.2022 р) [1].

В Україні об'єднання сільськогосподарських товаровиробників — це форма кооперації між сільськогосподарськими виробниками, коли вони об'єднуються в одну організацію з метою спільного виробництва, збуту або інших видів сільськогосподарської діяльності.

Об'єднання мають кілька переваг для сільськогосподарських товаровиробників. Одна з них — спільне виробництво та збут продукції, що може допомогти виробникам знизити витрати на виробництво, вдосконалити якість продукції та збільшити свою конкурентоспроможність на ринку. Крім того, об'єднання можуть забезпечити своїм членам доступ до спільних ресурсів, таких як земля, техніка, фінанси та знання, які можуть бути важливими для виробництва сільськогосподарської продукції.

Згаданий законопроєкт має на меті виконання євроінтеграційних зобов'язань України в частині визначення правових та організаційних засад визнання державою об'єднань сільськогосподарських товаровиробників (організацій виробників, асоціацій організацій виробників та міжгалузевих організацій), надання таким об'єднанням статусу репрезентативних, створення умов для саморегулювання такими об'єднаннями сільськогосподарської

діяльності їх членів, а також умов для делегування репрезентативним об'єднанням сільськогосподарських товаровиробників окремих повноважень органів державної влади з регулювання сільськогосподарської діяльності.

Задля виконання євроінтеграційних зобов'язань України та досягнення поставленої мети законопроєктом планується внести зміни до законів України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» та «Про громадські об'єднання» [4, 5, 6, 7].

Варто зазначити, що законопроєкт комплексно врегульовує відповідні суспільні відносини та такі основні питання:

1) правовий статус об'єднань сільськогосподарських товаровиробників (такі юридичні особи є непідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку; не можуть самостійно займатися сільськогосподарською діяльністю, яка є предметом регулювання цього об'єднання, та іншою підприємницькою діяльністю; засновуються та діють на засадах добровільного членства, здійснюють регулювання сільськогосподарської діяльності своїх членів шляхом затвердження правил (стандартів) діяльності та забезпечення контролю за їх виконанням; їх діяльність не може бути спрямована на порушення економічної конкуренції);

2) мета, основні завдання об'єднань сільськогосподарських товаровиробників та принципи їх діяльності;

3) засади взаємодії об'єднань сільськогосподарських товаровиробників з органами державної влади і місцевого самоврядування та відповідні гарантії для таких об'єднань;

4) вимоги, дотримання яких є необхідним для визнання Міністерством агарної політики та продовольства України як компетентним органом кожного з видів таких об'єднань, порядок розгляду заяв про їх визнання;

5) доступність та публічність інформації про діяльність таких об'єднань шляхом ведення відповідного державного реєстру, який є частиною державного агарного реєстру;

6) права та обов'язки членів об'єднання сільськогосподарських товаровиробників, здійснення контролю за їх діяльністю з боку об'єднання;

7) вимоги та порядок надання компетентним органом статусу репрезентативного об'єднання та додаткові права, які отримують такі об'єднання за наслідками наданням їм статусу репрезентативного, зокрема: участь у державній регуляторній політиці, яка реалізується через відповідну раду репрезентативних об'єднань, до складу якої входять представники від кожного репрезентативного об'єднання сільськогосподарських товаровиробників (обов'язкове проведення регуляторними органами консультацій з такими об'єднаннями щодо проєктів регуляторних актів, які стосуються їх статусу, прав та обов'язків об'єднань та/або їх членів, виду сільськогосподарської діяльності, який регулюється об'єднанням; право на участь відповідних уповноважених представників у засіданнях комітетів, тимчасових спеціальних комісіях Верховної Ради України, засіданнях урядових комітетів, колегій міністерств з розгляду питань, що стосуються сфери сільськогосподарської діяльності, яка є предметом регулювання об'єднань); звернення до компетентного органу про прийняття рішення про обов'язковість застосування сільськогосподарськими товаровиробниками, які не є членами цих об'єднань, правил (стандартів) діяльності такого об'єднання, інших рішень вищого органу його управління щодо регулювання відповідної сільськогосподарської діяльності, а також про прийняття рішення про обов'язковість сплати такими сільськогосподарськими товаровиробниками внесків, встановлених об'єднанням; делегування окремих повноважень центральних органів виконавчої влади із регулювання сільськогосподарської діяльності, що є предметом діяльності репрезентативного об'єднання, яке здійснюється відповідно до закону, що регулює відповідну сферу сільського господарства;

8) особливості державного нагляду (контролю) за об'єднаннями сільськогосподарських товаровиробників з боку компетентного органу, який здійснюється шляхом періодичного моніторингу та аналізу даних державних реєстрів та поданої об'єднаннями сільськогосподарських товаровиробників звітності, проведення планових та позапланових перевірок;

9) умови та порядок прийняття рішення компетентним органом про скасування рішення про визнання об'єднання сільськогосподарських товаровиробників (припинення статусу репрезентативного об'єднання), якщо виявлені невідповідності встановленим вимогам не усунуті протягом визначеного строку;

10) вимоги про звітування щодо діяльності об'єднання сільськогосподарських товаровиробників;

11) міжнародне співробітництво в частині участі у міжнародних (транснаціональних) організаціях виробників [3].

У висновку на даний проєкт Комітет Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу зазначив, що проєкт Закону не суперечить міжнародним правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву ЄС [2]. Відповідно прийняття окреслених змін до згаданих законів України ще на крок наблизить інтеграцію України до Європейського Союзу.

Таким чином, об'єднання сільськогосподарських товаровиробників може бути ефективним інструментом для покращення конкурентоспроможності, виробництва та збуту сільськогосподарської продукції. Вони можуть допомогти виробникам знизити витрати, поліпшити якість продукції та мати більше впливу на ринок та політику.

Удосконалення правового регулювання об'єднань сільськогосподарських товаровиробників враховує вимоги та стандарти ЄС. Законодавство відповідатиме вимогам ЄС щодо забезпечення вільної конкуренції, захисту прав споживачів, якості продукції та дотримання стандартів безпеки, допоможе створенню сприятливих умов для розвитку об'єднань сільськогосподарських товаровиробників, зокрема, у плані фінансової підтримки, податкових пільг, доступу до кредитів та інших ресурсів. Це сприятиме забезпеченню стабільності та розвитку об'єднань сільськогосподарських товаровиробників, відтак їхній конкурентоспроможності на ринках ЄС.

Таким чином забезпечуватиметься взаємодія та співпраця між об'єднаннями сільськогосподарських товаровиробників, національними та європейськими органами влади, а також іншими зацікавленими сторонами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40694
2. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1555288

3. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1513554
4. Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text
5. Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text
6. Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text
7. Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text

ОСОБЛИВОСТІ ОСКАРЖЕННЯ ДО СУДУ РІШЕНЬ ТА ДІЯНЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ У СПРАВАХ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ІНОЗЕМЦЯМИ МІГРАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ЩОДО ВИЗНАННЯ ЇХ БІЖЕНЦЯМИ В УКРАЇНІ: СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА АДВОКАТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Калашник О.М.,
доцент кафедри приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
член Комітету захисту прав адвокатів
та гарантій адвокатської діяльності,
Комітету з міжнародного права НААУ,
кандидат юридичних наук, адвокат

В умовах воєнного стану особливої уваги заслуговує процедура оскарження до суду рішень та діянь органів Державної міграційної служби у справах щодо порушення іноземцями міграційного законодавства та щодо визнання їх біженцями в Україні. Через воєнні дії значна кількість іноземців не змогла вчасно продовжити або отримати свої документи, які дають право перебувати на території України. Тривалий час органи міграційної служби не працювали або не приймали документи від іноземців. Всі ці та інші проблеми спричинили притягнення іноземців до відповідальності за порушення міграційного законодавства України.

Завдання адвоката у суді у такій категорії справ — сприяти встановленню справедливості, законності та дотримання інших принципів судочинства в Україні.

Види стратегій, які найчастіше може використовувати адвокат у справах про оскарження рішень органів міграційної служби, такі: «програти — виграти» — повна перемога особи, яка звернулася за судовим захистом; «виграти — виграти» — можлива у разі укладення мирової угоди або угоди за результатами процедури медіації.

Адвокат може використовувати таку комбінацію тактик у справах про оскарження рішень органів міграційної служби: тактику

витребування та роботи з документами; спирання на вітчизняну судову практику; спирання на європейську практику та рішення міжнародних судів; формалізацію; спрощення; попередження; посилення когнітивного елемента справи; посилення емоційного елемента у справі.

На сьогодні найпоширенішими випадками звернень до суду з позовами про оскарження рішень та діянь міграційної служби у справах щодо порушення шукачами захисту міграційного законодавства є такі: оскарження постанови про накладення адміністративного штрафу; оскарження рішення про примусове повернення до країни походження; оскарження бездіяльності міграційної служби щодо неприйняття заяви; оскарження відмов органів міграційної служби у прийнятті заяви, оформлені документів і визнанні особи біженцем.

Судова практика показує, що, використовуючи вірно стратегії і тактики, адвокат може досягти позитивного результату у справі.

Так, наприклад, постановою Верховного Суду у справі № 815/1016/16 від 26 лютого 2018 р. (про обґрунтованість рішення за наслідками розгляду заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту) скасовано рішення першої та апеляційної інстанцій та зазначено, що рішення за наслідками розгляду заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, має бути обґрунтованим [1].

У постанові Верховного Суду у справі № 820/3929/16 від 11 липня 2018 р. Суд дійшов висновку, що у відповідача наявний обов'язок при розгляді документів заявника перевіряти обставини, які надають підстави віднести особу до категорії осіб, які потребують додаткового захисту, або встановити належність заяви як такої, що носить характер зловживання [2].

У постанові Верховного Суду у справі № 826/13999/16 колегія суддів дійшла висновку, що, виходячи з аналізу відомостей, які є загальнодоступними у мережі «Інтернет», вбачається, що влада Ірану не здатна забезпечити захист позивачу від переслідувань та жорстокого ставлення за релігійною ознакою [3].

У постанові Верховного Суду у справі № 640/2360/20 від 28 січня 2021 року Суд дійшов висновку, що справа направляється на новий розгляд до суду першої інстанції у випадку, коли помилковим є посилання судів, що у заяві про надання статусу біженця чи особи,

яка потребує додаткового захисту, заявник повинен довести достовірність своїх тверджень і точність фактів, на яких ґрунтується його заява. Заявник повинен лише переконати посадову особу органу міграційної служби в правдивості своїх фактичних тверджень. При розгляді цієї категорії справ слід ураховувати, що обґрунтоване побоювання стати жертвою переслідувань є визначальним у переліку критеріїв щодо визначення статусу біженця [4].

Підсумовуючи, слід зазначити, що в умовах воєнного стану значна кількість прав людини може бути обмежена. Тому на адвоката покладається великий тягар сприяння швидкому розгляду справи, формування позитивного іміджу адвоката, а також сприяння встановленню справедливості, дотриманню законності та верховенства права в умовах воєнного стану. Отже, важливим є правильне та своєчасне використання адвокатом основних стратегій і тактик у справах щодо порушення іноземцями міграційного законодавства та щодо визнання їх біженцями в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Постанова Верховного Суду у справі № 815/1016/16 від 26 лютого 2018 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/72449098 (дата звернення: 23 квітня 2023 р.).
2. Постанова Верховного Суду у справі № 820/3929/16 від 11 липня 2018 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/75253806 (дата звернення: 23 квітня 2023 р.).
3. Постанова Верховного Суду у справі № 826/13999/16 від 26 жовтня 2018 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/77417214 (дата звернення: 23 квітня 2023 р.).
4. Постанова Верховного Суду у справі № 640/2360/20 від 28 січня 2021 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/94511770 (дата звернення: 23 квітня 2023 р.).

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кравчук В.М.,
прокурор відділу запобігання правопорушенням
в органах прокуратури
управління внутрішньої безпеки
Генеральної інспекції
Офісу Генерального прокурора,
кандидат юридичних наук, доцент

Громадський контроль діяльності органів публічної влади є невід'ємним та основоположним елементом ефективного розвитку демократичного суспільства. Зокрема, громадський контроль передбачає функціонування у державі системи заходів, спрямованих на забезпечення дієвої взаємодії громадян, органів державної влади та місцевого самоврядування у вирішенні питань громадського життя, ефективності публічного управління та виконання прийнятих рішень органами влади.

В Україні система громадського контролю перебуває на стадії активного розвитку та удосконалення. Громадський контроль здійснюється відповідно до законодавства, яке визначає можливість громадських організацій, засобів масової інформації та інших зацікавлених осіб долучатися до процесу контролю за діяльністю органів публічної влади. Для цього створюються механізми їх звітування перед громадськістю, доступу до публічної інформації, проводяться громадські обговорення проєктів законів, регулюються процедури звернень до органів публічної влади з питань, які становлять громадський інтерес тощо.

Водночас з початком широкомасштабного вторгнення армії РФ в Україну 24.02.2022 р. у нашій державі запроваджено воєнний стан, що вводить особливий правовий режим в Україні та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб [1]. У свою

чергу, зміст правого режиму воєнного стану, зокрема правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб, визначений Законом України «Про правовий режим воєнного стану» (далі — Закон) [2].

Метою цього дослідження є аналіз впливу правового режиму воєнного стану на розвиток та можливості громадського контролю в Україні, його роль та значення у цих умовах.

Для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку в Україні на підставі ст. 3 Закону утворено двадцять чотири обласні та Київську міську, а також районні військові адміністрації [3]. Військові адміністрації створено для забезпечення дії Конституції та законів України, запровадження та здійснення разом із військовим командуванням заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки та порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян.

Відповідно до ч. 10 ст. 9 Закону у період дії воєнного стану на акти органів місцевого самоврядування, військових адміністрацій, а також їх посадових осіб не поширюються вимоги щодо обов'язку розпорядників інформації її оприлюднювати, згідно з п. 3 ч. 1 (у частині оприлюднення проєктів актів), ч. 4 ст. 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації», Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» та Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

Також відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 12-1 Закону Кабінет Міністрів України у разі введення воєнного стану в Україні визначає особливості здійснення оборонних та публічних закупівель із забезпеченням захищеності державних замовників і замовників від воєнних загроз.

Контроль за діяльністю військового командування, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану здійснює Рада національної безпеки і оборони України (ст. 27 Закону).

Отже, загальні можливості та механізми громадського контролю в умовах воєнного стану на законодавчому рівні не мають

обмежень. Разом з тим правовий режим воєнного стану передбачає низку обмежень щодо доступу до інформації з метою забезпечення безпекових та оборонних завдань, зокрема військових адміністрацій. Із цією метою також частина інформації про діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування вилучена з публічного простору, обмежено доступ до державних реєстрів, мінімізовано проведення масових заходів.

У межах проєкту Ради Європи «Зміцнення громадської участі у демократичному процесі прийняття рішень в Україні» проаналізований вплив воєнного стану на можливості реалізації інструментів громадської участі, що є основою громадського контролю публічної влади. Згідно з результатами цього дослідження, в окремих випадках встановлено: 1) проблеми з інформацією та комунікацією (органи публічної влади не відповідають на запити, сайти зачинені, відсутні звіти, комунікація тощо); 2) проблеми з використанням інструментів громадської участі (закриті засідання органів місцевого самоврядування, не проводяться прийоми, відміна установчих зборів щодо створення Громадської ради, відсутність масових заходів тощо); 3) проблеми взаємодії громадськості з органами публічної влади (обмежена участь інститутів громадянського суспільства у розробці та прийнятті рішень, відкладення більшості соціальних питань, відсутність громадського контролю як такого); 4) проблеми безпосередньо самих інститутів громадянського суспільства (зміна пріоритетів діяльності, обмеження мобільності, фінансові труднощі тощо) [4, 12–13].

Громадський контроль за діяльністю публічної влади в умовах воєнного стану є особливо важливим, оскільки в умовах дії низки обмежень зростає ризик допущення порушень чинного законодавства представниками публічної адміністрації. Також ускладнюється робота інститутів громадянського суспільства й обмежуються їхні можливості щодо отримання інформації про діяльність органів публічної влади. Таким чином, хоч у цілому система громадського контролю функціонує, все ж відбулося часткове переорієнтування діяльності окремих інститутів громадянського суспільства на актуальні запити стану війни.

Підсумовуючи, слід зазначити, що громадський контроль публічної влади є важливою складовою демократичної системи країни, незалежно від того, чи існують у країні особливі умови, такі

як воєнний стан, оскільки він насамперед забезпечує збереження демократичних принципів державного управління. Звісно, що правовий режим воєнного стану може вимагати певних додаткових заходів щодо забезпечення безпеки держави та її громадян, потреб оборони, але це не привід для припинення функціонування системи громадського контролю.

Громадський контроль публічної влади дає змогу забезпечити прозорість та відповідальність публічної адміністрації, запобігати корупції та недбалості у її діяльності, виявляти порушення прав людини. Відповідно обмеження громадського контролю може призвести до порушення прав людини та зниження рівня довіри до окремих органів публічної влади.

Звичайно, в умовах війни необхідно забезпечити виконання відповідних безпекових та оборонних заходів, проте пов'язані з ними обмеження мають бути обґрунтованими, необхідними та пропорційними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 року № 2102-IX. Голос України. 24.02.2022. № 37.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 10.07.2015. № 28. С. 1509, ст. 250.
3. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 68/2022. *Урядовий кур'єр.* 11.03.2022. № 54.
4. Гвоздік О., Чорногуб Н., Гвоздович Ю. та ін. Дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні». Проєкт Ради Європи 2022. 40 с.

СУЧАСНИЙ СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ АДВОКАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Обловацька Н.О.,
старший викладач кафедри публічного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Умови воєнного стану впливають на усі інституції та правовідносини у нашій країні, а питання щодо захисту прав та законних інтересів людей, громадян України, адвокатів гостро постають перед державою. Отже, метою дослідження є огляд стану функціонування адвокатури в умовах воєнного стану.

Відомо, що адвокатура України — недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури. Адвокатура України складається з усіх адвокатів країни, які мають право здійснювати адвокатську діяльність [1].

З моменту повномасштабного вторгнення РФ суттєвих коректив у всіх сферах життєдіяльності зазнали й адвокати. З метою подолання труднощів і надання благодійної допомоги адвокатам та їхнім сім'ям, які постраждали внаслідок воєнних дій, Національна асоціація адвокатів України створила Опікунську раду. Для отримання допомоги існує три черги [2]:

— у першу чергу благодійна допомога надається:

- адвокатам та/або членам їхніх сімей, які загинули внаслідок воєнних дій на території України з 24.02.2022 р.;
- адвокатам та/або членам їхніх сімей, які отримали тяжкі тілесні ушкодження внаслідок воєнних дій на території України з 24.02.2022 р.;
- адвокатам та/або членам їхніх сімей, які повністю втратили житло внаслідок воєнних дій на території України з 24.02.2022 р., що слугувало місцем постійного проживання, у випадку неможливості подальшого проживання в ньому через значний ступінь руйнування та відсутність іншого придатного до проживання житла;

- самотнім адвокатам старше 70 років, які не мають змоги евакуюватись або евакуйовані, але не мають засобів до існування;

— у другу чергу:

- адвокатам та/або членам їхніх сімей, чиє житло частково зруйновано внаслідок воєнних дій на території України, починаючи з 24.02.2022 р., та потребує відновлення з можливістю подальшого проживання;
- адвокатам та/або членам їхніх сімей, що отримали тілесні ушкодження середньої тяжкості внаслідок воєнних дій на території України з 24.02.2022 р.;
- адвокатам, які є батьками-одинаками та не мають засобів до існування внаслідок початку воєнних дій на території України з 24.02.2022 р. та за відсутності доходу;

— у третю чергу:

- адвокатам та дітям адвокатів, які потребують постійного прийому життєво необхідних лікарських препаратів та не мають засобів для придбання таких препаратів.

У такий складний час адвокати намагаються підтримати усіх. Зокрема, вони долучаються до надання безкоштовної правової допомоги для переселенців в рамках діяльності «Всеукраїнська коаліція з надання правової допомоги». Консультації надаються з таких питань, як:

- правові обмеження, пов'язані з введенням в країні воєнного стану, згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану»;
- надання адміністративних і соціальних послуг під час війни;
- оформлення статусу та виплат переселенцям;
- особиста і цифрова безпека представників громад та активістів;
- фіксація збитків і пошкоджень через бойові дії та отримання відповідних компенсацій;
- евакуація правозахисників, активістів та органів місцевого самоврядування, дистанційна діяльність посадовців;
- робота органів місцевого самоврядування в окупації та у прифронтовій зоні;
- оформлення та доставка гуманітарної чи іншої допомоги;
- прийом, розміщення та оформлення переселенців;
- інші питання, пов'язані з переміщенням по країні або шкодою, завданою бойовими діями [3].

Щодо методів та форм діяльності адвокатів, то вони залишаються без змін. Відповідно до Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» обмежень щодо отримання адвокатом інформації від приватних установ чи державних органів для надання клієнту правової допомоги не передбачено. При цьому адвокат має право вимагати надання будь-якої інформації чи документів. Винятком є інформація та документи з обмеженим доступом.

Право на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання злочинам щодо захисту репутації або прав інших людей, охорони здоров'я населення, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання неупередженості правосуддя. Тому адвокати для захисту прав та законних інтересів клієнта повинні належним чином готувати та обґрунтовувати адвокатські запити, дотримуватися вимог щодо їх оформлення з метою отримання належної на них відповіді.

Враховуючи ситуацію в країні, Комітет з військового права НААУ підготував пам'ятки з надання правничої допомоги військовим ЗСУ [4]:

1) пам'ятку адвокату з оформлення правовідносин із військовослужбовцем ЗСУ;

2) пам'ятку військовослужбовцю з оформлення правовідносин з адвокатом.

Адвокатура весь час розвивається. Так, Рада адвокатських та правничих товариств Європи розробила рекомендації для європейських адвокатур щодо надання українським адвокатам доступу до практики у різних юрисдикціях. Для цього було підписано Декларацію на підтримку верховенства права. Українська адвокатура також стала підписантом цього документа [5].

У березні 2023 р. у Литовському Сеймі був зареєстрований проєкт Закону № 23-4484 [6] про внесення змін до деяких статей Закону про адвокатуру в Литовській Республіці. Згідно з ним, до юридичної практики у Литовській Республіці будуть допускати українських адвокатів. Вони матимуть можливість працювати у двох напрямах, а саме: українського та міжнародного публічного права. Участь у судових засіданнях зможуть брати спільно із литовськими колегами.

Отже, попри складні обставини, адвокатура України продовжує функціонувати, забезпечувати захист прав, законних інтересів людей і громадян України, надавати безоплатну правову допомогу, а також маленькими кроками розвиватися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text
2. Опікунська рада НААУ надала матеріальну допомогу 33 адвокатам. URL: https://unba.org.ua/news/7346-opikunska-rada-naau-nadala-material-nu-dopomogu-33-advokatam.html
3. «Всеукраїнська коаліція з надання правової допомоги» інформує про діяльність «гарячої лінії» безкоштовної правової допомоги для переселенців. URL: https://unba.org.ua/news/7451-vseukrains-ka-koaliciya-z-nadannya-pravovoi-dopomogi-informue-pro-diyal-nist-garyachoi-linii-bezkoshtovnoi-pravovoi-dopomogi-dlya-pereselenciv.html
4. Комітет з військового права НААУ підготував пам'ятки з надання правничої допомоги військовим ЗСУ. URL: https://unba.org.ua/news/print/7409-komitet-z-vijs-kovogo-prava-naau-pidgotuvav-pamyatki-z-nadannya-pravnichoi-dopomogi-vijs-kovim-zsu.html
5. CCBE рекомендує спрощений доступ до практики для українських адвокатів в Європі. URL: https://unba.org.ua/news/7461-ssve-rekomenduvati-sproshenij-dostup-do-praktiki-dlya-ukrains-kih-advokativ-v-evropi.html
6. LIETUVOS RESPUBLIKOS. ADVOKATŪROS ĮSTATYMO NR. IX-2066 2, 17, 23, 57, 59, 60, 64, 68, 69 STRAIPSNIŲ IR KETURIOLIKTOJO SKIRSNIO PAKEITIMO ĮSTATYMAS. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/91cae051cc5211ed9b3c9397e1236c2a?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=47664e61-51c1-4bab-9065-701303d77fa5

ПРАВОВІ ЗАСОБИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ЧАС

Никитченко Н.В.,
професор кафедри приватного права
Державного податкового університету (м. Ірпінь),
доктор юридичних наук;

Габрись О.М.,
аспірант Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету (м. Ірпінь)

Вступ. Міцним фундаментом економіки будь-якої держави є суб'єкти господарювання малого, середнього чи великого бізнесу. Їхня здатність стабільно працювати в умовах війни — це один зі шляхів до перемоги України. Запорукою наповнення державного бюджету є налагодження роботи національного бізнесу зі збереженням при цьому платоспроможності населення. Стабільна робота бізнесу — ключовий чинник посилення економічної стійкості держави та її здатності ефективно протистояти викликам сьогодення.

За результатами дослідження Європейської бізнес-асоціації, у березні 2022 р. 42 % підприємців взагалі припинили свою діяльність; близько третини зупинили роботу тимчасово, плануючи відновити діяльність; у повному обсязі працювали лише 13 % малого та середнього бізнесу [1]. Результати другої хвилі опитування Європейської бізнес-асоціації серед представників малого та середнього бізнесу свідчать про те, що у квітні — травні 2022 р. кількість непрацюючих представників бізнесу скоротилася з 42 до 25 %; 17 % вже відновили роботу після тимчасового припинення, а ще 23 % готувалися до відновлення. Також збільшилася кількість підприємців, які працюють у повному обсязі, з 13 до 20 %. За перші три місяці війни динаміка реєстрацій нового бізнесу вже наблизилася до 53 % від довоєнного аналогічного періоду березня — квітня 2021 р. За травень — червень 2022 р. цей показник вже зріс до 78 % [2].

У своїй промові Президент України В. Зеленський зазначив: «Щоб компенсувати втрати в економіці, спричинені повномасштабним

вторгненням Росії, необхідно, щоб країна працювала і жила, незважаючи на те, що війна. Треба звикнутися з думкою, що не варто чекати моменту, коли жодного пострілу не буде. Може бути по-різному. Тому треба працювати. Необхідно відновлення бізнесу, оскільки лише за перший місяць війни дефіцит державного бюджету склав 7 млрд євро» [3].

Вирішення проблеми державної підтримки суб'єктів господарювання покладено на уряд України. Ним напрацьовуються механізми щодо створення лояльних умов розвитку бізнесу, який є фундаментальною основою економіки та головним джерелом поповнення бюджету.

Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» поширюється на будь-яку підтримку суб'єктів господарювання надавачами державної допомоги за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів для виробництва товарів або провадження окремих видів господарської діяльності [4, ст. 3].

Постановка проблеми. Українська економіка з початком війни втратила до 50 % виробничих потужностей, які були розташовані на тимчасово окупованих територіях [5].

Збитки, яких завдає війна бізнесу, всім категоріям і групам громадян, а також державі в цілому, є великим викликом сьогодення. За офіційними даними, серед працюючих 17 % підприємств — переважно експортери продовольчої продукції (саме вони найменш постраждали від війни). А от потужні металургійні заводи та аграрні підприємства вимушені були повністю призупинити свою діяльність. Аграрний бізнес та металургія є ключовими галузями нашої держави, які приносять кошти в бюджет та забезпечують роботою тисячі людей [6].

Виклад матеріалу. Державна допомога — це економічне втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання, що є наданням переваг окремим підприємствам, яких вони не змогли б досягти за нормальних ринкових умов та які можуть спотворювати або загрожувати спотворенням економічної конкуренції [7, 10].

Державна допомога полягає у передачі ресурсів держави чи місцевих ресурсів окремим суб'єктам господарювання, а також у втратах доходів відповідних бюджетів.

Державна допомога може реалізовуватися у таких формах, як: 1) надання субсидій та грантів; 2) надання дотацій; 3) надання

податкових пільг, відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів; 4) списання боргів включно із заборгованістю за надані державні послуги, списання штрафних санкцій, компенсація збитків суб'єктам господарювання; 5) надання гарантій, кредитів на пільгових умовах, обслуговування кредитів за пільговими тарифами; 6) зменшення фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання перед фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування; 7) надання прямо чи опосередковано суб'єктам господарювання товарів чи послуг за цінами нижче ринкових або придбання товарів чи послуг суб'єктів господарювання за цінами вище ринкових; 8) продаж державного майна за цінами нижче ринкових; 9) збільшення державної частки у статутному капіталі суб'єктів господарювання або збільшення вартості державної частки на умовах, неприйнятних для приватних інвесторів [4, ст. 4].

Українській владі у такій важкій ситуації нагально потрібно акумулювати свої зусилля і спрямувати ресурси на підтримку українських суб'єктів господарювання, які зараз потребують таких дій та рішень. Державна підтримка допомагає бізнесу розвиватись та міцно триматись на ринку в нинішніх умовах. Приміром, завдяки зниженню відсоткової ставки за кредитами. Про це свідчить аналіз ситуації із загальною кількістю кредитів, які були видані у перший місяць війни. Можна сказати, що за такого сприяння бізнес має бажання розвиватись та відновлювати свою діяльність. При оформленні кредитів під час воєнного стану кожен суб'єкт господарювання має можливість починати свою діяльність чи продовжувати її здійснення, бачить майбутнє своєї справи, а отже, і своє власне майбутнє в Україні, що є вкрай необхідним і позитивним для відновлення вітчизняної економіки. Кредитування є не менш важливим важелем державної підтримки. Так, статистика наявності активів у комерційних банках України, які, на основі аналізу даних Міністерства фінансів, у березні 2022 р. були вищими на 9 %, ніж рік тому, у березні 2021 р., свідчить про спроможність українських банків надавати кредити [8].

У період воєнного стану важливим є забезпечення функціонування діяльності суб'єктів господарювання. Згідно з Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64 від 24 лютого 2022 р. [9] та постановою Кабінету Міністрів України

«Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» № 314 від 18 березня 2022 р. [10], врегульовано цілу низку інших питань, що стосуються здійснення господарської діяльності. Зазначена постанова передбачає суттєву зміну регулювання господарської діяльності. Зокрема, замість близько 600 різних видів ліцензій та дозволів чинними залишаються лише близько 50. Це, в свою чергу, надасть значний поштовх у розвитку господарської діяльності та економіки загалом в умовах воєнного стану.

Також 3 березня 2022 р. парламент схвалив Закон про зміни до Податкового кодексу, який передбачає введення нового тимчасового механізму оподаткування суб'єктів господарювання (оподаткування єдиним податком), на який вони добровільно можуть перейти. Крім того, зміни передбачають зупинення перебігу строків, визначених Податковим кодексом на час воєнного стану.

Висновки. Узагальнюючи, можна дійти висновку, що дерегуляція сфери бізнесу, полегшення податкового тягаря — необхідні міри для існування бізнесу в реаліях війни та після її закінчення. І хоча уряд країни використовує засоби вільних господарських відносин у державі, проте не лише спрощення необхідних процедур для суб'єктів господарювання у своїй діяльності є виключним. Також є потреба у створенні державних програм реінтеграції виробництва на нових локаціях, участі державного капіталу в новостворених та переміщених підприємствах, партнерстві державних підприємств з бізнесом, що стане поштовхом для відновлення економіки.

Одним з варіантів вирішення проблем існування суб'єктів господарювання в реаліях війни та після її закінчення є створення урядом програми рівноцінного партнерства державних організацій та приватного бізнесу шляхом надання приміщень, логістики та сфери збуту. Створення програм державної підтримки за участі коштів держави та міжнародних інвестицій, а також надання періоду податкового звільнення сприятимуть зародженню нових груп суб'єктів господарювання. Вказані програми необхідно започатковувати не лише на етапі воєнного періоду, але й після нього, адже саме відбудова країни стане одним з найважчих та найважливіших в історії України етапів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верховна Рада прийняла податкові стимули для бізнесу під час війни. 2022. URL: https://cutt.ly/pKXHSCN (дата звернення: 19.02.2023 р.).
2. Війна та регіони України: як змінюється привабливість для підприємців. 2022. URL: https://cutt.ly/3KXHLyN (дата звернення: 19.02.2023 р.).
3. Промова Президента України В. Зеленського: «Аби ситуація в економіці покращилася, потрібно, щоб країна жила й працювала попри війну». *Офіційне інтернет-представництво Президента України.* URL: https://www.president.gov.ua/news/abisituaciya-v-ekonomici-pokrashilasya-potribno-shobkrayin-74389 (дата звернення: 19.02.2023 р.).
4. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014 р. № 1555-VII / БД «Законодавство України». ВР України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1555-18 (дата звернення: 19.02.2023 р.).
5. Голобородько Я. Війна в Україні: економіка, бізнес, логістика, допомога. *Офіційний сайт транспорту та логістики.* URL: https://trans.info/ru/viyna-vukrayini-ekonomika-biznes-logistika-dopomoga279148 (дата звернення: 19.02.2023 р.).
6. Рівень безробіття в Україні з 2000 по 2021 рр. *Офіційний сайт Міністерства фінансів України.* URL: https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy (дата звернення: 19.02.2023 р.).
7. Колосова О.Е. Поняття державної допомоги суб'єктам господарювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Право». 2014. Вип. 27. Т. 2. С. 7–10.
8. Інформація про результати Державної програми «Доступні кредити 5-7-9». *Сайт «Єднання заради розвитку ФРП».* URL: https://bdf.gov.ua/uk/informaciya-pro-rezultatiderzhavnoji-programi-dostupni-krediti-5-7-9 (дата звернення: 19.02.2023 р.).
9. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 р. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (дата звернення: 19.02.2023 р.).

10. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 р. № 314. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-п#Text (дата звернення: 19.02.2023 р.).

ФОРМУВАННЯ ДОКАЗОВОЇ БАЗИ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ РФ, ЧЕРЕЗ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩА

Сергієнко Н.А.,
доцент кафедри приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат юридичних наук

Фіксація вчинення злочинів військовослужбовцями РФ у війні, яку розв'язала Росія проти України, має важливе значення для притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. Розвиток сучасних технологій дає змогу отримати доступ до великого масиву різноманітних даних, зокрема тих, які містяться в мережі «Інтернет». Винуватість особи у вчиненні злочину має бути встановлена судовим рішенням, яке набрало законної сили, на підставі досліджених судом доказів.

Докази — це формальний термін для інформації, яка є частиною судового розгляду в тому сенсі, що вона використовується для доведення або спростування імовірного злочину. Отже, інформація є вихідною необробленою формою доказів: всі докази є інформацією, але не вся інформація є доказами [1].

Визначення того, яка інформація може слугувати доказом, ґрунтується на її ключових якостях: релевантності, достовірності, точності та надійності. Релевантність інформації залежить від того, якою мірою вона пов'язана з подіями, що розслідуються. Достовірність стосується того, наскільки вона видається правдивою, що потребує активного аналізу та дослідження загального стану інформації, зібраної до цього часу, а також загальних знань про відповідну ситуацію. Точність інформації залежить від її чіткості та визначеності. За загальним правилом, необхідно подавати якомога детальнішу інформацію. Надійність є індикатором того, чи має це джерело або постачальник інформації належну історію надання слідчим релевантної, достовірної та точної інформації [2, 20]. Відповідно електронні докази також мають відповідати наведеним вимогам. Тут варто погодитись з О. Дуфенюк, що надання цифровим відомостям

з відкритих джерел статусу доказу та перспективи їх використання у судовій залі детермінує особливі підходи до формування кінцевого звіту такої аналітичної діяльності, належної процесуальної фіксації та збереження даних. Такі цифрові докази мають відповідати критеріям достовірності, правдивості, надійності, релевантності, переконливості, належності та допустимості [3, 37].

Електронні докази отримуються з електронних пристроїв, таких як комп'ютери та їх периферійна апаратура, комп'ютерні мережі, мобільні телефони, цифрові камери та інше портативне обладнання (включаючи пристрої для збереження даних), так само як з Інтернету. Інформація, що в них міститься, не має самостійної фізичної форми [4]. Та обставина, що електронному доказу не властива прив'язка до конкретного матеріального носія, який є лише вмістилищем даних, які й становлять цей електронний доказ, є специфікою цього виду доказів та має враховуватись, зокрема, при розумінні його оригінальності.

Відповідно слід розрізняти засіб доказування, яким є електронний доказ, та матеріальний носій, у якому цей електронний доказ міститься. На це звертав увагу Верховний Суд у свої постанові від 29 березня 2021 р. у справі № 554/5090/16-к: «…Ототожнення електронного доказу як засобу доказування та матеріального носія такого документа є безпідставним, оскільки характерною рисою електронного документа є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного матеріального носія…» [5].

Тут не зайвим буде нагадати, що, згідно з ч. 3, 4 ст. 99 Кримінального процесуального кодексу України (надалі — КПК України), сторона кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зобов'язані надати суду оригінал документа. Оригіналом документа є сам документ, а *оригіналом електронного документа — його відображення, якому надається таке ж значення, як документу.* Дублікат документа (документ, виготовлений таким самим способом, як і його оригінал), а також копії інформації, у тому числі комп'ютерних даних, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, *визнаються судом як оригінал документа.*

У цьому ракурсі Верховний Суд узагальнив (див. постанову Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 березня 2021 р. у справі № 554/5090/16-к), що: «… Для виконання завдань кримінального провадження, з огляду на положення Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», допустимість електронного документа як доказу не можна заперечувати винятково на підставі того, що він має електронну форму (ч. 2 ст. 8). Відповідно до ст. 7 цього Закону у випадку його зберігання на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа. Один і той же електронний документ може існувати на різних носіях. Усі ідентичні за своїм змістом екземпляри електронного документа можуть розглядатися як оригінали та відрізнятися один від одного тільки часом і датою створення. Питання ідентифікації електронного документа як оригіналу можуть бути вирішені уповноваженою особою, яка його створила (за допомогою спеціальних програм порахувати контрольну суму файлу або каталогу з файлами — CRC-сума, hash-сума), або за наявності відповідних підстав шляхом проведення спеціальних досліджень…» [5].

Враховуючи вказане, постає резонне питання щодо належної процедури фіксації даних, які містяться у цифровому вигляді, їх використання як доказів, особливо враховуючи можливість змін такої інформації (наприклад, внесення змін у текст, який був розміщений на певній вебсторінці в мережі «Інтернет», або й взагалі видалення такого тексту, аналогічно щодо аудіо- та відеоматеріалів).

Проблематика фіксації та оцінки електронних доказів, отриманих з відкритих джерел, жваво обговорюється в юридичному середовищі, зокрема порушуються питання пошуку даних у соціальних мережах, правової оцінки скріншотів, співвіднесення оригіналів доказів та їх копій, дослідження цифрових доказів, їх достовірності (наприклад, див. обговорення суддями Верховного Суду з експертами питання щодо допустимості електронних доказів, отриманих із відкритих джерел: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1282146/).

Щодо можливостей фіксації електронних доказів не останнє значення мають відповідні судові експертизи. Висновки експертів віднесені до процесуальних джерел доказів (див. ч. 2 ст. 84 КПК України). Висновок експерта являє собою складений за результатами

використання спеціальних знань, у межах компетенції експерта і поставлених перед ним запитань процесуальний акт, що ґрунтується на відомостях, які він сприймав безпосередньо або які стали йому відомі під час дослідження наданих об'єктів, і містить докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені за їх результатами висновки та обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені перед ним у документі про призначення експертизи (залучення експерта) [7, 13]. Як видається, саме можливості судових експертиз можуть бути релевантним ключем до вирішення проблематики фіксації електронних доказів, зокрема формування доказової бази для розслідування злочинів, вчинених військовослужбовцями РФ, через застосування інтернет-середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Basic Investigative Standards for International Crimes. August 2019. Global Rights Compliance. URL: https://globalrightscompliance.com/wp-content/uploads/2022/03/Basic-Investigative-Standards-for-International-Crimes-Hardcopy.pdf
2. Посібник зі збору доказів для Міжнародного кримінального суду. Київ: Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, 2019. 43 с.
3. Дуфенюк О. Використання відкритих джерел цифрової інформації під час розслідування злочинів. *Інформація та документ у сучасному науковому дискурсі:* матеріали VII Всеукраїнської дистанційної науково-практичної конференції. (Івано-Франківськ, 20 травня 2022 р.). Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2022. С. 36–41.
4. Electronic evidence guide a basic guide for police officers, prosecutors and judges. Restricted. Version 2.0. URL: https://au.int/sites/default/files/newsevents/workingdocuments/34122-wd-annex_4_-_electronic_evidence_guide_2.0_final-complete.pdf
5. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 березня 2021 року у справі № 554/5090/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96074938
6. Воробчак А.Р. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... кандидата юридичних наук. Спеціальність 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Одеса, 2019. 20 с.

МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Чернега Р.Т.,
професор кафедри приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор юридичних наук;

Ковтун І.В.,
студент І курсу
Київського університету імені Бориса Грінченка

Протягом останньої декади Україна рішуче рухається до модернізації суспільно-політичного життя в країні, зважаючи на міжнародну практику країн-партнерів безпосередньо у контексті підходу до впровадження реформ та їх першочерговості, підтверджуючи цим європейську ідентичність українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, що закріплено у чинному законодавстві [1]. Проте абсолютно непомилково буде зазначити, що знаходимося ми лише на початку довгого та надзвичайно складного шляху змін, фінальним результатом якого буде уніфікація фактичного стану України у ролі провідної країни світу. Одним із найважливіших елементів реалізації цієї мети є повне забезпечення громадського контролю над виконавчою гілкою влади — тільки завдяки цьому можливо повністю дотримуватися принципу верховенства права. Він же залишається актуальним та набирає все більшої питомої ваги і у період від початку повномасштабного вторгнення на територію України.

Українське законодавство визнає право громадян на інформацію про діяльність державних органів, гарантує доступ до інформації, відкритість та прозорість [2]. У зв'язку із цим завдання громадського контролю не зводиться лише до виявлення розбіжностей між заданими та фактичними результатами. Головна його мета — попередження та у разі виявлення повне усунення причин, які зумовлюють

цю невідповідність, забезпечення додержання об'єктами контролю відповідних норм — як писаних, так і неписаних.

Загалом таке право поведінки суспільства визнається одним з фундаментальних, таким, що є основною гарантією розвитку демократичного суспільства та правової держави. Недотримання ж норм прямо призводить до виключення значної частини можливостей управління народом державою, що унеможливлює дотримання доктрини верховенства права: виникають імперативні відносини між рівними за походженням людьми [3].

Згідно зі ст. 10 Конституції України, кожен має право на свободу думки та слова, право на інформацію, що може бути зібрана, збережена, опрацьована та поширена. Держава зобов'язана забезпечувати доступ до інформації про діяльність органів влади, що здійснюють свої повноваження відповідно до закону [1].

Так, громадський контроль у період воєнного стану є одним із провідних видів соціального контролю як прямого спостереження представників громадськості із використанням системи правових, організаційних, інформаційних та інших можливих засобів з метою забезпечення неухильного дотримання законності, реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина.

Зокрема, Закон України «Про доступ до публічної інформації» визначає процедуру надання інформації про діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування і гарантує, що кожен громадянин має право на отримання публічної інформації, яка не є обмеженою законом [2]. Законом передбачена також можливість Верховної Ради України обмежити права та свободи громадян у цій галузі, що сьогодні є вирішальним задля недопущення навмисного провокування панічних настроїв та поширення інформації, яка може бути використана проти інтересів держави.

Проте важливо усвідомлювати, що навіть у період воєнного стану завдання громадського контролю обмежується правовою відповідальністю та полягає у недопущенні дій контрольованих суб'єктів за межами законності та правопорядку, попередженні можливих відхилень від намічених цілей, інтересів суспільства та його суб'єктів, а в разі появи таких відхилень усуненні їх негативних наслідків [4, 78].

Аналізуючи Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», який

гарантує свободу слова та визнає право на вільне отримання та поширення інформації, зазначимо й випадки, за яких ці права можуть обмежуватися. Зокрема, у випадку введення воєнного стану можуть бути введені обмеження на свободу преси, які, однак, повинні відповідати вимогам законодавства та міжнародних стандартів [5].

Варто зазначати, що громадський контроль у період воєнного стану як характерна послідовність дій громадян з метою виявлення та запобігання негативним явищам і порушенням у сфері державного управління та додержання інтересів громадянського суспільства охоплює такі етапи:

1) систематичний моніторинг рішень і дій органів державної та муніципальної влади, їх посадових осіб;

2) громадська експертиза конкретних рішень і дій органів державної та муніципальної влади, їх посадових осіб;

3) публічне представлення результатів громадської експертизи влади суспільству, і головна роль на цьому етапі належить ЗМІ [4]. У їхньому функціональному апараті засобів та способів контролю є власне спостереження, аналіз нормативно-правових документів, фіксація звернень та перевірка правдивості від громадян країни, бесіди та інтерв'ю з представниками влади, профспілок, об'єднань тощо.

Проте зараз найбільш актуальними та ефективними серед методів громадського контролю є моніторинг та експертиза [4].

Громадський моніторинг розглядається дослідниками як постійний, систематичний збір громадськими організаціями або ініціативними групами інформації про дотримання прав і законних інтересів громадян органами державної влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання.

Експертиза ж полягає у незалежному оцінюванні та дослідженні достовірності фактів з різних джерел, включаючи рішення уповноважених органів виконавчої влади, які можуть викликати сумнів щодо раціональності чи законності їх видання.

Сучасне суспільно-політичне життя знаходиться на етапі метаморфози, який уособлює відхід від радянських тоталітарних стандартів, виведення можливостей управління народом державою на новий рівень та закріплення курсу європейського та євроатлантичного напряму України. Формування в Україні громадянського

правового суспільства супроводжується розширенням механізму громадського контролю, який є основним елементом контролю над органами виконавчої влади від початку повномасштабного вторгнення в умовах воєнного стану.

Чинне законодавство передбачає необхідні та достатні умови для забезпечення свободи слова, заборони цензури та визначає, що будь-які можливі обмеження повинні бути обґрунтовані та необхідні для забезпечення національної безпеки та громадського порядку.

Громадський контроль у період воєнного стану охоплює три важливі етапи, серед яких найважливішими є моніторинг та експертиза, які забезпечують повний контроль та можливість реагування на будь-які негативні прояви в осередку влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Київ: Просвіта, 1996. 80 с.
2. Закон України «Про доступ до публічної інформації» [The Law of Ukraine on Access to Public Information]. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2011. №10.
3. Ніронка Ю. Сутність громадського контролю за діяльністю органів публічної влади. *Актуальні проблеми правознавства.* 2019. Вип. 2 (18).
4. Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії: моногр. / за ред. І.О. Кресіної. Київ: Логос, 2007. 316 с.
5. Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів». URL: https://ips.ligazakon.net/document/Z970540?an=1 (дата звернення: 28.03.2023 р.).

РОЗДІЛ 2 НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ПРАВА

ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ТА ПРАВА НАРОДУ НА САМОВИЗНАЧЕННЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Петросян В.Р.,
юрисконсульт "Terra Management",
магістр права (Вірменія)

Проблема впливу основних принципів міжнародного права, зокрема принципу самовизначення народів і територіальної цілісності, на процес утворення нових держав, а також співвідношення цих двох принципів міжнародного права є однією з актуальних і спірних у сучасному міжнародному праві. Самовизначення народів і територіальна цілісність держав — основоположні принципи міжнародного права й основа сучасного світопорядку. Головні принципи міжнародного права мають істотний вплив на інститут визнання нових держав. Проблема виникнення нових держав нерозривно пов'язана з визнанням за народами права на самовизначення.

Принцип територіальної цілісності спрямований винятково на захист держави від зовнішньої агресії. Саме із цим пов'язане його формулювання у п. 4 ст. 2 Статуту ООН: «Усі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в їхніх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і яким-небудь іншим чином, несумісним із Цілями Об'єднаних Нації».

Сутністю принципу територіальної цілісності є захист території держави від будь-яких посягань, у тому числі внутрішніх. На практиці майже неможливим є компромісне співвідношення двох дефініцій, оскільки воно ускладнюється проблемою подвійних стандартів у політиці великих держав, які застосовують неоднаковий підхід до визнання нових суб'єктів міжнародного права, виходячи зі своїх політичних та економічних інтересів і вирішення зовнішньополітичних проблем, без урахування інтересів націй, які виборюють свою незалежність.

Принцип самовизначення народу закріплено в універсальних міжнародних документах, а саме: у п. 2 ст. 1 (а також п. 1 ст. 55) Статуту ООН 1945 р., згідно з якою ООН має за мету «розвиток дружніх відносин між націями на основі поваги до принципу рівноправності та самовизначення націй»; Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. (п. 1 ст. 1) та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. (ч. 1 ст. 1), в якому сказано, що «всі нації мають право на самовизначення. В силу цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток».

На регіональному рівні цей принцип був сформульований у Заключному акті Ради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. (далі — Заключний акт). У документі зазначається, що «виходячи з принципу рівності та права народів розпоряджатися своєю долею, усі народи завжди мають право визначати свій внутрішній і зовнішній політичний статус без стороннього втручання і здійснювати на свій розсуд свій політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток». У Заключному акті право народів на самовизначення отримало подальший розвиток і підтримку. Акт має не договірне, а політичне значення для держав-учасниць.

Ці принципи взаємопов'язані між собою та становлять єдину систему. Кожний принцип повинен розглядатися і застосовуватися у контексті всіх інших основних принципів міжнародного права.

Положення про право народів на самовизначення були розвинені також в інших документах ООН рекомендаційного значення, насамперед у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, 1970 р. (далі — Декларація про принципи

міжнародного права) [1], Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам 1960 р., Декларації про право на розвиток 1986 р., Віденській декларації та програмі дій 1993 р., Декларації ООН про права корінних народів 2007 р.

У Заключному акті зазначено, що держави-учасниці поважатимуть рівність і право народів визначати свою власну долю, діючи відповідно до цілей і принципів Статуту ООН і відповідних норм міжнародного права, в тому числі тих, що стосуються територіальної цілісності держави; всі нації мають право визначати свій внутрішній і зовнішній політичний статус на умовах повної свободи.

Отже, право народів на самовизначення має два аспекти: зовнішній і внутрішній. Зовнішнє самовизначення означає встановлення міжнародно-правового статусу території, внутрішнє — вирішення народом усіх питань свого розвитку. Правом на зовнішнє самовизначення володіють народи, які перебувають у колоніальній та інших формах іноземної залежності.

Формами реалізації права на зовнішнє самовизначення є: створення суверенної і незалежної держави, вільне приєднання до незалежної держави, об'єднання з нею або встановлення будь-якого іншого політичного статусу, обраного народом.

Внутрішнє самовизначення включає дві складові:

а) демократичну участь громадян в управлінні та житті суспільства;

б) забезпечення статусу меншин та етнічних груп, який дозволяв би вільний розвиток та ефективний доступ до державного управління.

Як стверджує А. Кассезе [6], якщо народ позбавляється можливості внутрішнього самовизначення, то він отримує право на зовнішнє самовизначення. Зовнішнє самовизначення означає, що нації під чужим пануванням або окупацією мають право на самовизначення та утворення власної держави навіть шляхом збройної боротьби.

Необхідно визначити умови, за яких можливе правомірне самовизначення народів у формі утворення нової незалежної держави.

Процес самовизначення та утворення нової держави має регулюватися на основі взаємопов'язаних принципів міжнародного права та з урахуванням положень кожного з них. Принцип самовизначення народів тісно пов'язаний із принципом рівноправності,

тому інтереси інших націй також мають враховуватися. Право народів на самовизначення не повинно призводити до порушення прав і свобод інших народів і здійснюватися за рахунок ущемлення та ігнорування прав та інтересів інших народів.

Багато вчених вважають, що зовнішнє самовизначення можна вважати легітимним, якщо державна влада унеможливлює внутрішнє самовизначення.

Держава повинна діяти відповідно до принципу загальної поваги до прав людини та основних свобод для реалізації права народу на внутрішнє самовизначення. У ст. 55 Статуту ООН зазначено, що Організація Об'єднаних Націй сприяє створенню умов стабільності та добробуту, необхідних для мирних і дружніх відносин між народами, заснованих на повазі до принципу рівноправності та самовизначення народів, загальній повазі та дотриманні прав людини та основних свобод для всіх без винятку рас, статей, мов та релігій. Держави-учасниці, на території яких проживають національні меншини, мають поважати право осіб, які належать до таких меншин, на рівність перед законом, забезпечувати їм повну можливість реального здійснення прав людини та основних свобод і таким чином захищати їхні законні інтереси в цій сфері.

Реалізація права народу на самовизначення у разі порушення державою принципу загальної поваги до прав людини та основних свобод може бути легітимною основою для створення власної незалежної держави. До таких порушень належать: геноцид, дискримінація, недотримання принципу рівноправності та самовизначення націй, агресія проти мирного населення, застосування до людей репресивних заходів, масові порушення прав людини, заборона користуватися своєю мовою, культурою, релігією тощо.

Незаконним є втручання ззовні у процес самовизначення народу та вчинення дій, що призводять до окупації та захоплення територій, пов'язаних із самовизначенням. Це підтверджено у заключному рішенні.

Таким прикладом може служити вірмено-азербайджанський конфлікт. Тема вірмено-азербайджанського конфлікту була предметом розгляду також у Раді Європи. У 1997 р. Парламентська асамблея Ради Європи прийняла резолюцію 1119 (1997) «Про конфлікти в Закавказзі», в якій заявила, що політичне врегулювання конфлікту в Нагірному Карабасі має бути предметом переговорів

сторін з урахуванням, зокрема, принципів недоторканності кордонів і широкого статусу автономії для Нагірного Карабаху.

Отже, основною проблемою у врегулюванні конфлікту стало тлумачення передбаченого міжнародним правом принципу права народів на самовизначення і співвідношення з принципом територіальної цілісності. Стабільність і реальність цієї форми забезпечується обов'язком не порушувати територіальну цілісність такої держави або етносу, де народ проживає.

За винятком таких випадків: несамоврядні території та території, що перебувають під незаконною окупацією, згідно з визначенням ООН, право на самовизначення не включає одностороннього права на незалежність або відокремлення. Причому варто підкреслити, що право на самовизначення належить народам, які проживають на територіях, які були піддані іноземній окупації після прийняття Статуту ООН в 1945 р. Право на самовизначення може бути реалізовано в разі систематичної дискримінації вірменського населення, порушення його основних прав і геноциду. Саме це і відбувається сьогодні, Арцах перебуває у блокаді з боку Азербайджану. Азербайджан порушує домовленості Заяви про припинення вогню в Нагірному Карабасі 2020 р., відкриваючи вогонь по мирному населенню. Багато людей, яким потрібна медична допомога, не можуть отримати допомогу, порушується право на отримання першої медичної допомоги, право на життя, на вільне пересування. Також порушується суверенітет Вірменії з боку Азербайджану окупацією суверенних територій впродовж останніх двох років.

На думку А. Ейде, «якщо члени групи, які проживають або компактно в адміністративній одиниці держави, або розрізнено на території суверенної держави, стверджують, що держава не має уряду, що представляє інтереси всього народу без будь-яких відмінностей, то це твердження можна розглянути на міжнародному рівні або в рамках Комітету з ліквідації расової дискримінації (КЛРД) у зв'язку з розглядом доповіді цієї держави, оскільки дискримінація в області політичних прав з етнічних причин підпадає під дію статті 5 Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, або в рамках Комітету з прав людини».

Як показують результати розгляду Нагірно-Карабаського конфлікту в міжнародних інстанціях та організаціях, вірменській стороні не вдалося переконати міжнародне співтовариство

в обґрунтованості своїх вимог і довести, що протилежна сторона несе велику відповідальність за акти насильства та спроби приєднання Арцаху до Азербайджану проти волі самого народу, використовуючи різні методи залякування населення.

В умовах відсутності на сьогодні чіткої міжнародно-правової основи розгляду тверджень національних або етнічних груп лише Рекомендації договірних органів з прав людини можуть служити способом відповідного впливу на уряди, а не засобом вирішення територіальних проблем.

Для реалізації права народу на самовизначення доктрина міжнародного права і світове співтовариство вимагають формулювання критеріїв або засад визначення правомірності вимог народу на самовизначення. Такі критерії або підстави можуть включати: нетерпимість до проживання будь-якого народу чи етнічної спільноти під контролем держави, в якій вони проживають; національний склад населення; історичне право; народне волевиявлення.

Отже, можна зробити такі висновки:

1) сутність права народу на самовизначення виражається у забезпеченні участі всіх народностей в уряді і в управлінні державою без відмінності раси, національності;

2) для того щоб принцип самовизначення народу зміг відповідати на сучасні виклики при його реалізації, потрібно сформулювати новий підхід або погляд у процесі тлумачення його, світовій спільноті необхідно розробити і прийняти відповідну міжнародну угоду (кодифікування), у якій чітко визначити суб'єктів на самовизначення і поняття «народ», закріпити способи і форми реалізації принципу самовизначення народу, співвіднести даний принцип з принципом територіальної цілісності держави і сформулювати чітке визначення права народу на самовизначення. Необхідно окреслити зазначене право більш чіткими рамками, розробити критерії визначення права народу на самовизначення, обмеживши його принципом територіальної цілісності держави;

3) усі національні, етнічні, релігійні та мовні групи мають виключне право на внутрішнє самовизначення;

4) у деяких випадках нації, що входять до складу конкретної держави, мають право на зовнішнє самовизначення у формі відокремлення, наприклад, у разі масового порушення прав цих народів (вчинення геноциду, злочинів проти людства);

5) при виборі конкретної форми реалізації права на самовизначення завжди мають враховуватися права та інтереси інших етнічних спільнот.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 2625 (XXV) від 24.10.1970. *Організація Об'єднаних Націй: вебсайт.* URL: https://digitallibrary.un.org/record/202170 (дата звернення: 23.04.2023 р).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/2200 A (XXI) від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).
3. Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі від 01.08.1975. *Організація з безпеки та співробітництва в Європі: вебсайт.* URL: https://www.osce.org/helsinki-final-act (дата звернення: 23.04.2023 р.).
4. Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 1514 (XV) від 14.12.1960. *Організація Об'єднаних Націй: вебсайт.* URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-granting-independence-colonial-countries-and-peoples (дата звернення: 23.04.2023 р.).
5. Консультативний висновок Міжнародного Суду. URL: http://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf (дата звернення: 23.04.2023 р.).
6. Cassese A. Self Determination of Peoples: A Legal Reappraisal. Cambridge, 1995.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ КОНЦЕНТРАЦІЇ У КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИНАХ СУБ'ЄКТІВ СТОЛИЦІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Буличева Н.А.,
доцент кафедри приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат юридичних наук, доцент;

Буличев А.О.,
начальник 1-го відділу науково-дослідної лабораторії
проблем правового та організаційного забезпечення
діяльності Міністерства ДНДІ МВС України,
кандидат юридичних наук

Як справедливо зазначає фахівець Центу Разумкова Михайло Пашков у своїй аналітичній доповіді «Євроінтеграція в умовах війни: виклики і перспективи», підготовленій станом на грудень 2022 р., досвід євроінтеграції України в умовах війни має унікальний характер. Захищаючи східний фланг ЄС і НАТО від збройної російської інтервенції, потерпаючи від колосальних людських і фінансово-економічних втрат, країна набула статусу кандидата на вступ до ЄС, продовжує проєвропейські реформи у різних сферах, поглиблює секторальне співробітництво з Брюсселем, виконує на практиці положення Угоди про асоціацію і рекомендації Єврокомісії.

З одного боку, попри низку важливих ініціатив Брюсселю щодо відкриття доступу українським виробникам до внутрішнього європейського ринку війна знизила інтерес і активність європейських бізнес-партнерів до розвитку контактів з воюючою країною зі складною внутрішньою ситуацією, яка містить ризики і небезпеки для перспективних інвестицій і ведення бізнесу. З іншого боку, важливою особливістю нинішнього етапу євроінтеграції є нова якість відносин Україна — ЄС, що зумовлено набуттям Україною кандидатського статусу, безпрецедентною інтенсивністю контактів на високому та вищому рівнях, високим рівнем довіри, лібералізацією

торгово-економічних відносин, спільним протистоянням російській експансії. Саме політико-дипломатична підтримка, військово-технічна, фінансово-економічна, гуманітарна допомога країн ЄС є критично важливими для України в умовах війни [3].

Якщо розглядати потребу в удосконаленні у русі євроінтеграції правового забезпечення діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання, насамперед суб'єктів столиці, то одним із завдань, які стоять перед нашою країною, є впровадження ефективної конкурентної політики, спрямованої на створення конкурентного середовища, захист законних інтересів підприємців і споживачів, підвищення конкурентоспроможності товаровиробника на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Одним із принципів конкурентної політики ЄС є принцип регулювання концентрацій. Відповідні норми не встановлені прямо у Римському договорі, але пізніше Європейська комісія, а також практика Суду ЄС, довели необхідність винесення цього питання на наднаціональний рівень. У 1989 р. був прийнятий Регламент № 4064/89, який передбачав отримання єдиного дозволу Європейської комісії на концентрації, які за своїм масштабом можуть вплинути на конкуренцію на рівні всього співтовариства. Важливою рисою саме цього регламенту було визначення терміна «концентрація», а саме: у параграфі 1 ст. 3 Регламенту № 4064/89 зазначено, що концентрація має місце у випадках, коли: a) двоє або більше раніш незалежних суб'єктів господарювання зливаються (merge), або b) одна або більше осіб, що вже контролюють хоча б один суб'єкт господарювання, або один або більше суб'єктів господарювання набувають, шляхом придбання цінних паперів або активів, за контрактом або іншими засобами, прямого чи непрямого контролю над частинами (або в цілому) одного або більше суб'єктів господарювання [5]. Цей регламент потім був замінений Регламентом 139/2004, що продовжив вдосконалення механізму контролю за концентраціями [1].

Процеси глобалізації та зростаюча конкуренція на європейському ринку виступають факторами, що змушують компанії об'єднувати зусилля, однак слід враховувати і можливий негативний вплив концентрації на конкуренцію, яка може бути обмежена внаслідок створення або посилення домінуючого положення на ринку. В результаті це може призвести до негативних результатів для споживачів у вигляді високих цін, обмеженого вибору та зменшення

інновацій. Таким чином концентрація не є визначально негативним явищем для конкуренції, але має потенційні можливості для обмеження останньої на ринку ЄС, що зумовлює підвищення ролі контролю за концентраціями в ЄС [5].

Імплементація положень конкурентного права ЄС до права України почалась фактично одразу після набуття незалежності. Так, у Законі України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» 1992 р. вже були передбачені деякі положення, загалом схожі за змістом з положеннями конкурентного права ЄС. Наступним етапом адаптації стало прийняття у 2001 р. Закону України «Про захист економічної конкуренції». Цей закон відображає засади регулювання конкуренції, які загалом відповідають аналогічним положенням права ЄС. Зокрема, значною мірою збігаються формулювання щодо узгоджених дій (картелів) та зловживання монопольним (домінуючим) становищем, розміри штрафів за порушення (до 10 % від обороту) [1].

Крім того, з метою імплементації частини 1 «Антиконкурентні дії та злиття» глави 10 «Конкуренція» розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС Антимонопольним комітетом України розроблені:

- зміни до ст. 1 і 22 Закону України «Про захист економічної конкуренції». Метою запропонованих змін є приведення деяких положень Закону до норм ЄС, зокрема у частині: розширення поняття контролю за рахунок можливості здійснення вирішального впливу; конкретизації випадків, які визнаються економічною концентрацією; доповнення переліку випадків, які не вважаються концентрацією, діями щодо стягнення банками заставного майна [4];
- методологічні рекомендації щодо порядку застосування Антимонопольним комітетом України структурних зобов'язань до учасників концентрації [2].

Отже, умовами успішного просування України на євроінтеграційному шляху є імплементація цінностей і норм ЄС, виконання пакета рекомендацій Єврокомісії, успішна реалізація базових реформ, в тому числі подальша адаптація українського законодавства до правил ЄС в частині вдосконалення процесу контролю за економічними концентраціями у відповідності до норм ЄС, встановлених

у Положенні ЄС про концентрації 139/2004. Врегулювання різних аспектів державного контролю за концентрацією суб'єктів господарювання спрятиме ефективному застосуванню конкурентного законодавства відповідно до стандартів ЄС стосовно вітчизняних суб'єктів господарювання, насамперед суб'єктів столиці, де зосереджена левова частка великих компаній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичні матеріали офіційного сайту Антимонопольного комітету України. URL: https://amcu.gov.ua/napryami/mizhnarodna-diyalnist/mizhnarodne-spivrobitnictvo (дата звернення: 23.04.2023 р.).
2. Методологічні рекомендації щодо порядку застосування Антимонопольним комітетом України структурних зобов'язань до учасників концентрації. URL: https://amcu.gov.ua/storage/app/sites/1/novosti_dla_pdf/%20%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A1%D0%9F%2026.09.2019.pdf (дата звернення: 23.04.2023 р.).
3. Пашков М. Євроінтеграція в умовах війни: виклики і перспективи: Аналітична доповідь. Грудень 2022 р. URL: https://razumkov.org.ua/images/2022/12/28/2022-MATRA-IV-KVARTAL-7.pdf
4. Про захист економічної конкуренції: Закон України № 2210-III від 11.01.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).
5. Смелік В.Б., Старосвіт С.А., Макарчук І.О. Правове регулювання правовідносин у сфері контролю за концентраціями в Європейському Союзі та в Україні. Шляхи адаптації законодавства України. Київ, 2006. 119 с. URL: https://just.odessa.gov.ua/files/upload/files/15.pdf (дата звернення: 23.04.2023 р.).

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Матвєєв П.С.,
професор кафедри приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор юридичних наук, професор

Наразі широко обговорюються основні положення концепції реформування юридичної освіти, яку підтримує Міністерство освіти і науки України і до обговорення якої долучився Комітет Верховної Ради з питань освіти, науки та інновацій. Це було підтверджено під час брифінгу МОН, де зазначено, що «реформування юридичної освіти пов'язано із важливістю цієї професії в контексті реформи правосуддя, адже юридична освіта несе в собі високу відповідальність перед суспільством і її реформа є частиною великої реформи системи правосуддя України» [8].

У Концепції прописано низку нововведень: запровадження тесту загальних навчальних компетентностей як альтернативи ЗНО, здійснення навчання за спеціальностями галузі знань «Право» лише за ступенем магістра, впровадження дорадчих рад представників правничої професії при підготовці правників, а також акредитації освітніх програм правничих шкіл іноземними акредитаційними агентствами; запропоновано контроль досягнення здобувачем освіти результатів навчання у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту.

Разом з тим слід звернути увагу, що понад сто правників-науковців, студентів і юристів-практиків за підсумками роботи конференції «Вища юридична освіта в XXI столітті: виклики і перспективи розвитку» схвалили Резолюцію за наслідками обговорення Концепції розвитку юридичної освіти, як такої, що не відповідає потребам модернізації національної юридичної освіти на сучасному етапі та не віддзеркалює позитивного зарубіжного досвіду. Крім того, запропонований документ не враховує потреби ринку споживачів юридичних послуг; не відповідає зарубіжному досвіду

впровадження моделей надання професійної кваліфікації у країнах ЄС; не забезпечує визнання на українському ринку праці рівня «бакалавр» як самодостатнього кваліфікаційного рівня; оперує оманливим і суб'єктивним висновком про те, що правнича освіта та її якість мають стати панацеєю для усунення прорахунків у функціонуванні національної правової системи в цілому і насамперед системи правосуддя; звужує перелік юридичних професій, що не відповідає сучасним реаліям ринку юридичних послуг; створює передумови для зменшення конкурентоспроможності української юридичної освіти, ігноруючи глобалізацію мережі надання освітніх послуг, спрощений вступ до університетів Європи та США; впроваджує радикальну й необґрунтовану уніфікацію спеціальності, за якою здійснюється підготовка юристів, що призведе до незворотних негативних наслідків для системи вищої освіти; передбачає цілковите скасування в Україні системи відомчої юридичної освіти, що створює прямі загрози для внутрішньої безпеки держави та інші, які викликали гостру полеміку і дискусію серед учасників [8].

Стосовно означеної проблематики варто зазначити, що забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства безпосередньо залежить від рівня забезпеченості та реалізації низки суспільно важливих сфер, які хоча і не вважаються високорентабельними напрямками соціальної активності, проте перебувають із вищезазначеними у тісному економіко-правовому зв'язку [10].

Загальновизнаним є віднесення до таких важливих сфер людської діяльності освіти, науки та бізнесу (як практичного втілення наявних у суспільстві знань, досвіду, навичок і культурних цінностей). Саме взаємодія трьох основних понять — освіти, науки та бізнесу — є не просто важливим, а системоутворюючим явищем економіко-правового спрямування, що безпосередньо відображає рівень економічного, соціального та культурного розвитку суспільства [12].

Відповідно звернення уваги на проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в контексті підходів до їх правового забезпечення спонукає до аргументації власної наукової позиції щодо обраного предмета.

Визначаючи сфери освіти та науки невисокодохідними, одночасно слід погодитися з тим, що в цьому ланцюжку взаємопов'язаних видів соціальної активності вони відіграють дуже важливу роль

базисних елементів, на яких ґрунтується ефективність наступного — бізнесу.

Сьогодні в усіх економічно розвинених державах більшою чи меншою мірою, але існує вплив держави на економіку. Не є винятком і Україна, хоча її економічний стан у силу різних обставин далекий від рівня не лише європейських країн, але й низки колишніх радянських республік [14].

Так, Закон України «Про вищу освіту» в редакції від 09.08.2019 р. надає більшої самостійності ЗВО у визначенні низки підходів до формування освітніх та наукових програм [3], що призводить до ігнорування цілого ряду фундаментальних юридичних дисциплін (ТДП, Філософія права, Історія права зарубіжних країн), надаючи перевагу спецкурсам, що своєю назвою та специфікою покликані передусім забезпечити кількісні показники набору. Такий підхід здебільшого виправдовується посиланням на європейський досвід та Болонський процес для зближення і гармонізації систем освіти країн Європи в рамках Болонської угоди з метою створення єдиного європейського простору вищої освіти. Але наразі це не відповідає критеріям якості підготовки майбутніх спеціалістів, адже без опанування базису виникає певний вакуум при сприйнятті наступної надбудови у вигляді матеріального та процесуального права окремих галузей.

Було б непогано, якби менеджмент від освіти реалізовував розширені, в контексті приватно-правових цінностей [4], правомочності в інших підходах, що знайшли своє відображення у рішеннях ЄСПЛ та відповідно стають нормою. Прикладом може бути застосування правових категорій і вимог до робочого місця як до житла, у разі якщо фізична особа проводить на роботі час, що визначається як суттєвий (питання про право на повагу до житла — поширення поняття «житло» на штаб-квартиру та офісні приміщення) [6], а також практика, коли час, витрачений на діставання до роботи, вважається частиною робочого часу [5]. В наших реаліях це поки теорія.

Звичайно, що теорія дуалізму приватного права, яка обґрунтовувала існування в законодавстві низки західноєвропейських країн Торгових (Комерційних) кодексів, мала прогресивний характер, проте сьогодні говорити про дуалізм приватного права, на нашу думку, немає достатніх підстав [14]. Але кожна теорія спонукає до її

дослідження. Тож в основі такого дослідження мають знаходитись, і відповідно лежати в основі рекомендаційної частини, загальні положення в контексті дихотомічного поділу правових галузей та їх конвергенції (взаємовплив на розвиток приватної та публічної сфери) на фундаменті етико-моральних засад правотворення і правозастосування, започаткованих ще Гегелем, з відповідним поділом права на абстрактне, етику та мораль як найвищий і найгуманніший прояв права [1].

Як явище дихотомія права притаманна та лежить в основі правових систем майже всіх країн. Для України дослідження у напрямку теоретико-правового обґрунтування найбільш ефективного балансу приватно-правових та публічно-правових важелів впливу набуває особливого значення на шляху вдосконалення правової системи держави в контексті євроінтеграційних та імплементаційних процесів та її гармонізації до законодавства ЄС.

Загальноприйнятий поділ права на галузі, що лежить в основі структурування правової системи України, не дає змоги у необхідній мірі дати визначення такого балансу, а це в свою чергу ускладнюється тим, що більшість галузей характеризується ознаками як приватного, так і публічного права. Підтверджується це і відсутністю єдиного підходу серед наукової спільноти.

Вищезазначена мета передбачає і дослідження явища дихотомії права в ретроспективному зверненні до її первинних витоків, що з часом сприяло б формуванню характерних відокремлюючих ознак, а згодом і стійкої тенденції до конвергенції (наявності спільних ознак у протилежних структурних утвореннях). Особливого значення це набуває з урахуванням того, що явище дихотомії права змістовно опосередковує концептуальний підхід до самих підвалин права та його основоположного розуміння як одного з базисних понять загальнолюдських правил співіснування особистості у суспільстві та співіснування природного і людини як живої істоти.

Взагалі питання щодо «чистоти» публічного чи приватного права, виходячи з природи їх норм, у сучасних умовах видається більше теоретичним, аніж прагматичним, особливо коли йдеться про зміст нормативно-правових актів, покликаних не фрагментарно, а комплексно регулювати відносини у сфері економіки [14].

Навіть враховуючи, що дихотомія права знайшла своє відображення у законодавстві багатьох країн, слід мати на увазі, що

доктрина, яка в свою чергу є результатом наукової думки провідних вчених, послуговується хоча і різними, проте без принципових відмінностей поглядами на визначення приватного та публічного права. Найбільш затребуваним визначенням приватного права є таке: приватне право — це сукупність правових норм різних галузей права (підсистема), предметом регулювання яких є відносини у сфері приватних, індивідуальних інтересів юридично рівних суб'єктів за допомогою переважно диспозитивного методу регулювання. До приватного права відносять насамперед норми цивільного права. У свою чергу публічне право — це підсистема права, яка складається з норм, що регулюють відносини, пов'язані зі здійсненням функцій публічної влади у сфері реалізації інтересів держави та місцевого самоврядування за допомогою імперативного методу правового регулювання. До складу публічного права входять: матеріальні публічно-правові галузі (конституційне, адміністративне, кримінальне, фінансове право та ін.) та процесуальні публічно-правові (кримінальне процесуальне, цивільне процесуальне, адміністративне процесуальне право тощо).

Проте і в контексті галузевої приналежності правова наука має різні погляди. Останнє базується на різних підходах, що мають бути в основі розподілу приватного та публічного права, та концептуально знаходить своє відображення у таких теоріях: теорії інтересу, теорії методу та теорії предмета. Кожна із цих теорій має як сильні, так і вразливі складові, що спонукає науковців до більш виваженого підходу до визначення дихотомії права як явища, в основі якого сучасна правова наука констатує дедалі більш зростаюче значення процесів конвергенції — наявності спільних ознак, притаманних як приватному, так і публічному праву.

Висновки:

1) стан синергетичного впливу освіти, науки та бізнесу як категорій, розвиток яких має відбуватись у взаємозв'язку для очікуваних прогресивних змін в Україні, є незадовільним;

2) рівень надання освітніх послуг є латентним показником економічної спроможності у коротко- та середньостроковій перспективі, або з високою вірогідністю можна припустити, що низький рівень надання й організаційного супроводження освітніх послуг є зворотньопропорційним зовнішньодержавним запозиченням для підтримки економіки;

3) забезпечення якості базової вищої освіти має передбачати виключну важливість і структуровану окресленість організаційно-господарських відносин, відповідати засобам державного регулювання господарської діяльності [2, 14] та передбачати обов'язкові дисципліни базової програми;

4) приватно-правові цінності мають забезпечувати належний рівень особистих немайнових прав суб'єктів освітньої та наукової діяльності, але не можуть обґрунтовувати вихолощення програм в освіті як важливій соціально-економічній сфері існування суспільства;

5) явище дихотомії права змістовно опосередковує концептуальний підхід до самих підвалин права та його основоположного розуміння як одного з базисних понять загальнолюдських правил співіснування особистості у суспільстві та співіснування людини як живої істоти з усім природним;

6) еволюційний розвиток права констатує зростаюче значення процесів конвергенції — наявності спільних ознак, притаманних як приватному, так і публічному праву.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

2. Господарський кодекс України: від 16 січ. 2003 р. № 436-IV (зі змінами). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15 (дата звернення: 23.04.2023 р.).

3. Про вищу освіту: Закон України від 09.08.2019 р. № 2745. *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 38–39. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 23.04.2023 р.).

4. Цивільний кодекс України: від 16 січ. 2013 р. № 435-IV (зі змінами). *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 23.04.2023 р.).

5. Court of Justice of the European Union. PRESS RELEASE No 99/15. Luxembourg, 10 September 2015. Judgment in Case C-266/14 Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras (CC.OO.) v Tyco Integrated Security SL, Tyco Integrated Fire & Security Corporation Servicios SA. URL: https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2015-09/cp150099en.pdf (дата звернення: 23.04.2023 р.).

6. Case of société colas est and others v. France (Application no. 37971/97, judgment of 16 April 2002). URL: http://echr.ketse.com/doc/37971.97-en-20020416/view/ (дата звернення: 23.04.2023 р.).

7. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96- ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

8. Шкарлет С. Реформа юридичної освіти: нові деталі від МОН. *Судебно-юридическая газета.* 2021. URL: https://sud.ua/ru/news/publication/197114-reforma-yuridichnoyi-osviti-novi-detali-vid-mon (дата звернення: 23.04.2023 р.).

9. Беляневич О.А. Декілька нотаток про дуалізм права. *Юридичний журнал.* 2004. № 12. С. 24–26.

10. Матвєєв П.С. Поєднання влади, бізнесу, освіти та науки в контексті інноваційного розвитку України (теоретико-правові аспекти). *Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні:* Збірник матеріалів науково-практичної конференції (Київ, 19 квітня 2013 року). Київ: Ліра-К, 2013. С. 17–23.

11. Матвєєв П.С. Порівняльний аналіз правил адвокатської етики. *Юридичний журнал.* 2013. № 3. С. 114.

12. Матвєєв П.С. Щодо необхідності застосування уніфікованих підходів правового забезпечення інноваційних концепцій (проектів, ініціатив). *Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції «Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства»* (14–15 травня 2015 р., м. Вінниця). Вінниця, 2015.

13. Мельник К.П. Дихотомия права: понятие и особенности. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського.* 2014. № 2. С. 24–29.

14. Щербина В.С. Монізм чи дуалізм приватного права в регулюванні відносин у сфері господарювання: дилема чи міф. *Судебно-юридическая газета.* 2021. URL: https://sud.

ua/ru/news/blog/196630-monizm-chi-dualizm-privatnogo-prava-v-regulyuvanni-vidnosin-u-sferi-gospodaryuvannya-dilema-chi-mif?fbclid=IwAR04ptvn2b4fL1i5ej-93vxl3i_W2zO8jMlu5J3s3HXlqC4_p1oBLx8S7Ao (дата звернення: 23.04.2023 р.).

НОРМИ-ДЕФІНІЦІЇ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА ОЧИМА УКРАЇНСЬКОГО ЦИВІЛІСТА-СУЧАСНИКА

Чернега В.М.,
професор кафедри приватного права
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана,
доктор юридичних наук, доцент

У системі атипових норм земельного права чільне місце посідають норми-дефініції земельного права. Проте впродовж тривалого часу поняття, система та функції згаданого виду спеціалізованих норм земельного права не були предметом пильної уваги в академічному середовищі юристів. Наведене свідчить про ірреле-вантність стану дослідження норм-дефініцій земельного права вимогам (потребам, запитам) часу.

Метою наукової розвідки є формування універсального бачення норм-дефініцій земельного права, а також розкриття їх системи та функцій.

Норми-дефініції земельного права доцільно визначити як компактно втілені у приписах земельного законодавства, що лаконічно та монозначно розкривають зміст категорій земельного права через розкриття їхніх ідентифікуючих ознак.

У Земельному кодексі України (далі — ЗК України) фігурують такі норми-дефініції земельного права: «земельні відносини» (ч. 1 ст. 2), «землі житлової та громадської забудови» (ст. 38), «землі природно-заповідного фонду» (ст. 43), «землі оздоровчого призначення» (ст. 47), «землі рекреаційного призначення» (ст. 50), «землі лісогосподарського призначення» (ч. 1 ст. 55), «землі оборони» (ч. 1 ст. 77), «право власності на землю» (ч. 1 ст. 78), «земельна ділянка» (ч. 1 ст. 79), «право постійного користування земельною ділянкою» (ч. 1 ст. 92), «право оренди земельної ділянки» (ч. 1 ст. 93), «рекультивація порушених земель» (ч. 1 ст. 166), «техногенно забруднені землі» (ч. 1 ст. 169), «землеустрій» (ст. 181), «моніторинг земель» (ч. 1 ст. 191), «державний земельний кадастр» (ч. 1 ст. 193), «кадастрові зйомки» (ч. 1 ст. 198), «бонітування ґрунтів» (ч. 1 ст. 199) [1].

У процесі розвитку земельного законодавства частину норм-дефініцій земельного права модернізовано. Так, до ст. 162 ЗК

України, в якій фігурує норма-дефініція земельного права «охорона земель», внесено зміни відповідно до Закону України «Про внесення змін до Лісового кодексу України» від 8 лютого 2006 р. [5].

ЗК України доповнено главою 16-1, у ст. 102-1 якої закріплено дві норми-дефініції земельного права — «емфітевзис», «суперфіцій», згідно із Законом України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України» від 27 квітня 2007 р. [6].

Відповідно до Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25 червня 2009 р. внесено зміни до ч. 1 ст. 22 ЗК України, в якій майорить норма-дефініція «землі сільськогосподарського призначення» [12].

Ст. 203 ЗК України, яка містить норми-дефініції земельного права «облік кількості земель» та «облік якості земель», є чинною в редакції Закону України «Про Державний земельний кадастр» від 7 липня 2011 р. [8].

Зміни до ч. 1 ст. 98 ЗК України, в якій фігурує норма-дефініція земельного права «право земельного сервітуту», внесено відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дерегуляції в нафтогазовій галузі» від 1 березня 2018 р. [2].

Модернізовано також ч. 1 ст. 76 ЗК України, в якій міститься норма-дефініція «землі енергетичної системи», відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів» від 23 листопада 2018 р. [7].

Зміни до ч. 1 ст. 65 ЗК України, в якій закріплено «землі промисловості, транспорту, електронних комунікацій, енергетики, оборони та іншого призначення», відбулися згідно із Законом України «Про електронні комунікації» від 16 грудня 2020 р. [10].

ЗК України доповнено главою 11, у ст. 57-1 якої закріплено норму-дефініцію земельного права «самозалісена ділянка», згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів» від 20 червня 2022 р. [3].

У ст. 1 Закону України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів» фігурують такі норми-дефініції земельного права: «аварійна ситуація на об'єктах енергетики», «землі енергетики», «охоронна зона магістральних теплових мереж», «правовий режим спеціальних зон об'єктів енергетики», «просіка», «розчистка просіки» [9].

Ч. 1 ст. 1 Закону України «Про охорону земель» містить норму-дефініцію земельного права «охорона земель», а ч. 2 цієї самої статті — низку інших норм-дефініцій земельного права, зокрема: «агроландшафт», «агрохімічне обстеження ґрунтів», «гранично допустима концентрація забруднюючих речовин», «гумус», «ґрунт», «ґрунтова маса», «ґрунтове обстеження», «ґрунтовтома», «деградація ґрунтів», «деградація земель», «забруднення ґрунтів», «земельні ресурси», «земля», «консервація земель», «охорона ґрунтів», «порушені землі», «природно-сільськогосподарське, еколого-економічне, протиерозійне та інші види районування (зонування) земель», «родючість ґрунту», «степова ділянка» [13].

У Законі України «Про оренду землі» наявні такі норми-дефініції земельного права: «оренда землі» (ст. 1), «договір оренди землі» (ст. 13), «орендна плата за землю» (ч. 1 ст. 21) [11]. Остання зі згаданих норм-дефініцій земельного права була модернізована відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» від 12 лютого 2015 р. [4].

Для розкриття значення норм-дефініцій земельного права як елемента механізму правового регулювання земельних відносин мають бути окреслені функції таких унікальних правил земельного права. Отже, до функцій норм-дефініцій земельного права резонно віднести те, що: а) вони роз'яснюють значення термінології, яка фігурує в актах земельного законодавства (інтерпретаційну функцію); б) такі атипові норми земельного права економлять матерію актів земельного законодавства, що досягається за допомогою лаконічності розкриття значення термінології земельного права (компактну функцію); в) згадані спеціалізовані норми земельного права об'єднують в єдине ціле всі норми земельного права, в яких згадуються певні терміни (інтегративну функцію).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дерегуляції в нафтогазовій галузі: Закон України від 01.03.2018 р. № 2314-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2314-19#n22 (дата звернення: 23.04.2023 р.).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів: Закон України від 20.06.2022 р. № 2321-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2321-20#n27 (дата звернення: 23.04.2023 р.).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція): Закон України від 12.02.2015 р. № 191-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/191-19#n120 (дата звернення: 23.04.2023 р.).
5. Про внесення змін до Лісового кодексу України: Закон України від 08.02.2006 р. № 3404-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3404-15#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).
6. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України: Закон України від 27.04.2007 р. № 997-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-16#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів: Закон України від 23.11.2018 р. № 2628-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-19#n807 (дата звернення: 23.04.2023 р.).
8. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).
9. Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів: Закон України від 09.07.2010 р. № 2480-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2480-17#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).
10. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 р. № 1089-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#n2262 (дата звернення: 23.04.2023 р.).

11. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 р. № 161-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).
12. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції: Закон України від 25.06.2009 р. № 1561-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1561-17#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).
13. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).

УПРАВЛІННЯ ПАМ'ЯТКООХОРОННОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Байталюк О.М.,
старший викладач кафедри приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Ефективність пам'яткоохоронної діяльності напряму залежить від чіткого управління та координації співпраці державних та місцевих органів влади. Визначення функцій, розподіл повноважень, система підпорядкування мають важливе значення для досягнення максимальних результатів. Повноваження зазначених органів визначаються низкою нормативно-правових актів. Розглянемо їх докладніше.

Центральним органом виконавчої влади у сфері управління пам'яткоохоронною діяльністю є Міністерство культури та інформаційної політики України (далі — МКІП), діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України відповідно до його Постанови «Деякі питання діяльності Міністерства культури та інформаційної політики» № 885 від 16 жовтня 2019 р.

МКІП є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у таких сферах, як: культура, державна мовна політика, популяризація України у світі, державне іномовлення, інформаційний суверенітет України та інформаційна безпека. Крім того, МКІП забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах відновлення та збереження національної пам'яті, мистецтв, охорони культурної спадщини, музейної справи, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей.

Відповідно до покладених на нього завдань у сфері пам'яткоохоронної діяльності МКІП здійснює нормативно-правове регулювання у сферах охорони культурної спадщини, популяризації України у світі, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, музейної справи, відновлення та збереження національної пам'яті; складає перелік об'єктів нематеріальної культурної спадщини; здійснює контроль за діяльністю музеїв, заснованих на державній та комунальній формі власності, за станом

обліку, зберіганням, охороною, використанням та переміщенням музейних предметів Музейного фонду України, що зберігаються в музеях незалежно від форми власності; здійснює організаційно-методичне керівництво, сприяє розвитку сучасної інфраструктури музейної справи, розвитку музейної мережі, створює спеціалізовані організаційні структури, наукові установи для науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення музеїв; формує і веде Державний реєстр національного культурного надбання, який створено з метою обліку об'єктів матеріальної та духовної культури виняткової історичної, художньої, наукової чи іншої культурної цінності, що мають важливе значення для формування національної самосвідомості українського народу і визначають його вклад у всесвітню культурну спадщину [1].

Окремо слід виділити повноваження МКІП у сфері охорони музеїв. Зокрема, відповідно до Положення, МКІП визначає разом з Мінфіном порядок встановлення оціночної та страхової вартості музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань Музейного фонду України та предметів музейного значення, що підлягають внесенню до Музейного фонду України, які тимчасово вивозяться за межі України для експонування на виставках, реставрації або проведення наукової експертизи, вимоги до умов зберігання та ведення обліку музейних предметів, музейних колекцій, порядок консервації та реставрації музейних предметів Музейного фонду України, порядок ведення обліку музеїв, створених у складі підприємств, установ, організацій, закладів освіти, порядок проведення атестації працівників музеїв та затверджує порядок віднесення музейних предметів Музейного фонду України до Державного реєстру національного культурного надбання й умови їх зберігання, форми облікових документів на музейні предмети та предмети музейного значення, положення про атестаційну комісію з питань проведення атестації реставраторів та її персональний склад.

МКІП має право приймати рішення щодо вилучення музейних предметів, які належать до державної частини Музейного фонду України, з фондово-облікової документації у разі їх втрати або руйнування; передачі музейних предметів державної частини Музейного фонду України з музеїв на постійне зберігання іншим музеям у межах України; передачі музейних предметів і музейних колекцій державної частини Музейного фонду України з музеїв,

що належать до сфери управління МКІП, на тимчасове зберігання іншим музеям, юридичним і фізичним особам у межах України; передачі музейних предметів державної частини Музейного фонду України на тимчасове зберігання за межами України з метою їх експонування на виставках, проведення реставрації або наукової експертизи тощо.

Необхідно відзначити низку повноважень МКІП щодо Державного реєстру нерухомих пам'яток. Так, МКІП подає Кабінету Міністрів України пропозиції щодо внесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та змін до нього щодо пам'яток національного значення, а також подає пропозиції щодо затвердження Списку історичних населених місць України та внесення до нього змін. Поточний Список затверджено Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Списку історичних населених місць України» № 878 від 26 липня 2001 р. [2]. Крім того, оголошує топографічно визначені території або водні об'єкти, в яких містяться об'єкти культурної спадщини або можлива їх наявність, охоронюваними археологічними територіями.

Станом на 24 квітня 2023 р. на території України знаходиться сім об'єктів всесвітньої спадщини, тому серед повноважень МКІП є затвердження науково-проєктної (науково-дослідної) документації з визначення режиму використання об'єкта всесвітньої спадщини, науково-проєктної документації з визначення меж та режимів використання території об'єкта всесвітньої спадщини та проєктів землеустрою, що розробляються у її складі, технічної документації із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об'єктів всесвітньої спадщини (у разі встановлення такою документацією меж території об'єкта всесвітньої спадщини). Затверджує плани управління об'єктами всесвітньої спадщини та здійснює моніторинг їх виконання, визначає рекомендації щодо формування плану управління об'єктами всесвітньої спадщини та утворює або визначає органи управління такими об'єктами.

Окрім всесвітньої спадщини, МКІП здійснює науково-методичне керівництво з питань охорони національної культурної спадщини та забезпечує управління в порядку, встановленому законом, історико-культурними заповідниками державного значення, здійснює координацію робіт з виявлення, дослідження та документування

об'єктів культурної спадщини, забезпечує ведення Державного реєстру нерухомих пам'яток України, здійснює координацію та контроль за паспортизацією нерухомих об'єктів культурної спадщини, приймає рішення про занесення об'єктів культурної спадщини місцевого значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та внесення змін до нього щодо пам'яток місцевого значення.

У нормотворчій сфері здійснює контроль за виконанням Закону України «Про охорону культурної спадщини», інших нормативно-правових актів про охорону культурної спадщини.

Крім того, затверджує науково-проєктну (науково-дослідну) документацію з визначення режиму використання пам'ятки національного значення, меж і режимів використання її території та зон охорони, історико-культурного заповідника державного значення, історико-культурної заповідної території, їх зон охорони, охоронюваних археологічних територій, історичних ареалів населених місць; науково-проєктну документацію з визначення меж та режимів використання буферних зон об'єктів всесвітньої спадщини; технічну документацію із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об'єктів культурної спадщини (у разі встановлення такою документацією меж території пам'ятки національного значення, історико-культурного заповідника державного значення, історико-культурної заповідної території, їх зон охорони, історичних ареалів населених місць).

У пам'яткоохоронній сфері МКІП призначає охоронні заходи щодо пам'яток національного значення, об'єктів всесвітньої спадщини, їх територій у разі виникнення загрози руйнування або пошкодження зазначених об'єктів внаслідок дії природних факторів або проведення будь-яких робіт, забороняє відповідно до закону діяльність юридичних або фізичних осіб, що створюють загрозу об'єкту культурної спадщини, видатній універсальній цінності об'єкта всесвітньої спадщини або порушують законодавство у сфері охорони культурної спадщини, видає розпорядження та приписи щодо охорони пам'яток національного значення, об'єктів всесвітньої спадщини, припинення робіт на них, їх територіях, у зонах охорони, буферних зонах, на охоронюваних археологічних територіях, в історичних ареалах населених місць, якщо ці роботи проводяться за відсутності затверджених або погоджених з відповідними органами

охорони культурної спадщини програм та проєктів, передбачених Законом України «Про охорону культурної спадщини», без дозволів або з відхиленнями від них, здійснює відповідно до закону нагляд за виконанням робіт з дослідження, консервації, реабілітації, реставрації, ремонту, пристосування та музеєфікації пам'яток, об'єктів всесвітньої спадщини та інших робіт на них, формує і розміщує державне замовлення, укладає із цією метою контракти на виявлення, дослідження, консервацію, реставрацію, реабілітацію, музеєфікацію, ремонт, пристосування пам'яток та інші заходи щодо охорони культурної спадщини тощо [3].

На місцевому рівні охороною пам'яток культури займаються відповідні департаменти місцевих органів виконавчої влади. Розглянемо на прикладі м. Києва.

Так, Департамент охорони культурної спадщини утворено відповідно до рішення КМР «Про деякі питання діяльності виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації)» № 421/2643 від 1 червня 2017 р. шляхом виділу управління збереження історичного середовища та охорони об'єктів культурної спадщини з Департаменту культури виконавчого органу КМР [4].

Згідно з розпорядженням КМДА «Про затвердження Положення про Департамент охорони культурної спадщини виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації)» № 381 від 7 березня 2018 р., Департамент охорони культурної спадщини виконавчого органу Київської міської ради є структурним підрозділом виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації). Основними завданнями Департаменту є забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони культурної спадщини м. Києва, участь у розробленні проєктів, планів та програм розвитку охорони культурної спадщини, організація фінансування заходів щодо охорони культурної та археологічної спадщини, забезпечення виявлення, наукового вивчення, класифікації, захисту, збереження, належного утримання та відповідного використання об'єктів культурної спадщини, забезпечення їх захисту від загрози знищення, руйнування та пошкодження, забезпечення належного захисту та утримання об'єктів археологічної спадщини на території м. Києва, а також здійснення відповідно до закону нагляду за станом схоронності археологічних пам'яток.

Для успішної реалізації окреслених галузевих завдань Департамент виконує низку повноважень. Насамперед він організовує виконання Конституції і законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, наказів міністерств та інших органів центральної виконавчої влади, рішень КМР, розпоряджень виконавчого, органу КМР (КМДА), київського міського голови та здійснює контроль за їх реалізацією.

У співпраці з МКІП Департамент забезпечує подання у встановленому порядку щодо занесення об'єктів культурної спадщини м. Києва до Державного реєстру нерухомого майна та внесення змін до нього, а також занесення відповідної території до Списку історичних населених місць України.

Департамент вирішує (а в окремих випадках ініціює вирішення) питання, пов'язані з виявленням, дослідженням, консервацією, музеєфікацією, пристосуванням, реабілітацією, ремонтом і реставрацією об'єктів культурної спадщини, що перебувають на території м. Києва. Здійснює управління історико-культурними заповідниками місцевого значення та бере участь у міжнародному співробітництві у сфері охорони культурної спадщини, співпраці з Міжнародною радою з охорони пам'яток та історичних місць.

Крім вищевказаного, Департамент здійснює повноваження щодо захисту об'єктів культурної спадщини від загрози знищення, руйнування або пошкодження, що є актуальним під час російсько-української війни [5].

Таким чином у нормативних документах чітко прописані завдання та повноваження центральних та місцевих органів виконавчої влади у сфері пам'яткоохоронної діяльності, визначені межі повноважень кожної з ланок управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання» від 12 серпня 1992 р. № 466. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF#Text (дата звернення: 21.04.2023 р.).

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Списку історичних населених місць України» від 26 липня 2001 р. № 878. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-%D0%BF#Text (дата звернення: 21.04.2023 р.).
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання діяльності Міністерства культури та інформаційної політики» від 16 жовтня 2019 р. № 885. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2019-%D0%BF#top (дата звернення: 21.04.2023 р.).
4. Рішення КМР «Про деякі питання діяльності виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації)» від 1 червня 2017 р. № 421/2643. URL: https://kyivcity.gov.ua/npa/pro_deyaki_pitannya_diyalnosti_vikonavchogo_organu_kivsko_misko_radi_kivsko_misko_derzhavno_administratsi/ (дата звернення: 21.04.2023 р.).
5. Розпорядження виконавчого органу КМР (КМДА) «Про затвердження положення про Департамент охорони культурної спадщини виконавчого органу КМР (КМДА)» від 17 березня 1980 р. № 381. URL: https://kyivcity.gov.ua/kyiv_ta_miska_vlada/struktura_150/vikonavchiy_organ_kivsko_misko_radi_kivska_miska_derzhavna_administratsiya/departamenti_ta_upravlinnya/departament_okhoroni_kulturno_spadschini/File_1551950481/ (дата звернення: 21.04.2023 р.)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Задорожний Ю.А.,
доцент кафедри конституційного
та адміністративного права
Національного транспортного університету,
кандидат юридичних наук

Сучасна юридична наука бере свій початок з класичного римського права, тому останнє є тим універсальним правовим простором, у межах якого формується правове мислення майбутнього юриста. Відповідно метою даного дослідження є з'ясування ролі римського права у процесі зародження середньовічних університетів Західної Європи.

Незаперечну роль у становленні та формуванні юридичної освіти відіграв Болонський університет, який був заснований наприкінці XI ст. На думку О.А. Підопригори, виник він не на голому місці, бо задовго до цього з'явилися школи вивчення римського права [1]. Болонський університет став центром розвитку юридичної науки у середньовічній Європі кінця XI ст. та продовжував зберігати ці позиції впродовж XII–XIII ст. За період свого існування він став визнаним і визначним центром розвитку юридичної науки, що зумовило створення об'єктивних умов її подальшого розвитку в середньовічних університетах Франції, Німеччини та інших держав.

Болонську систему юридичної освіти та методику викладання римського права — базової навчальної дисципліни — запозичили університети інших європейських міст, таких як Піза, Саламанка, Падуя, Монпельє, Орлеан, Тулуза, Париж та ін. Необхідною умовою вступу до будь-якого середньовічного університету була наявність гуманітарної освіти у майбутнього студента, яку він зазвичай отримував у кафедральних чи монастирських школах.

Розвиток науки та освіти у країнах Європи набирає нових обертів у XII ст. Значною подією в освітній сфері стало відкриття Паризького університету, створення та функціонування якого збагатило організацію університетської освіти якісно новими елементами.

Студенти здобували вищу освіту на богословському, юридичному, медичному факультетах, а також на факультеті вільних мистецтв. Поділ на факультети здійснювався на основі спеціалізації науки, яка викладалася в університеті.

На відміну від Болонського університету в Паризькому всі факультети створювали єдину організаційну структуру, підпорядковану одному управлінню, що значно спрощувало керівництво навчальним закладом. Саме така структура організації освітньо-навчального закладу поширилась і в інших середньовічних університетах при одночасному збереженні змістовної частини болонської навчальної програми, за якою римське право було пріоритетною дисципліною на юридичному факультеті [2].

Юридична освіта у вищеназваних науково-освітніх закладах базувалася не лише на досконалому вивченні першоджерел римського права, але й опрацюванні та засвоєнні наукових трактатів відомих філософів, теоретиків права, професорів римського права тощо. Відомим джерелом римського права середньовічного періоду була праця Вакарія «Книга для бідних студентів» (“Liberum paurerum”). Цей підручник став неоціненним внеском у процес розвитку юридичної освіти у середньовічній Європі. “Liberum paurerum” користувався великим попитом серед студентської молоді, яка не мала можливості придбати дорогі підручники та була обмежена в часі, щоб дослівно завчати параграфи та титули римських першоджерел.

Починаючи з XVI ст. Франція стає визнаним центром вивчення римського приватного права. Поширенню права Римської імперії у Франції сприяли юридичні школи Орлеана, Тулузи, Монпельє та інших міст, які успішно функціонували завдяки активній підтримці їх королівською владою.

Важливість університетів полягає ще й у тому, що вони допомогли установити транснаціональний характер правознавства на Заході, оскільки протягом трьохсот років, з 1050 до 1350 р., уся Європа становила єдиний культурний організм. З іншого боку, роль дієвого механізму згуртування передових представників держав континентальної Європи у згаданий культурний центр відіграло римське право, університетське викладання якого здійснювалося мовою, зрозумілою для вихідців з будь-якої європейської країни, тобто латиною.

Активний розвиток університетської освіти здійснювався на теренах Німеччини. Випускники юридичного факультету університету м. Болоньї запрошувалися до Німеччини, де обіймали не лише важливі державні посади при імператорському дворі, але й були відомими подвижниками римського права в університетах, активне заснування яких припадає на XIV ст.

Одним з провідних факультетів у німецьких університетах був юридичний. Найперший німецький юридичний факультет засновано у Гейдельберзі 1385 р. [3], і римське право на ньому вважалося провідною навчальною дисципліною. Окрім ведення аудиторних занять зі студентською молоддю та здійснення наукових досліджень, результатом яких було написання монографій, підручників та інших праць, професори римського права активно займалися практичною діяльністю. Зауважимо, що підготовка юристів у Німеччині традиційно здійснювалася за моделлю фаху судді.

Надзвичайно цікавим є дослідження форм організації навчального процесу у вищих навчальних закладах Європи. Зауважимо, що у середньовічних університетах виконання письмових робіт з римського права, як і з інших навчальних дисциплін, не практикувалось. У середньовічних університетах Італії репетиції з римського права складались із детального пояснення відповідних частин Кодексу Юстиніана з одночасним висловлюванням як власних, так і інших існуючих точок зору на відповідну проблему. Зміст репетиції для студентів Паризького університету полягав у перевірці професорами їхніх знань з низки першоджерел, в тому числі і різних коментарів стосовно певного питання. Метою репетиції було досягнення ними вмілої інтерпретації різних точок зору на певну проблему. Форму живого діалогу між викладачем-професором та студентом мала репетиція в німецьких університетах. Учитель ставив те чи інше запитання з римського права, а студент давав умотивовану відповідь.

Універсальною формою навчального процесу у середньовічних університетах Європи були «диспутації». У диспутах студент вишколював свої знання з основ римського права, ніби воїн у битві, під час якої можуть завдати удару з будь-якого боку. Прообразом сучасних наукових конференцій можна назвати традицію проведення диспутів «з будь-якого правового питання», які могли тривати до двох тижнів і проводилися зазвичай з періодичністю один раз на чотири

роки. Значення таких диспутів було беззаперечним, оскільки студенти могли не лише ознайомитися з різними точками зору на певні правові проблеми, але й навчались публічному веденню дискусії, що сприяло набуттю практичного досвіду [4].

Отже, роль європейських університетів у процесі розвитку юридичної освіти і науки є багатогранною та беззаперечною. Так, у стінах вищих навчальних закладів було виконано величезний обсяг роботи: вироблено доктрину правового розвитку держав континентальної Європи; здійснено дослідження низки теоретичних питань права, юридичних понять та правових інститутів римського права; закладено теоретичні підвалини та продуковано загальні риси романо-германської правової сім'ї; написано значну кількість книг, монографічних досліджень; повернуто до життя доктринальні праці видатних античних філософів-мислителів, юристів; відпрацьовано методику, систему та форми здійснення навчального процесу; започатковано професію юриста; підготовлено фахових знавців з основ юриспруденції, які згодом працювали на суддівських та інших державних посадах; виховано плеяду блискучих лекторів, професорів-викладачів, з ім'ям яких пов'язано заснування низки історичних та правових шкіл.

Водночас неоціненним був і є вплив університетів на формування правосвідомості та правової культури у суспільстві, оскільки рівень правової культури суспільства, на думку вчених, прямо пов'язаний з наявністю в суспільстві належних умов для розвитку правової науки, наукових юридичних установ, здатних здійснювати творчий, об'єктивний аналіз права та його закономірностей [5, 124].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Підопригора О.А. Римське приватне право: підруч. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2001. С. 22.
2. Задорожний Ю.А Основи римського приватного права: навч. посіб. Київ: Істина, 2012. С. 72.
3. Мінченко О. Юридична професія у Німеччині: аналіз окремих питань. *Право України*. 2006. № 1. С. 140.
4. Задорожний Ю.А. Римське право — доктринальна першооснова права та юридичної науки в країнах романо-германської правової сім'ї та Україні: моногр. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. С. 133.
5. Демічева В.В. Правова культура та правосвідомість: Взаємозв'язок та взаємовплив. *Держава і право:* Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 28. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. С. 124.

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Мудрий С.М.,
суддя Господарського суду міста Києва,
аспірант Міжрегіональної академії управління персоналом

Конфлікт інтересів, що може мати місце в діяльності юридичних осіб, перш за все відображається у негативних правових наслідках як важелях впливу, що містяться у чинному законодавстві задля регулювання та стабілізації соціально-економічного становища у сфері виробництва та споживання соціальних благ. Такі економіко-правові наслідки можуть мати не завжди передбачуваний ефект, оскільки запровадження механізмів забезпечення дій на користь інтересу однієї зі сторін може спричиняти несприятливі наслідки для іншої сторони, та навпаки.

Вищезазначене є об'єктом алеаторних правовідносин у сфері господарювання, нівелювання яких є можливим у разі виявлення потенційних конфліктів інтересів та своєчасного реагування шляхом прийняття відповідних превентивних заходів для їх запобігання. Такі та подібні за своїм спрямуванням заходи мають забезпечити найбільш ефективний результат у разі поєднання продукування внутрішньокорпоративних норм із роз'яснювальною роботою у вигляді регулярних навчань та тренінгів для співробітників усіх ланок суб'єкта господарювання щодо етики та принципів діяльності, включаючи зобов'язання стосовно уникнення конфлікту інтересів. Саме такий комплекс заходів має забезпечити суттєве зменшення ризиків і сприяти збереженню довіри та позитивної репутації суб'єкта господарювання.

Вищезазначене дає змогу дійти висновку про те, що конфлікт інтересів має бути підпорядкований кільком основним правилам, спрямованим на його виявлення та регулювання. Такі правила можуть бути розподілені за своєю значимістю у хронологічному вимірі процесу виникнення конфлікту інтересів.

По-перше, це з'ясування обсягів інтересів кожного суб'єкта управління, з'ясування підґрунтя потенційних конфліктів, а також можливих інтересів, що можуть провокувати конфліктну ситуацію.

По-друге, це визначення порядку реалізації протиріч інтересів, а також узгодження механізмів, що мають бути спрямовані на підвищення якості збалансування інтересів суб'єктів, адже, як відомо, досягнення балансу в інтересах може суттєво зменшити ризик настання негативних результатів від конфлікту інтересів. Баланс інтересів є важливим і ключовим чинником у сфері як господарсько-правових, так і цивільно-правових відносин, оскільки породжується наявністю інтересів осіб, що можуть мати опосередкований стосунок до юридичної особи незалежно від її організаційно-правової форми. До таких осіб можна віднести тих, що виконують функції кредиторів або боржників, тих, що відносяться до осіб, пов'язаних трудовими правовідносинами, а також тих, що можуть перебувати у цивільно-правових відносинах. Пошук шляхів вирішення цього питання зазвичай можна віднести до економічних важелів впливу, адже суть інтересів учасників цивільних правовідносин з управління юридичною особою є здебільшого економічною.

Третім важливим моментом є конфлікт інтересів, який продукується сторонньою особою, що може опосередковано впливати на будь-який інший інтерес і такими діями продукувати конфлікт інтересів всередині юридичної особи. Така ситуація є результатом поєднання інтересів учасників-засновників, інших суб'єктів, що можуть опосередковано мати стосунок до юридичної особи, а також у деяких випадках самого суспільства.

Характеризуючи особливості діяльності суб'єктів господарювання приватної сфери, також зазначимо, що організаційно-правова форма юридичної особи може опосередковано мати окремі види конфлікту інтересів, а також різний ступінь їх напруженості внаслідок особливостей, закладених статутними документами, а сам конфлікт бути прихованим або вирішеним шляхом консультацій, наслідком яких має бути схвалення або несхвалення вчинених дій. Саме обставина схвалення міститься у ч. 2 ст. 122 ЦК України [1]. Зміст інших частин ст. 122 ЦК України конкретизують питання ведення справ повного товариства. Учасники повного товариства мають право діяти від імені товариства, якщо засновницьким договором не передбачено інше. Якщо ведення справ доручено окремим учасникам, інші учасники можуть вчиняти правочини від імені товариства за наявності довіреності. У відносинах з третіми особами повне товариство не може посилатися на положення

засновницького договору, які обмежують повноваження учасників. Також стаття передбачає право учасника, який діяв у спільних інтересах, але не мав на це повноважень, вимагати відшкодування здійснених ним витрат, якщо він доведе, що у зв'язку з його діями товариство зберегло чи набуло майно, яке за вартістю перевищує ці витрати.

Крім того, у разі спору між учасниками повного товариства повноваження на ведення справ товариства можуть бути припинені судом на вимогу одного чи кількох інших учасників товариства за наявності достатніх підстав, зокрема у разі грубого порушення обов'язків учасником, який уповноважений на ведення справ товариства, або у разі виявлення його нездатності до розумного ведення справ. У такому випадку до засновницького договору товариства вносяться необхідні зміни.

Отже, ст. 122 ЦК України містить важливі положення щодо ведення справ повного товариства, які регулюють права та обов'язки його учасників, а також встановлюють порядок врегулювання можливих спорів та конфліктів між ними.

Учасники відносин у сфері господарювання можуть діяти, формувати та доносити своє волевиявлення як особисто, так і через своїх представників, якщо такі повноваження закріплені за останніми. Отже, маємо констатувати, що така реалізація волевиявлення юридичної особи може бути у вигляді як одноосібного рішення уповноваженої особи, так і у вигляді рішення, що має колегіальний характер, проте втілення у життя таких рішень зазвичай вимагає процедурних дій певної особи. Від усвідомлення та волі людини залежить здійснення нею тієї чи іншої дії, якій вже можна надавати відповідну юридичну оцінку [2, 278]. Утім, останнім часом не було приділено достатньої уваги саме виду застережень щодо обмеження дій, що частково може пояснюватись історичними особливостями підходів в організації сфери господарювання, коли держава мала привалювання у складі юридичної особи.

Перші норми, присвячені врегулюванню конфлікту інтересів, почали з'являтись на початку 90-х років з появою великої кількості юридичних осіб із корпоративною структурою управління. Потім, на початку 2000-х у законодавстві з'являються та впроваджуються у практику такі терміни, як: «протиріччя інтересів», «зацікавленість», «конфлікт», «конфлікт інтересів», «істотний інтерес», «реальний конфлікт інтересів», «потенційний конфлікт інтересів». Правотворча робота щодо врегулювання конфлікту інтересів знайшла своє відображення в антикорупційному законодавстві з 2009 р., а деталізація норм, спрямованих на запобігання, виявлення та врегулювання конфлікту інтересів відображена у чинному Законі України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 р. [3]. Деталізація торкнулася розподілу поняття «конфлікт інтересів» на два окремі терміни: «реальний конфлікт інтересів» та «потенційний конфлікт інтересів», що має сприйматись логічним у контексті правової кваліфікації конфлікту інтересів як існуючого факту та потенційного конфлікту інтересів, який може виникнути за певних обставин.

Спроба надати легітимне визначення реальному та потенційному конфлікту інтересів знайшла відображення у ст. 1 вищезазначеного Закону, де реальний конфлікт інтересів — це суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень, а потенційний конфлікт інтересів — це наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень, при цьому приватний інтерес розглядається як будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях [3].

Останнє визначення, присвячене потенційному конфлікту інтересів, має спонукати до більш широкого розгляду підстав, які можуть знаходитись в основі його виникнення. Такі підстави можуть слугувати виявленню глибинних чинників, що опосередковують виникнення реального конфлікту інтересів в майбутньому. Так, наприклад, прийняття до розгляду головою правління державного підприємства кандидатури на заміщення вакантної посади керівника комплаєнс департаменту, що знаходиться у родинних (або

дружніх) відносинах з головою правління, буде підставою для існування потенційного конфлікту інтересів.

Зрозуміло, що наведений приклад потенційного конфлікту інтересів може як залишитись гіпотетичним конфліктом інтересів, так і втілитись у реальний конфлікт інтересів за наявності додаткових обставин. Так, голова правління державного підприємства у разі прийняття до розгляду кандидатури на заміщення вакантної посади керівника комплаєнс департаменту, що знаходиться у родинних (або дружніх) відносинах з головою правління, вже створив серйозну підставу для виникнення реального конфлікту інтересів, проте будь-які дії голови правління державного підприємства, спрямовані на лобіювання інтересів такої особи для обняття вакантної посади, мають сприйматись як реальний конфлікт інтересів, що вже відбувся. Більше того, як бачимо із наведеного прикладу, сукупність юридичних фактів, що обумовлюють та доводять наявність реального конфлікту інтересів, свідчить про те, що вищезазначений посадовець порушив норми чинного законодавства в контексті всіх трьох вимог, визначених законом, а саме: він не лише не відмовився від вчинення дій щодо лобіювання інтересів претендента на заміщення вакантної посади, але й не повідомив про наявність потенційного конфлікту інтересів та не вчиняв дій, які могли б унеможливлювати виникнення реального конфлікту.

Наведений приклад переростання потенційного конфлікту інтересів у реальний, відображає збільшення обсягу правопорушення та можливих наслідків щодо відповідальності.

Проте у контексті оцінки конфлікту інтересів та відповідно тих дій, які повинен ініціювати суб'єкт відповідальності, маємо констатувати, що за порушення антикорупційного закону у разі виникнення потенційного конфлікту інтересів відповідальна особа має здійснити низку послідовних дій, що можуть розглядатись як підстава уникнення та врегулювання конфлікту інтересів, а також уникнення притягнення до відповідальності. Такі дії містяться у розділі V, ст. 28-36 Закону України «Про запобігання корупції» [3].

На сьогодні конфлікт інтересів в українському законодавстві регулюється багатьма нормативно-правовими актами, які використовують безпосередньо поняття «конфлікт інтересів», що у свою чергу є показником актуальності правозастосування зазначеного

поняття в контексті індивідуальних особливостей організації та діяльності господарюючих суб'єктів в Україні.

Так, привертає увагу новела про згадування «конфлікту інтересів», що міститься в Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» № 2275-VIII від 06.02.2018 р., який набрав чинності 17.06.2018 р. [4]. Закон формує значні зміни та нововведення в порядок створення, організації діяльності, взаємовідносин між засновниками та припинення товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ), проте особлива увага приділена положенням, які спрямовані на регулювання діяльності ТОВ та висувають нові вимоги до відповідальності виконавчого органу (правління, директора). Згадуване визначення «конфлікту інтересів», яке запропоновано на рівні закону, не можна вважати комплексним, таким, що претендує на уніфіковане трактування різновидів підстав потенційної небезпеки виникнення конфлікту інтересів, проте у ньому зазначається, що так званий конфлікт інтересів може фактично розглядатись як підстава припинення повноважень виконавчого органу (правління, директора).

Відповідно до ст. 42 Закону при обранні на посаду посадова особа (директор) товариства зобов'язана надати товариству інформацію про перелік афілійованих осіб, а у разі зміни його складу повідомити про це товариство у п'ятиденний строк з дня, коли їй стало відомо про таку зміну.

Неповідомлення або приховування факту наявного конфлікту інтересів може бути підставою для розірвання товариством договору (контракту) з директором без виплати компенсації відповідно до п. 8 ст. 42 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [4].

Господарський кодекс України також не знайшов місця для визначення поняття конфлікту інтересів, так само як і не містить загальних положень про нього. Проте норми, спрямовані на впорядкування таких відносин, опосередковано відображені у логіко-послідовному розумінні норм інституту представництва та інституту вимог до реєстрації юридичних осіб різних організаційно-правових форм у цивільному законодавстві.

Висновки. Регулювання конфлікту інтересів безпосередньо пов'язане із ступенем публічності, що впливає на фрагментарність, а відсутність уніфікованої дефініції для праворозуміння гальмує

визначення механізмів впливу для запобігання конфлікту інтересів при здійсненні організаційно-управлінських функцій. При цьому визначення «зацікавленості» як основного критерію для вироблення механізмів впливу при виникненні конфлікту інтересів при здійсненні організаційно-управлінських функцій є недостатнім в силу того, що зацікавленість як природня риса людини може характеризуватись широким спектром проявів, як формальна — необхідністю дотримання технічних аспектів процедури, як розширена — може передбачати особливості індивідуальної зацікавленості, що прихована у досягненні корисливих результатів інших осіб.

Конфлікт інтересів є природним проявом різноплановості юридичних осіб у досягненні цілей їх статутних програм, обумовлюється різноплановістю поведінкової моделі учасників, організаційно-правовою формою суб'єкта господарювання, що в сукупності не заперечує його природності у цілому. Проте конфлікт інтересів, започаткований упередженими діями при здійсненні організаційно-управлінських функцій, слід визнавати деструктивними діями стороннього впливу на дестабілізацію у сфері виробництва та споживання соціальних благ.

Нормативно-правове регулювання конфлікту інтересів не відповідає єдиному уніфікованому підходу до його визначення, способів та шляхів врегулювання, що доводить його неефективність і породжує додаткові чинники, які ускладнюють дієве вирішення конфлікту інтересів як природного явища, притаманного будь-якій людині як живий істоті, особливо у випадках здійснення повноважень управлінського характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України: від 16 січ. 2013 р. № 435-IV (зі змінами). *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 02.03.2023 р.).
2. Скіданов К.Д. До проблематики доведення тісного правового зв'язку деяких ознак правочину крізь призму волі та волевиявлення осіб, які його вчиняють. *Право і безпека.* 2012. № 1. С. 277–281.

3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 02.03.2023 р.).
4. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text (дата звернення: 02.03.2023 р.).

АЛІМЕНТНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Орел Л.В.,
професор кафедри приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор юридичних наук, професор;

Ситниченко А.В.,
студентка V курсу
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Урегулювання відносин із виконання аліментних зобов'язань було актуальним у всі часи існування нашої держави. Звичайно, що з плином часу змінюється держава та суспільні відносини у ній, але попри все верховенство права зберігає превалюючу силу.

Згідно зі ст. 51 Конституції України, сім'я, дитинство, материнство та батьківство охороняються державою. На конституційному рівні знайшов також закріплення обов'язок батьків з утримання неповнолітніх дітей, що підкреслює важливість цих відносин [1].

Сім'я у всіх країнах та народів є основним осередком суспільства. У сучасному громадянському суспільстві сім'я виконує цілу низку функцій, зокрема добування засобів існування для своїх членів. Пов'язані з виконанням цієї функції аліментні відносини є важливими на сучасному етапі соціально-економічного розвитку, особливо це стосується утримання батьками своїх неповнолітніх дітей.

У ст. 3 Сімейного кодексу України (надалі — СК України), прийняття якого є визначальним кроком вперед на шляху вдосконалення правового регулювання сімейних відносин, знайшло своє нормативне визначення поняття сім'ї.

Відповідно до ч. 7, 8 ст. 7 СК України дитина має бути забезпечена можливістю здійснення її прав, установлених Конституцією України, Конвенцією про права дитини, іншими міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною

Радою України. Регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини [2].

Важливим є те, що обов'язок батьків утримувати дитину виникає незалежно від їх непрацездатності, дієздатності. Крім того, недосягнення батьками повноліття не звільняє їх від обов'язку сплати аліментів. Способи призначення аліментів на користь дитини встановлюються сімейним законодавством України.

Аліменти призначаються за рішенням суду. Найчастіше за рішенням суду витрати на утримання дитини визначаються як частка заробітку (доходу) матері, батька, яка буде стягуватися як аліменти на дитину (ст. 183 СК України); у разі, якщо платник аліментів має нерегулярний, мінливий дохід, частину доходу одержує в натурі, а також за наявності інших обставин, що мають істотне значення, суд за заявою платника або одержувача може визначити розмір аліментів у твердій грошовій сумі (ч. 1 ст. 184 СК України).

Розмір аліментів має бути необхідним та достатнім для забезпечення гармонійного розвитку дитини.

В СК України закріплений конкретний розмір аліментів як частки від доходу, який залежить від кількості дітей, що претендують на отримання аліментів. Так, на утримання однієї дитини передбачається 1/4 частина, на двох — 1/3, на трьох та більше — 1/2 частина всіх доходів платника аліментів. Стосовно виплат у формі твердої грошової суми, то розмір аліментів на одну дитину не може встановлюватися нижче 50 % від мінімального прожиткового рівня для дитини відповідного віку [6].

«Чужих дітей не буває», — цей вислів був лейтмотивом законопроєктів, розглянутих у липні 2018 р. парламентом у блоці питань захисту прав дитини. Результатом цього стало ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» (далі — Закон) [4]. Це був новий етап у врегулюванні аліментних зобов'язань.

Приписами цього Закону було запроваджено автоматизований арешт коштів боржника за виконавчими провадженнями про стягнення аліментів у порядку, визначеному Міністерством юстиції за погодженням з Національним банком України.

Внесено зміни до Сімейного кодексу України, зокрема встановлено можливість того з батьків, з ким за рішенням суду проживає

дитина з інвалідністю чи тяжко хвора дитина (за відповідним переліком захворювань), самостійно вирішувати питання щодо тимчасового виїзду дитини за межі України з метою її лікування, навчання, а також відпочинку за наявності заборгованості другого з батьків зі сплати аліментів понад три місяці. При цьому згода другого з батьків не потрібна в разі виїзду дитини за межі України разом з тим із батьків, з ким вона проживає за рішенням суду, на строк до одного місяця.

Також було посилено відповідальність за несплату аліментів. Зокрема, за несплату аліментів до трьох місяців можуть призначити суспільно корисні роботи. А в разі повторної несплати аліментів — застосування суспільно корисних робіт на строк від 240 до 360 годин. У разі ухиляння від адміністративного стягнення у вигляді суспільно корисних робіт встановлено адміністративну відповідальність у вигляді адміністративного арешту строком до 10 діб, а в разі злісного ухилення — кримінальну відповідальність та покарання у вигляді позбавлення волі строком до двох років.

Крім того, запроваджено нарахування штрафів за наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за рік (20 % від суми несплачених аліментів), за два роки (30 % від суми несплачених аліментів), за три роки (50 % від суми несплачених аліментів).

Усіх, хто не платить аліменти понад 6 місяців, до моменту повного погашення боргу тимчасово позбавлено права виїжджати за кордон, керувати автомобілем, користуватися зброєю і полювати, вирішувати, чи має право його дитина покидати територію країни з матір'ю чи батьком. Також запроваджено нове адміністративне стягнення для неплатника аліментів — виконання суспільно корисних робіт тривалістю від 120 до 240 годин [8].

Війна внесла певні корективи в аліментні зобов'язання. Але війна — не привід платникам аліментів забути про виконання своїх зобов'язань. З початком збройної агресії РФ проти України відбулися певні зміни як у порядку примусового їх стягнення, так і під час добровільної сплати. З прийняттям Верховною Радою Закону України «Про виконавче провадження» № 2129-IX від 15 березня 2022 р., Закон України було доповнено низкою приписів, пов'язаних із військовою агресією РФ на території нашої держави. Ці зміни набули чинності 26 березня 2022 р.

Варто зазначити, що питання стягнення аліментів під час воєнного стану не зазнало кардинальних змін, окрім виконання рішень на територіях України, тимчасово окупованих державою-агресором.

Так, відповідно до змін тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України:

— припиняється звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника (крім рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками за якими є громадяни РФ);
— із 26 березня 2022 р. можливим є проведення відрахувань із заробітної плати, пенсії, стипендії та інших доходів боржника лише на виконання рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками за якими є громадяни РФ. Зазначене обмеження не застосовується до громадян РФ, які проживають на території України на законних підставах;
— забороняється відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень на території адміністративно-територіальних одиниць, які тимчасово окуповані внаслідок військової агресії РФ, у період такої окупації;
— за рішеннями про стягнення аліментів підприємства, установи, організації, фізичні особи, фізичні особи — підприємці, які здійснюють відрахування з заробітної плати, пенсії, стипендії та інших доходів боржника, перераховують стягнуті кошти на визначений у заяві або зверненні стягувача рахунок, а у разі відсутності реквізитів рахунку стягувача — на відповідний рахунок органа державної виконавчої служби, приватного виконавця [5].

Наразі багато чоловіків та жінок захищають нашу землю від окупантів. У зв'язку із цим поширеним стало питання щодо можливості стягнення аліментів із платників, які перебувають у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях. Отже, зазначимо, що Закон не містить жодних винятків із цього приводу та покладає на них обов'язок неухильно здійснювати утримання дітей. При цьому стягнення аліментів здійснюється на загальних засадах та з усіх видів доходів таких платників.

Так, постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. № 146» № 122 від 16 лютого 2022 р. встановлено, що

з військовослужбовців Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Держспецзв'язку, Держприкордонслужби, поліцейських, осіб рядового і начальницького складу органів і підрозділів внутрішніх справ, Національного антикорупційного бюро, Державного бюро розслідувань, БЕБ, служби цивільного захисту та Державної кримінально-виконавчої служби, співробітників Служби судової охорони утримання аліментів провадиться з усіх видів грошового забезпечення, крім грошового забезпечення, що не має постійного характеру, та інших випадків, передбачених законом. Таким чином, військовослужбовці сплачують аліменти на загальних засадах та з усіх видів грошового забезпечення (крім такого, яке не має постійного характеру).

Також внаслідок військових дій значна кількість громадян втратили не тільки своє майно, але й роботу та доходи. За таких умов логічно виникає питання: яким чином має здійснюватися утримання дітей тими з батьків, які стали безробітними? Закон не виділяє безробіття як обставину, за якої аліменти можуть не сплачуватися. Наразі, як і у довоєнний період, безробітні боржники зобов'язані сплачувати аліменти, виходячи із середньої заробітної плати для працівників місцевості, де вони проживають (перебувають).

Наостанок зазначимо, як і будь-яке питання, що виникає із сімейних правовідносин, аліменти можуть бути врегульовані між батьками добровільно на підставі договору. Такий договір є особливо актуальним у світлі зміни місць та країн проживання батьків і дітей та дає змогу врегулювати максимально широко та паритетно матеріальне забезпечення дитини [7].

Отже, виходячи з наведеного, можна дійти висновку, що попри виклики, які постають перед нашою державою через війну, вона тримає на контролі виконання аліментних зобов'язань суб'єктами цих правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2002. № 21–22. Ст. 135.

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 40–44. Ст. 356.
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» від 03.07.2018 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2018. № 36. Ст. 272.
5. Закон України «Про внесення зміни до розділу XIII "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про виконавче провадження"» від 15.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2129-20#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).
6. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. Київ: Правова єдність, 2009. 432 с.
7. Стягнення аліментів під час війни: роз'яснення юриста. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/211762
8. Чужих дітей не буває. URL: http://www.golos.com.ua/article/304784

ПОРІВНЯННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Орел Л.В.,
професор кафедри приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор юридичних наук;

Грицак О.М.,
студент V курсу спеціальності «Право»
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

За визначенням ВООЗ «Репродуктивне здоров'я» — стан фізичного, психічного та соціального благополуччя, пов'язаний із здатністю відтворювати потомство та народжувати здорових дітей. Сюди входить як відсутність захворювань чи дефектів репродуктивної системи, так і необхідна інформація та послуги, пов'язані з репродуктивним здоров'ям, безпекою від зараження вірусами, бактеріями та іншими шкідливими агентами тощо.

Принципи репродуктивного здоров'я включають контрацепцію, вагітність та пологи, планування сім'ї та репродуктивні технології, науково обґрунтований підхід до репродуктивного здоров'я та технологій, а також доступність послуг з охорони репродуктивного здоров'я, включаючи підтримку поінформованої згоди та конфіденційність, справедливість, захист репродуктивного здоров'я та інших прав людини.

Проаналізувавши правові норми про репродуктивну охорону та безкоштовний доступ до послуг в Україні, можна підсумувати, що вони включають такі положення:

— забезпечення безкоштовної медичної допомоги у галузі репродуктивного здоров'я, зокрема забезпечення населення безплатними протизаплідними засобами;
— забезпечення загального доступу до репродуктивної допомоги без усіх форм дискримінації, у тому числі молоді, осіб з обмеженими можливостями, людей, які живуть із ВІЛ/СНІДом, та інших уразливих груп населення;
— право на конфіденційність інформації про репродуктивне здоров'я та відсутність обмежень на здійснення репродуктивних прав шляхом обмеження доступу або використання інформації.

На нашу думку, однією з головних проблем України щодо репродуктивного здоров'я є низька поінформованість населення про доступні ресурси та послуги. Багато людей не знають про доступні варіанти репродуктивного здоров'я або бояться звертатися по допомогу через соціальну стигматизацію. Тому ключовим завданням є підвищення обізнаності громадськості щодо репродуктивного здоров'я та забезпечення безкоштовного доступу до відповідних послуг.

Крім того, серед основних проблем у сфері репродуктивного здоров'я — материнська та малюкова смертність; високий рівень штучного переривання вагітності; значна кількість ускладнень під час вагітності та пологів; безплідність у чоловіків і жінок; поширення інфекцій, що передаються статевим шляхом, включаючи ВІЛ/СНІД; онкогінекологічна патологія [5].

Наявність нормативно-правової бази та міжнародних стандартів у цій сфері відображає важливість проблеми та наголошує на необхідності її вирішення. Розуміння понять та принципів репродуктивного здоров'я, дотримання відповідних правових норм та стандартів є важливими кроками у напрямку покращення репродуктивного здоров'я населення та розвитку суспільства загалом.

За результатами дослідження, проведеного Національним університетом охорони здоров'я України, яке базувалось на динаміці деяких показників репродуктивного здоров'я жіночого населення в Україні у період 2015–2021 рр., можна зробити висновок, що частота абортів загалом щороку поступово знижувалася з 9,8 до 5,71 на 1000 жінок фертильного віку (у 1,7 раза). Найбільшу тенденцію до зниження частоти помічено щодо медичних легальних абортів [7].

Ці позитивні зміни в динаміці можуть свідчити про ефективність заходів з планування сім'ї та Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 р., а також інших законодавчих актів.

Тепер перейдемо до розгляду питання правового забезпечення репродуктивних технологій. Допоміжні репродуктивні технології (далі — ДРТ) — методики лікування безпліддя, за яких маніпуляції з репродуктивними клітинами, окремі або всі етапи підготовки репродуктивних клітин, процеси запліднення і розвитку ембріонів до перенесення їх у матку пацієнтки здійснюються в умовах in vitro (in vitro — техніка виконання експерименту чи інших маніпуляцій у спеціальному лабораторному посуді або у контрольованому середовищі поза живим організмом) [8]. Правове регулювання ДРТ в Україні відбувається на рівні законів, ухвал та рішень Конституційного Суду. Найважливішим правовим документом у цій сфері є Закон України «Про застосування допоміжних репродуктивних технологій», який передбачає, що допоміжні репродуктивні технології можуть використовуватися лише з медичною метою, тобто для відновлення або підтримки репродуктивного здоров'я людини. Закон також встановлює вимоги до лікарів та медичних установ, які займаються застосуванням допоміжних репродуктивних технологій. Також варто згадати Закон «Про донорство та трансплантацію органів та тканин», який регулює правові та етичні аспекти застосування ДРТ, та Положення про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій. Сфера застосування репродуктивних технологій регулюється Цивільним та Сімейним кодексами, низкою нормативно-правових актів. Закон захищає права сурмами, біологічних батьків і новонародженого.

Сьогодні Цивільним кодексом України передбачено, що повнолітні жінка або чоловік мають право за медичними показаннями на проведення щодо них лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій відповідно до порядку та на умовах, встановлених законодавством. Крім того, визначено, що застосування штучного запліднення та імплантації ембріона здійснюється відповідно до умов та порядку, встановлених центральним органом виконавчої влади, що формує державну політику у сфері охорони здоров'я. Сімейним кодексом України регламентовано визначення походження такої дитини від біологічних батьків і отримання нею українського свідоцтва про народження. Порядок застосування ДРТ в Україні затверджений наказом МОЗ України № 787 від 09.09.2013 р. [9].

У всьому світі залежно від країни правові норми, що регулюють використання РТ та забезпечують безпеку вагітних матерів та дітей,

різняться. У багатьох країнах є закони, що регулюють використання репродуктивних технологій. У Європейському Союзі репродуктивні технології регулюються різними директивами та нормативними документами. 19 листопада 1996 р. Рада Європи прийняла Конвенцію з прав людини в біомедицині. Конвенція є першим обов'язковим у галузі охорони здоров'я юридичним документом, спрямованим на захист людини від можливих зловживань, пов'язаних з використанням нових біологічних і медичних методів і процедур. Методи штучного запліднення у міжнародному праві регулюються також декількома директивами, що випливають з трьох рекомендацій Парламентської асамблеї Ради Європи, резолюціями, прийнятими 16 березня 1969 р. Європейським парламентом, і рішеннями Комісії з прав людини 1971 та 1976 рр. Сурогатне материнство є законним у Сполучених Штатах Америки. У деяких штатах, таких як Каліфорнія та Іллінойс, цей процес регулюють спеціальні закони, тоді як в інших діють загальні закони про опіку. У Великій Британії репродуктивні методи регулюються Законом про ембріологію та суміжні питання 1990 р. У Грузії метод став легальним 1997 р. Відносини між сурмамою та парою регулює контракт. Батьківські права на дитину належать біологічним татові і мамі, сурмама не має права залишити новонародженого собі. Процес оформлення документів на дитину гранично простий і займає зазвичай один день.

У Казахстані метод узаконили 1998 р. після прийняття Закону «Про шлюб та сім'ю». Уряд щороку виділяє гроші для безплідних пар на лікування безпліддя шляхом ЕКЗ. Батьківські права на новонародженого належать подружній парі.

У Фінляндії питання, пов'язані із застосуванням методу сурогатного материнства і встановленням походження дітей, народжених поза шлюбом, регулюються Законом про встановлення батьківства 1975 р. Згідно з положеннями Закону, при народженні дитини сурогатною матір'ю застосовується принцип біологічного споріднення, тобто материнство автоматично випливає з факту народження дитини, навіть в тих випадках, коли повністю використовуються донорські клітини подружжя і між біологічною матір'ю та новонародженим немає ніякого родинного зв'язку. Надалі материнство не може бути анульовано на тій підставі, що законною матір'ю не є біологічна мати дитини.

В Україні дозволені практично всі способи лікування безпліддя, сурогатне материнство в їх числі. Але сурогатне материнство дозволене лише у виняткових випадках, як-от за відсутності матки або наявності серйозного захворювання, що перешкоджає вагітності чи пологам.

Одним із питань, що потребують уваги при легалізації сурогатного материнства, є визнання батьківства дитини. У деяких країнах, наприклад у США, біологічні батьки вважаються батьками дитини одразу після народження, тоді як інші можуть визнати батьківство у судовому порядку. В Україні батьківство визнається через суд.

Однією з проблем, пов'язаних із сурогатним материнством, є можливість зловживання чи перетворення жінок на товар як сурогатних матерів. Деякі країни, такі як Індія та Таїланд, раніше дозволяли комерційне сурогатне материнство, але згодом заборонили його через часті зловживання.

Порівняно зі світовим досвідом, де в більшості цивілізованих країн питання репродуктивних технологій врегульоване чітко і детально, ми вважаємо, що в Україні воно вимагає набагато кращого врегулювання. Потрібно зазначити, що й досі в українському законодавстві залишається ціла низка подібних правових аспектів, пов'язаних із застосуванням ДРТ, зокрема щодо захисту прав донорів репродуктивних клітин, визначення обов'язків сторін у цій сфері, їхньої відповідальності. Також залишається неврегульованою сфера надання послуг замінного материнства, в процесі якого замінна матір виношує нерідну для неї дитину для її рідних (генетичних) батьків. Для подружніх пар, в яких жінка має медичні протипоказання до вагітності та пологів, — це єдиний шанс мати власну дитину.

Відомо, що Україна є однією з небагатьох країн світу, де іноземці можуть скористатися комерційним замінним (сурогатним) материнством, тому що чинне вітчизняне законодавство не забороняє його застосування. За оцінками фахівців, щороку в Україні від сурогатних матерів народжується щонайменше пів тисячі малюків, однак офіційної статистики у цій сфері немає. Ця інформація є лікарською таємницею, і клініки її не розголошують. Навіть Центр медичної статистки МОЗ України не має таких даних.

Проте в Україні немає спеціального закону, який чітко регламентував би права й обов'язки учасників сурогатного материнства, у тому числі істотні умови договору між батьками дитини та сурогатною матір'ю. Залишаються неврегульованими такі питання: відповідальності сурогатної матері за неправдиву медичну інформацію про себе; проведення нею аборту, неналежні дії, що потенційно можуть призвести до каліцтва майбутньої дитини; відповідальності медичного закладу за підбір сурогатної матері та її повне попереднє медичне обстеження; порядку та умов виплати компенсації сурогатній матері; обов'язків генетичних батьків стосовно дитини, народженої сурогатною матір'ю, у тому числі у разі, якщо дитина матиме вади розвитку тощо. Не встановлено в Україні на рівні закону і спеціальної кримінальної відповідальності за можливі зловживання та правопорушення у цій сфері [9: п. 2-5].

Також потребують уваги питання захисту прав дитини, яка народжується у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій та надання послуг замінного материнства, зокрема на ім'я та громадянство і на зростання в сімейному оточенні. В Україні використання репродуктивних технологій має регулюватися суворіше, особливо щодо контролю якості та безпеки використання таких технологій.

Сучасний стан репродуктивного здоров'я у світі та в Україні складний і має свої проблеми. Наприклад, за даними ВООЗ, щорічно у всьому світі відбувається понад 300 мільйонів вагітностей, з яких близько 15 % (понад 45 мільйонів) закінчуються небажаними або небезпечними для життя абортами. Крім того, понад 200 мільйонів жінок у більш ніж 200 країнах світу не мають доступу до сучасних протизаплідних засобів. Україна не є винятком. За даними МОЗ, останніми роками збільшилася кількість абортів, що свідчить про необхідність забезпечення доступу населення до сучасних методів контрацепції та інших послуг репродуктивного здоров'я.

Оскільки репродуктивні технології розвиваються швидко, юридичні та етичні питання, пов'язані з їх використанням, також мають регулюватися та вирішуватися відповідними органами та експертами у цій галузі.

На підставі проведеного аналізу можна зробити такі висновки та рекомендації щодо подальшого розвитку репродуктивного здоров'я та репродуктивних технологій:

1) усім верствам населення потрібно забезпечити доступ до репродуктивної допомоги та послуг, зокрема малозабезпеченим і вразливим групам населення;

2) потрібно забезпечити реалізацію права на вільний вибір методів контрацепції, надати доступ до цілої низки методів планування сім'ї та знизити стигматизацію щодо використання репродуктивних технологій;

3) необхідно розробити нові методики та методи репродуктивної медицини для підвищення її ефективності та безпеки;

4) повинні бути вирішені правові та етичні питання, що виникають у зв'язку із застосуванням репродуктивних технологій, особливо питання захисту прав дітей, народжених сурогатними матерями, та питання дотримання етичних норм під час проведення досліджень;

5) необхідно забезпечити збирання та аналіз даних про репродуктивне здоров'я населення з метою моніторингу його стану та розробки ефективних стратегій його збереження та покращення;

6) необхідно проводити відповідні інформаційні кампанії для підвищення рівня обізнаності населення про репродуктивне здоров'я та репродуктивні технології.

Варто також приділити увагу галузі репродуктивного здоров'я, особливо необхідності забезпечення доступності та якості медичної допомоги малозабезпеченому населенню. З цією метою можуть бути розглянуті питання державної підтримки та фінансування проєктів щодо підвищення доступності репродуктивної медицини для цих груп населення.

Спільними цілями подальшого розвитку репродуктивного здоров'я та репродуктивних технологій є забезпечення якісної медичної допомоги, підвищення поінформованості населення, захист прав дітей, вирішення правових та етичних питань, пов'язаних із використанням репродуктивних технологій, регулювання проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ МОЗ України від 09.09.2013 р. № 787. Київ, 2013. 20 с.

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV із змінами і доповненнями на 02.11.2016 р. Київ, 2016. 152 с.

3. Основи законодавства про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII із змінами і доповненнями на 15.07.2015 р. Київ, 2015. 52 с.

4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96 — ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

5. Державна програма «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/61854426 (дата звернення: 23.04.2023 р.).

6. План дій Міжнародної конференції з питань народонаселення та розвитку. Каїр, 1994.

7. Гойда Н.Г., Октисюк Ж.С. Аналіз деяких показників репродуктивного здоров'я жіночого населення в Україні. URL: https://umj.com.ua/uk/publikatsia-234026-analiz-deyakih-pokaznikiv-reproduktivnogo-zdorov-ya-zhinochogo-naselennya-v-ukrayini (дата звернення: 23.04.2023 р.).

8. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).

9. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про застосування допоміжних репродуктивних технологій та замінне материнство». URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1726825 (дата звернення: 23.04.2023 р.).

10. Сурогатне материнство в світі. URL: https://artemida.center/surohatne-materynstvo/surogatne-materynstvo-v-sviti/ (дата звернення: 23.04.2023 р.).

ПРАВА КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ЯК УЧАСНИКА ПРАВОВІДНОСИН

Чернега Р.Т.,
професор кафедри приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор юридичних наук;

Ковтун І.В.,
студент Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Обізнаність населення щодо правового регулювання суспільно-політичного життя є вирішальним фактором у глобальному процесі розвитку права, його метаморфозі та засвоєнні, невід'ємною частиною чого є інструментарій реалізації права та змоги територіальних громад як безпосередньо, так і через представницькі органи місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання й управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення [1]. Унікальна форма індивідуально предметних суспільних відносин, в основі яких лежать саморегульовано сформовані суб'єктивні права та юридичні обов'язки, відображає тісний причинний зв'язок у процесі зародження та функціонування органів місцевого самоврядування та цивільного права.

Однак сьогодні питання визначення основних прав органів місцевого самоврядування як учасників правовідносин залишається недостатньо дослідженим, у зв'язку з чим процес модернізації відповідної галузі законодавства України гальмується, що прямо негативно впливає на можливості та повноту реалізації прав учасників правовідносин. Своєчасне ґрунтовне дослідження питання відкриває обрії для майбутніх новацій у цій сфері, що позитивно впливатиме на зальний рівень життя населення країни.

Так, особливу увагу серед спектра органів місцевого самоврядування привертає Київська міська рада (далі — КМР), діяльність та функціонування якої є, зважаючи на особливий статус столиці, прикладом для інших органів місцевого самоврядування України [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про столицю України — місто-герой Київ» (далі — Закону), «у місті Києві діють представницькі органи місцевого самоврядування — Київська міська рада, районні в місті ради (у разі їх утворення), які є юридичними особами» [3]. У ст. 11 Закону законодавець зазначає, що «питання організації управління районами в місті Києві належать до компетенції Київської міської ради і вирішуються відповідно до Конституції, цього та інших законів України, рішень міської ради про управління районами міста» [3].

Побіжно у суспільстві фігурує думка, що повноваження КМР та співзвучного відповідника — Київської міської державної адміністрації (далі — КМДА) тотожні. Проте вона є абсолютно хибною, адже, згідно з ч. 1 ст. 10^{-1} Закону, «виконавчим органом Київської міської ради є Київська міська державна адміністрація, яка паралельно виконує функції державної виконавчої влади, що є особливістю здійснення виконавчої влади в місті Києві».

Власне, якщо розглядати КМР як суб'єкта цивільних правовідносин, то, як зазначалося вище, остання виступає у цивільному обороті як юридична особа. За кластерною характеристикою, відповідно до глави 7 Цивільного кодексу (далі — ЦК України), ознаками КМР як учасника цивільних правовідносин є: 1) організаційна єдність; 2) наявність відокремленого майна; 3) самостійність та участь у цивільному обороті від свого імені; 4) здатність виступати позивачем та відповідачем у суді; 5) здатність нести самостійну майнову відповідальність; 6) правосуб'єктність [4].

Дефініція її ж повноважень визначається та базується на ст. 22 Закону: «У зв'язку зі здійсненням містом Києвом функцій столиці України Київська міська рада та Київська міська державна адміністрація, кожна в межах своєї компетенції, встановленої законами України, мають право:

1) придбавати у власність жилі і нежилі приміщення, адміністративні, виробничі та інші об'єкти, що належать до інших форм власності, якщо вони необхідні для здійснення містом столичних функцій;

2) встановлювати порядок утримання та експлуатації об'єктів, розташованих у місті, та прилеглої до них території, правила благоустрою, торговельного, побутового, транспортного, житлово-комунального та іншого соціально-культурного обслуговування, визначати особливості землекористування та використання інших природних ресурсів;

3) встановлювати умови і розміри компенсаційних виплат відповідних органів, організацій і громадян, що не входять до складу територіальної громади міста, на покриття витрат, пов'язаних з використанням міської інфраструктури» [3].

Отже, у процесі дослідження питання прав Київської міської ради як учасника цивільних правовідносин ми дійшли висновку, що основоположні аспекти її функціонування та взаємодії з іншими суб'єктами правовідносин, зокрема у площині регуляторної діяльності, визначені в актах законодавства.

Виокремили також, що КМР, за своєю правовою природою є юридичною особою, а, отже, виступаючи у цивільному обороті, має чітко визначені права та обов'язки, які регулюються ЦК України.

Аналіз законодавства дає змогу визначити, що права КМР включають в себе комплексну систему повноважень, які надають їй можливість рівної участі в цивільних правовідносинах. Розуміння її прав є важливим елементом розвитку місцевого самоврядування в Україні, що сприятиме поглибленню рівня обізнаності населення у галузі права та сприятиме майбутнім науковим розвідкам у цій галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 06.10.1998 р. № 3137-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 23.04.2023).

2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 30 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).

3. Про столицю України — місто-герой Київ: Закон України від 13.07.2001 р. № 1089-IX від 16.12.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-14#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).

ПОРУКА ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ

Хатнюк Н.С.,
професор кафедри публічного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор юридичних наук, професор;

Тарасюк Ю.А., Каленіченко Ж.В.,
студентки ІІ курсу спеціальності «Право»
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Виконання господарських зобов'язань забезпечується заходами захисту прав та відповідальності учасників господарських відносин, передбаченими ГК України, ЦК України та іншими законами. За погодженням сторін можуть застосовуватися передбачені законом або такі, що йому не суперечать, види забезпечення виконання зобов'язань, які звичайно застосовуються у господарському обороті.

Загальні умови забезпечення виконання зобов'язання:

1) якщо виконання зобов'язання встановлено договором або законом;
2) недійсне зобов'язання не підлягає забезпеченню;
3) недійсність правочину щодо забезпечення виконання зобов'язання не спричиняє недійсність основного зобов'язання.

Найбільш поширеними видами забезпечення виконання зобов'язання є: неустойка, порука, гарантія, застава, завдаток, притримання тощо. Договором або законом можуть бути встановлені інші види забезпечення виконання зобов'язання.

Порукою є односторонній, консенсуальний договір, за яким поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання останнім свого обов'язку. Порукою може забезпечуватися зобов'язання частково або у повному обсязі. Згідно зі ст. 553 ЦК України, за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку.

Особливості поруки: поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником; порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі; поручителем може бути одна або кілька осіб; у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя; поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки; особи, які спільно дали поруку, відповідають перед кредитором солідарно, якщо інше не встановлено договором поруки; боржник, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, повинен негайно повідомити про це поручителя; поручитель, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, у зв'язку з ненаправленням йому боржником повідомлення про виконання ним свого обов'язку, має право стягнути з кредитора безпідставно одержане або пред'явити зворотну вимогу до боржника; поручитель має право на оплату послуг, наданих ним боржникові.

Права та обов'язки поручителя у разі пред'явлення до нього вимоги (ст. 555 ЦК України):

- у разі одержання вимоги кредитора поручитель зобов'язаний повідомити про це боржника, а в разі пред'явлення до нього позову — подати клопотання про залучення боржника до участі у справі;
- якщо поручитель не повідомить боржника про вимогу кредитора і сам виконає зобов'язання, боржник має право висунути проти вимоги поручителя всі заперечення, які він мав проти вимоги кредитора;
- поручитель має право висунути проти вимоги кредитора заперечення, які міг би висунути сам боржник, за умови, що ці заперечення не пов'язані з особою боржника. Поручитель має право висунути ці заперечення також у разі, якщо боржник відмовився від них або визнав свій борг.

Права поручителя, який виконав зобов'язання:

- після виконання поручителем зобов'язання, забезпеченого порукою, кредитор повинен вручити йому документи, які підтверджують цей обов'язок боржника;

- до поручителя, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, переходять усі права кредитора у цьому зобов'язанні, в тому числі й ті, що забезпечували його виконання;
- до кожного з кількох поручителів, які виконали зобов'язання, забезпечене порукою, переходять права кредитора у розмірі частини обов'язку, що виконана ним.

Відповідно до ст. 559 ЦК України порука може припинитися у таких випадках:

- з припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності;
- якщо після настання строку виконання зобов'язання кредитор відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником або поручителем;
- у разі переведення боргу на іншу особу, якщо поручитель не поручився за нового боржника;
- після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом трьох років з дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить позову до поручителя, якщо інше не передбачено законом. Якщо строк основного зобов'язання не встановлений або встановлений моментом пред'явлення вимоги, порука припиняється, якщо кредитор не пред'явить позову до поручителя протягом трьох років з дня укладення договору поруки, якщо інше не передбачено законом.

Ліквідація боржника — юридичної особи не припиняє поруку, якщо до дня внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань запису про припинення боржника — юридичної особи кредитор звернувся до суду з позовом до поручителя у зв'язку з порушенням таким боржником зобов'язання.

Отже, порука є одним з видів виконання господарських зобов'язань, за яким поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання останнім свого обов'язку. Порука може припинятися за таких умов, як зміна зобов'язання без згоди поручителя, переведення боргу на іншу особу, закінчення строку, встановленого в договорі поруки, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Види забезпечення виконання господарських зобов'язань. URL: https://dl.kname.edu.ua/pluginfile.php/11346/mod_resource/content/1/Tema_1.4/Tema_1.4.pdf
2. Засоби забезпечення виконання зобов'язань. *Вікіпедія — вільна енциклопедія.* URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%97%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8_%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B7%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B2%27%D1%8F%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D1%8C#.D0.9F.D1.80.D0.B0.D0.B2.D0.BE.D0.B2.D0.B8.D0.B9_.D1.85.D0.B0.D1.80.D0.B0.D0.BA.D1.82.D0.B5.D1.80_.D0.BF.D0.BE.D1.80.D1.83.D0.BA.D0.B8
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 40–44. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРІВ ПРО РЕКЛАМНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Хатнюк Н.С.,
професор кафедри публічного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор юридичних наук, професор;

Захарченко Д.П., Стринадко Д.І.,
студентки ІІ курсу спеціальності «Право»
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Проблеми розвитку сфери послуг привертають увагу представників різних напрямів суспільних наук: істориків, економістів, соціологів, філософів, юристів. Перш за все це пов'язано з різноманітністю послуг, спектр яких дуже широкий. Якщо проводити класифікацію за сферами економічної та соціально-культурної діяльності, то можна виділити такі види: комунікаційні та інформаційні послуги; медичне та соціальне обслуговування; ветеринарні послуги; аудиторські послуги; юридичні послуги; туристично-екскурсійне обслуговування; освітні послуги; послуги зі сприяння зайнятості населення; послуги громадського харчування; готельні послуги; комунальні послуги; гігієнічні послуги; ритуальні послуги; спортивно-оздоровчі та санаторно-курортні послуги; культурно-видовищні послуги.

Важливість детального дослідження регулювання рекламної діяльності в сучасних умовах економіки України зумовлена необхідністю активізації рекламної діяльності на вітчизняних підприємствах з метою посилення конкуренції. Сьогодні реклама є формою активного впливу на ринок. Використання цієї форми потребує науково обґрунтованого планування реклами, постійного вдосконалення механізму розробки та реалізації рекламних планів.

Наукові уявлення про рекламу зводяться до розуміння її як комплексу наук, які вивчають суспільство і закони його функціонування: історію, економічну теорію, політологію, соціологію, психологію, правознавство тощо. Описуючи рекламу, ці науки висвітлюють її

сутність та перспективи, спираючись на власний досвід пізнання та тотожні системи збирання фактів і принципів, їх концептуалізації, термінологію чи понятійний апарат. Результатом такого вивчення є особлива, властива даній науці, дефініція [3, 318].

Отже, реклама — вид масової інформації, що має публічно-правову природу та доводиться до відома споживача шляхом опублікування у друкованих виданнях або публічного оголошення через аудіо- та аудіовізуальні засоби масової інформації рекламними агентствами.

Досліджуючи особливості співвідношення понять «рекламна послуга» і «рекламний продукт», можемо зробити висновок, що рекламним продуктом, тобто кінцевим результатом рекламної діяльності, є рекламна послуга, яка виробляється для продажу, а отже, є товаром [4, 21].

Визначаючи поняття рекламної послуги, слід враховувати її нематеріальний характер. Отже, рекламна послуга — це діяльність рекламних агентств, у результаті якої формується рекламний продукт, що не має матеріального вираження та забезпечує реалізацію господарсько-правових відносин суб'єктів господарювання. Основною ознакою рекламної послуги з юридичної точки зору є її мета — поширення інформації, тобто привернення уваги до об'єкта реклами, формування та підтримання інтересу до нього або просування його на ринку.

Відносини, пов'язані зі створенням рекламного продукту, являють собою договірні зобов'язання щодо виконання робіт, оскільки їх метою є створення певного матеріального результату, тобто об'єктивної форми реклами — друкованої продукції, аудіозаписів, відеозаписів, плакатів, банерів, рекламних щитів тощо. Проте в сучасних умовах створення ефективної реклами пов'язане з додатковими творчими зусиллями рекламістів, художників, композиторів, музикантів, поетів, акторів, виконавців тощо.

Договір на надання рекламних послуг — це змішаний договір, що поєднує в собі елементи договору підряду (у певних випадках також договору авторського замовлення й ліцензійного договору) і договору оплатного надання послуг [5, 107]. При формуванні умов договору на надання рекламних послуг повинні бути враховані норми законодавства про рекламу та окремі види товарів, для яких установлюються спеціальні правила, як-от законодавства про лікарські

засоби, зброю тощо. Правовим актом, що містить основні норми про рекламну діяльність, є Закон України «Про рекламу» [2], який був прийнятий з метою захисту прав споживачів і недопущення несумлінної конкуренції. У цьому Законі закріплені загальні та спеціальні вимоги до реклами, виділені ознаки та види неналежної реклами, відповідальність за порушення норм про рекламу покладена на всіх учасників рекламної діяльності — рекламодавців, рекламовиробників і рекламорозповсюджувачів, установлені види та порядок здійснення контролю з дотримання законодавства про рекламу.

Налагодження нормальних цивілізованих відносин у рекламній сфері неможливе без дотримання існуючих законодавчих обмежень, детальної регламентації та закріплення зобов'язань сторін у договорах. Водночас рекламіст, який професійно займається рекламною діяльністю, повинен вважати своїм головним обов'язком створення реклами, яка не тільки ефективно впливає на споживача, але й відповідає всім правовим нормам і правилам ділової етики. Звичайно, договірне регулювання відносин сторін дає змогу вирішувати різні комерційні завдання, в тому числі зі звільнення від «зайвої» відповідальності, але не можна забувати, що основна функція договору полягає в юридичному встановленні нормальних, чесних відносин між контрагентами.

Сучасне цивільне законодавство не виділяє такої групи договорів, як договір про надання рекламних послуг, що суттєво впливає на процес їх формування, тому що, на нашу думку, вказані відносини є однорідними й мають настільки суттєве значення, що потребують окремого правового врегулювання. Отже, через відсутність у законодавстві вказаного виду договору немає і спеціального переліку істотних умов до нього. З огляду на вищевикладене до договору про надання рекламних послуг сьогодні належить застосовувати не лише положення глави 63 «Послуги. Загальні положення» ЦК України, а й загальні вимоги цивільного законодавства [6, 192–193].

Наведений у ЦК України перелік істотних умов є, на наш погляд, недостатнім для договорів про надання рекламних послуг. Так, вимога законодавства стосовно обов'язкового зазначення предмета договору є правильним, але надто широким поняттям.

Для укладання договору про надання рекламних послуг на сьогодні достатнім є вказати перелік послуг, які зобов'язується надати виробник реклами, без визначення самого об'єкта реклами. Об'єкт

реклами вуалюється під термінами «продукція», «товар», «послуга», або взагалі в договорі мова йде про рекламу товаровиробника, торгової марки без зазначення продукції, на випуску якої такий виробник спеціалізується.

На окрему увагу заслуговують також положення законодавства про рекламу стосовно меж відповідальності учасників відносин. На сучасному етапі межі відповідальності виробника реклами є дуже вузькими. Так, за зміст реклами, за замовлення та рекламу забороненої продукції тощо відповідальність несе рекламодавець, тобто виробник реклами фактично несе відповідальність за порушення прав третіх осіб під час виготовлення реклами — і все. При цьому не має значення, чи знав він про те, що рекламодавець замовив виготовлення реклами, яка порушуватиме вимоги законодавства [7, 214].

На нашу думку, ця обставина потребує певного виправлення, а також доповнення істотних умов договору інформацією, яка передбачатиме солідарну відповідальність як рекламовиробника та рекламодавця, так і рекламорозповсюджувача.

Умови договору щодо надання рекламних послуг про об'єкт реклами, мету реклами, види реклами, а також умови, що фіксують доручення замовника, дають змогу у загальних рисах сформулювати вимоги до предмета реклами, договору на проведення реклами, тобто такі, що висуваються до рекламного продукту (готового до розміщення або розповсюдження). У зв'язку з цим вважаємо за необхідне рекомендувати замовникам наполягати на обов'язку рекламодавця виготовити рекламний продукт, оскільки деякі вітчизняні рекламні агентства, щоб уникнути відповідальності, заявляють, що створюють не рекламу, а рекламну інформацію, тобто якийсь «напівфабрикат», який потім сам замовник повинен перетворити на готовий рекламний продукт.

Практично в усіх економічно розвинутих країнах вже давно діють різноманітні громадські організації та рекламні асоціації, які узагальнюють практику ведення бізнесу, стежать за захистом прав споживачів та запобігають недобросовісній конкуренції, створюють кодекси ділової етики, які за своєю значущістю для суб'єктів рекламної діяльності не поступаються правовим актам.

Під правовим контролем розуміється втручання держави у сферу реклами, яка характеризується розвиненою правовою системою. Саморегулювання здійснюється незалежними професійними установами, громадськими організаціями відповідного спрямування, які встановлюють стандарти ведення бізнесу в цих «темних» сферах, на які регулювання не має прямого впливу. Ефективна взаємодія державної та недержавної підсистем регулювання реклами є запорукою динамічного розвитку рекламного ринку. Водночас державний контроль за сферою маркетингових комунікацій є фундаментом, який уможливлює подальший розвиток сфери саморегулювання галузі [8, 15–16].

Основною проблемою всієї національної системи державного контролю за рекламною діяльністю є невизначеність меж повноважень державних органів, до яких серед іншого входить регулювання маркетингових комунікацій. Така невизначеність є результатом недосконалості правової бази.

Так, наразі в Україні відсутній центральний орган регулювання ринку реклами та маркетингу. Відповідно більшість повноважень Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства закордонних справ України, органів місцевого самоврядування та низки інших державних установ у сфері рекламної діяльності чітко не визначені.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про рекламу», реклама — це спеціальна інформація про особу чи товар, яка розповсюджується у будь-якій формі та будь-яким способом з метою прямого чи опосередкованого отримання прибутку.

Законодавство України про рекламу є недосконалим і потребує низки змін і доповнень. Крім того, цивільне та господарське законодавство України вимагає створення окремого розділу, присвяченого договору про надання рекламних послуг із визначенням його ознак, починаючи від сторін договору та його істотних умов і закінчуючи відповідальністю сторін такого договору. Це дасть змогу не тільки уникнути порушення законодавства про рекламу, а й захистити інтереси підприємств-конкурентів. Насамперед це допоможе захистити права споживачів та не допустити порушення законодавства неякісними рекламодавцями та виробниками реклами, адже неякісна реклама заборонена законодавством України.

Українське законодавство у сфері регулювання рекламної діяльності наближається до європейського, але має певні недоліки, які потребують усунення як законодавчим шляхом, так і на рівні саморегулювання та дотримання загальноприйнятої практики, яка існує серед суб'єктів рекламної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 01.04.2023: (офіційний текст). Київ: Правова єдність, 2023. 312 с.
2. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР. URL: http://surl.li/pjti (дата звернення: 23.04.2023 р.).
3. Шаталова Л.М. Поняття рекламної послуги як правової та економічної категорії. *Правове регулювання економіки.* 2014. № 14. С. 317–326.
4. Марченко О.В. Сфера рекламних послуг як об'єкт державного регулювання. *Юридична наука.* 2015. № 4. С. 20–25.
5. Маркітанов В.К. Договірні засади надання рекламних послуг. *Актуальні проблеми державного управління.* 2011. Вип. 2. С. 106–110.
6. Жирнова К.О. Істотні умови договору про надання рекламних послуг. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2012. № 4 (2). С. 191–196.
7. Жирнова К.О. Структура, особливості та проблемні аспекти договору про надання рекламних послуг. *Право і безпека.* 2011. № 5. С. 212–216.
8. Деледивка С.Г. Договір про розміщення реклами як різновид непоіменованого договору. *Юридична Україна.* 2017. № 5–6.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Байталюк О.М.,
старший викладач кафедри приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка;

Бахірєва В.В.,
студентка ІІ курсу спеціальності «Право»
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

На відміну від зарубіжних країн інститут шлюбного договору в Україні з'явився відносно нещодавно. Вивчення зарубіжного досвіду в цій сфері шлюбно-сімейних відносин сприятиме вдосконаленню механізму правового регулювання шлюбних договорів. Проаналізувавши шлюбні договори інших країн світу, можна запозичити позитивні аспекти правового регулювання.

За законодавством США, шлюб визначається як законний союз подружжя. Основними елементами шлюбу є юридична здатність сторін одружитися одна з одною, взаємна згода сторін і шлюбний контракт, укладений відповідно до закону [1]. Так, у США шлюбний договір як інститут сімейного права значно полегшує життя подружжя після розлучення. Вивчивши правозастосовну практику, можна дійти висновку, що американці укладають шлюбні договори частіше, ніж громадяни інших країн. Предметом шлюбного договору США можуть бути як майнові, так і немайнові відносини. У цьому полягає його відмінність від шлюбних договорів, властивих вітчизняній практиці. На сьогодні у США в договорі можна вказати будь-яке положення, за яким досягнуто взаємної угоди, підтвердженої підписами сторін. Загалом різноманіття положень, які можуть бути зафіксовані у шлюбному договорі в США, перерахувати практично неможливо. Однак є певні заборони. Наприклад, не можна включити до умов договору зобов'язання щодо заподіяння шкоди життю та здоров'ю президента США.

У США використовують шлюбні поліси. Наприклад, чоловік може отримати страхові виплати в разі загибелі дружини

у дорожньо-транспортній пригоді, проте неодмінною умовою для нього є збереження статусу вдівця протягом п'яти років. За можливими порушеннями стежить страхова компанія. Крім того, заборонено обговорювати участь подружжя у вихованні дітей та вирішувати, з ким вони залишаться у разі розриву стосунків. Варто зазначити, що суд має право вирішувати питання про те, наскільки були справедливі умови, обумовлені в шлюбному договорі [2, 34–35].

У Польщі правовідносини подружжя регулюються нормами Кодексу про сім'ю та опіку від 25 лютого 1964 р. (титул I «Подружжя» включає розділи, що регулюють питання укладання шлюбу, майнових відносин подружжя тощо). 1 липня 1965 р. набрав чинності Закон 1965 р. «Про міжнародне право», ст. 17 § 2 розділу V «Шлюб» якого визначає шлюб як майнові відносини, що виникають із майнового шлюбного договору, які регулюються загальним національним правом сторін на момент укладання договору. У Польщі також передбачено реєстрацію шлюбних договорів у спеціальному реєстрі для можливості отримання необхідної інформації зацікавленими особами (зокрема, кредиторами) [3].

Сімейне та спадкове право — одна з найбільш складних та докладно врегульованих галузей права у Німеччині. У цій країні аналізований інститут отримав значно більше поширення, ніж зараз в Україні. Ми вважаємо, причиною цього послужило те, що в німецькому цивільному законодавстві існує самостійний розділ, в якому містяться як положення з прямою регламентацією форм, видів, змісту та наслідків шлюбного договору, так і ціла низка статей, що супроводжують подібні договірні відносини, які відносяться до управління, поділу, дарування, спадкування, передачі майна подружжя; їх права, обов'язки та відповідальність при цьому перед третіми сторонами і т.д.

Із самого визначення шлюбного договору випливає, що його метою є спільне регулювання майнових відносин партнерів: виключення передбаченого законом регулювання та визначення індивідуальної майнової спільності або поділу майна. Таке індивідуальне регулювання в рамках договору охоплює всі інші відносини подружжя, що стосуються шлюбу, або їх відношення до третіх сторін.

Французький Цивільний кодекс від 21 березня 1804 р. титул V книги третьої «Про шлюбний договір і про режим майнових відносин між подружжям» регулює законний та договірний режими

майна подружжя (ст. 1387–1581 ЦК Франції). Шлюбний договір має бути складено до укладення шлюбу, а набирає чинності з моменту реєстрації шлюбу (ст. 1395). Відповідно до законодавства Франції шлюбний договір повинен мати таку ознаку, як публічність, тобто його зміст має бути доступний для зацікавлених осіб.

У Франції існує кілька різновидів шлюбного договору. Перший вид — це договір окремого майна. Відповідно до нього майно суворо закріплюється за первісним власником, спільно нажите — за обома, пропорційно до персонального вкладу; виняток становить житло, яке використовується подружжям на рівних підставах, незалежно від того, кому належить. Однак, у разі розлучення будинок, квартира, інше нерухоме майно відходять первісному власнику, а спільно набуте майно ділиться у відповідній пропорції. У разі смерті одного з подружжя майно, яке могло належати йому у разі розлучення, дістається його спадкоємцям, а не дружині. За цим видом договору подружжя не несе відповідальності за борги одне одного.

Другий вид договору — це «спільне володіння». Він передбачає єдине і нероздільне право подружжя на все, чим вони володіють, незалежно від початкового чи подальшого внеску у загальний добробут. Правозастосовна практика показує, що такий договір укладають, як правило, люди похилого віку. Пояснюється це тим, що все майно після смерті одного з подружжя залишається у володінні вдови чи вдівця. Проте особливістю цього договору є правонаступництво зобов'язань (боргів). Раніше цей вид контракту автоматично поширювався на всі шлюби, зареєстровані на території Франції, незалежно від того, був укладений шлюбний договір чи ні, тобто був спільним для всіх [4].

На сьогодні найбільш поширеним став інший шлюбний режим — «Спільне володіння, яке поширюється тільки на спільно придбане майно». Згідно з його умовами, все, що належало подружжю до одруження, залишається в особистій власності; а спільно нажите, крім спадщини, подарунків і боргових зобов'язань, у разі розлучення ділиться суворо навпіл.

Ще один вид шлюбного договору — «змішаний», за яким кожен з членів подружжя розпоряджається придбаним ним майном до і після шлюбу на власний розсуд. У разі розлучення кожен залишає у власності все те, що належало йому до одруження, а спільно придбане майно ділиться порівну.

У Південній Кореї шлюбний договір як вид оформлення майнових відносин між подружжям законодавством передбачено, але на практиці практично не застосовується. До такої форми реєстрації відносин загалом ставляться негативно. Головна вимога до шлюбного документа — він має бути складений з дотриманням всіх юридичних формальностей і на добровільній основі з боку обох його учасників.

В Ізраїлі шлюб без шлюбного договору («ктуба») не укладається. У ньому перераховуються виключно обов'язки чоловіка стосовно дружини. «Ктуба» засвідчується двома свідками, складається з основної частини та двох доповнень. Зміст основної частини не змінювався з часів складання Талмуду, у грошових одиницях вказується сума, яку зобов'язаний заплатити дружині чоловік, який наполягав на необґрунтованому з погляду рабинського суду розлученні. На сьогоднішній день визначається сума у 10 тисяч доларів [4].

В Угорщині шлюбний договір, включаючи майновий договір, можна оформити як перед одруженням, так і будь-якої миті під час шлюбу, якщо в подружжя виникне така потреба. За статистикою, сьогодні поки лише 20–25 % одружених в Угорщині розпочинають спільне життя з оформлення шлюбного договору. Важлива особливість угорського сімейного законодавства полягає в тому, що воно дозволяє укладати майновий договір під час шлюбу. При цьому такий договір підписується за взаємною згодою в письмовій формі та підлягає завіренню у нотаріуса. У цьому випадку, якщо подружжя подає на розлучення, майнових спорів між колишнім подружжям бути не повинно [2, 34–35].

Шлюбний договір в Іспанії укладають часто, переважно заможні громадяни. Головне призначення цього юридичного документа — визначити режим майна одружених людей, у тому числі режим майнових відносин між подружжям у разі розлучення чи інших обставин. Укласти такий правовий документ можна як до, так і після укладення шлюбу — юридична сила договору від цього не змінюється.

В Іспанії режим власності, що належить подружжю, залежить від того, в якій провінції вони проживають. Наприклад, у Мадриді під час укладання шлюбу набирає чинності положення, за яким всяке придбане у шлюбі майно підпадає під режим спільної власності, у Каталонії за замовчуванням така власність вважається подільною.

Зміст договору регулюється Цивільним кодексом Іспанії. Також в Іспанії діє правило, за яким шлюбний договір в обов'язковому порядку реєструється не тільки у нотаріуса, але й в органі, який є аналогом українського РАЦСу.

Таким чином, розглянувши зарубіжний досвід застосування шлюбного договору, можемо вважати перспективним розвиток цього правочину і в Україні. На наш погляд, найбільше цей інститут розвинений в США, відповідно Україна може вже зараз переймати досвід із внесення змін у законодавче регулювання шлюбного договору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Marriage. Legal encyclopedia: official Cornell Law School Community website URL: https://www.law.cornell.edu/wex/marriage (date of application: 20.04.2023).
2. Липець Л.В. Історія розвитку інституту шлюбного контракту в Україні й у світі. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні:* тези IV Всеукр. наук.-практ. конф. Острог, 2005. С. 34–35.
3. Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19640090059 (date of application: 20.04.2023).
4. Казарян К.А. Шлюбний договір у міжнародному приватному праві: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03. Харків, 2016. С. 199.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Орел Л.В.,
професор кафедри приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор юридичних наук, доцент;

Гулій Д.В.,
студентка ІІ курсу спеціальності «Право»
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Невдовзі після здобуття незалежності у 1991 р. Україна розпочала активні політичні дії, спрямовані на зближення з Європейським Союзом (ЄС). Процес активного налагодження економічних, політичних, правових та соціальних відносин між Україною та ЄС призвів до встановлення особливого режиму партнерства між ними.

На рівні внутрішньої правової системи України нормативно-правова база для реалізації євроінтеграційної політики почала формуватися на початку 1990-х рр. Центральним стрижнем її змісту було визнання та впровадження на національному рівні ефективних інститутів вільної ринкової економіки, використання сучасних технологій, прискорення інтеграції України у світову економіку, сприяння її розвитку, пошук виходу на міжнародні ринки для українських виробників та забезпечення присутності України в геополітичних процесах. Це було створення формальної правової бази для цього.

Поступово поглиблювалася співпраця зі структурами ЄС у безпековій, політико-правовій та гуманітарній сферах, у практику національного державотворення впроваджувалися правові стандарти ЄС щодо внесення змін до національного законодавства, розвитку прав людини, громадянського суспільства та гуманітарної сфери, лібералізації політичної системи. Ці процеси стали основою політики європейської інтеграції України.

За останні десятиліття в Україні було розроблено та прийнято значну кількість нормативно-правових актів різної юридичної

сили та предмета правового регулювання, які створюють правове підґрунтя для реалізації євроінтеграційних прагнень України. Це, зокрема, двосторонні угоди з ЄС, що містять програмні стандарти, законодавство України, відомчі угоди між центральними органами виконавчої влади України та окремими інституціями ЄС, підзаконні акти з окремих аспектів європейської інтеграції та закони з питань відомчого регулювання. Зміст таких документів та їх регуляторний потенціал значною мірою відповідають динаміці політичних відносин України з ЄС та іншими європейськими країнами в той чи інший період часу та відображають динаміку постійного оновлення і трансформації правової бази європейської інтеграції України протягом останніх років.

21 березня 2014 р. та 27 червня 2014 р. було підписано політичну, а відтак і економічну частину Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами. Після ратифікації Угоди Верховною Радою України 16 вересня 2014 р. її положення стали основою внутрішнього законодавства країни і становлять сучасну правову базу європейської інтеграції.

Набуття чинності Угодою про асоціацію в новітній історії України ознаменувало якісно новий етап в оновленні та зміцненні нормативно-правової бази реалізації євроінтеграційної політики. У цьому контексті практично необхідним є визначення моделі реформування національного законодавства у сфері європейської інтеграції з урахуванням вимог ЄС щодо впровадження загальноєвропейських адміністративних стандартів, регулювання соціально-економічних і політичних процесів та перетворень у гуманітарній сфері. Також доктринальна розробка закономірностей еволюції правових засад євроінтеграційної політики України є запорукою оптимізації цих процесів з урахуванням соціально-правових, політичних та інших чинників.

У багатьох державах-членах ЄС при визначенні особистого закону юридичної особи використовуються два критерії: критерій заснування та критерій резидентства. Однак застосування критерію резидентності при визначенні особистого закону (статуту) юридичної особи фактично унеможливлює застосування принципу свободи заснування, що міститься в українському федеральному законодавстві, оскільки перенесення центру управління юридичної

особи на територію держави, яка застосовує критерій резидентності, призведе до зміни застосовного права та втрати правосуб'єктності юридичної особи. Така позиція підтверджується практикою Суду Європейського Союзу.

Застосування теорій заснування та інкорпорації також суттєво ускладнює регулювання діяльності юридичних осіб та стримує розвиток внутрішнього ринку ЄС.

Досвід європейських країн у розробці міжнародних договорів, що містять норми про однакове правове регулювання статусу юридичних осіб, виявився неефективним. ЄС переслідує дві основні мети: гармонізацію національних законодавств держав — членів ЄС з окремих питань правового статусу та діяльності юридичних осіб та створення нових організаційно-правових форм юридичних осіб, правовий статус та діяльність яких регулюється правом ЄС.

Це лише частково вирішує окремі питання законодавства про правовий статус юридичних осіб, такі як транскордонне переміщення європейських компаній та європейських кооперативів, і вимагає гармонізації критеріїв законодавства держав — членів ЄС щодо транскордонної трансформації, злиття та поділу товариств з обмеженою відповідальністю відповідно до Директиви ЄС 2019/2121.

Наприклад, корпоративне право продовжує докорінно змінюватися в державах — членах ЄС, оскільки всі країни прагнуть реформувати своє національне законодавство відповідно до права ЄС. Основною тенденцією останніх реформ корпоративного права є намагання підвищити ефективність корпоративного управління. На нашу думку, в рамках апроксимації Закону України «Про господарські товариства» пропозиції щодо розробки Закону України повинні бути спрямовані на чітке визначення повноважень органів управління товариств та адміністративних і судових органів, а також на розробку базових правил.

Такий підхід дозволить підвищити передбачуваність умов розвитку бізнес-відносин. На сучасному етапі розвитку української економіки очевидно, що наближення законодавства країни у сфері бізнесу до загальноприйнятих європейських стандартів є однією з найважливіших умов для того, щоб зробити український бізнес-сектор привабливим для інвесторів.

Отже, за останню чверть століття в Україні сформувалася правова база для реалізації політики європейської інтеграції з урахуванням

глобальних, регіональних та внутрішніх політико-правових викликів і ризиків. При цьому необхідно виділити концепцію системної роботи законодавчої влади щодо подальшого вдосконалення нормативно-правової бази європейської інтеграції, а саме оптимізацію. Але Україні ще дуже багато над чим слід працювати і що вдосконалювати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 16. Ст. 126.
2. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 31–32. Ст. 263.
3. Directive (EU) 2019/2121 of the European Parliament and of the Council of 27 November 2019 amending Directive (EU) 2017/1132 as regards cross-border conversions, mergers and divisions (Text with EEA relevance). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32019L2121 (дата звернення: 23.04.2023 р.).
4. Даниленко Л.І., Поліщук І.В. Перспективи та виклики євроінтеграційних процесів для України: навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ, 2017. 132 с.
5. Європейське право: Право Європейського Союзу: підручник: у 3 кн. / за заг. ред. В.І. Муравйова. Київ: Ін Юре, 2020. Кн. 2. 456 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУДОЧИНСТВА ЩОДО ВИЗНАННЯ СУБ'ЄКТА НЕПЛАТОСПРОМОЖНИМ

Орел Л.В.,
професор кафедри приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор юридичних наук, професор;

Волошин Л.В.,
студент III курсу спеціальності «Право»
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Після проголошення Україною незалежності законодавцем було визначено напрям на розвиток ринкових відносин. У свою чергу таке рішення спричинило відродження інституту банкрутства. До речі, він в часи панування Радянського Союзу в Україні на практиці не використовувався. Банкрутство суб'єктів господарювання є невід'ємним елементом ринкової економіки. Течії банкрутства на практиці ширяться не на окремих суб'єктів господарювання, а цілеспрямовано на окремі галузі економіки. Тож це питання обов'язково потребує врегулювання.

Понад двадцятирічна практика нормативно-правового регулювання відносин у галузі, де суб'єкт визнається неплатоспроможним, окреслюється помірним розвитком та покроковим покращенням законодавчих положень, скажімо, щодо існуючої практики застосування судових процедур, але фактично не є досконалою.

Отже, проблематика дослідження будується на колі конкретних питань теоретичних та практичних проблем судочинства щодо визначення суб'єкта неплатоспроможним, загалом через аналіз чинного законодавства та існуючої судової практики, що покроково обумовлюють актуальність теми дослідження.

Суб'єкт господарювання після відкриття провадження у справі про банкрутство (за законодавством України про банкрутство) отримує спеціальний статус — статус боржника. Як наслідок такі дії тягнуть за собою визначене законом управління та розпорядження

його власністю. Залежно від тієї чи іншої судової процедури повноваження стосовно керування можуть належати керівникові (органу управління) боржника або арбітражному керуючому. Ю.В. Кабенок звертає увагу на те, що за загальним правилом боржник у процедурі банкрутства не може існувати без призначеного арбітражного керуючого [5].

Як зазначає І.А. Бутирська, у зобов'язальних правовідносинах і у виконавчому провадженні такий суб'єкт має виступати в ролі боржника. Якщо боржник у зобов'язанні та виконавчому провадженні не виконує своїх обов'язків, то він може, за певних умов, стати боржником у справі про банкрутство [3]. З чим ми цілком погоджуємось, бо переш ніж стати боржником суб'єкт господарювання має бути безпосереднім учасником конкретних зобов'язальних відносин і на додачу учасником виконавчого провадження.

Проаналізувавши інформаційний лист Вищого господарського суду про Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції Закону України № 4212-VI від 22.12.2011 р.), зокрема ст. 1, де окреслено визначення поняття боржника у справі про банкрутство, можна зазначити його основні ознаки. Саме визначення звучить так: боржником є суб'єкт підприємницької діяльності (юридична особа або фізична особа — підприємець), неспроможний виконати свої грошові зобов'язання після настання встановленого строку їх виконання, які підтверджені судовим рішенням, що набрало законної сили, та постановою про відкриття виконавчого провадження, якщо інше не передбачено Законом [2].

Згідно з Кодексом України з процедур банкрутства, у кредиторів є певне розширення прав, а саме: у кредиторів, якими було подано заяви з пропуском строку. Фактично для них встановлено такий самий режим, як і для тих, хто встиг заявити вимоги у встановлений термін, крім права вирішального голосу на зборах та комітеті кредиторів. Зокрема, у ч. 4, 6 ст. 45 Кодексу визначено, що для кредиторів, вимоги яких заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, усі дії, вчинені у судовому процесі, є обов'язковими так само, як вони є обов'язковими для кредиторів, вимоги яких були заявлені протягом встановленого строку. Такі вимоги задовольняються в порядку черговості, встановленої цим Кодексом. Ці кредитори є конкурсними, однак не мають права вирішального голосу

на зборах та комітеті кредиторів. Передбачено, що якщо кредитор заявив вимоги після здійснення розрахунків з іншими кредиторами, то сплачені таким кредиторам кошти поверненню не підлягають. Відомості про таких кредиторів вносяться до реєстру вимог кредиторів [4].

Розглядаючи судові процедури, які застосовуються безпосередньо до боржника у справах про банкрутство, можна зауважити те, що вони мають відмінність від проваджень, у яких наявний розгляд скарг або позовних заяв. Відповідно до ч. 1 ст. 6 Кодексу України з процедур банкрутства, щодо боржника — юридичної особи застосовуються такі судові процедури: розпорядження майном боржника; санація боржника; ліквідація банкрута [1].

В українському законодавстві визначення поняття банкрутства звучить так: визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Кодексом, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури [1].

Відповідно до ч. 2 ст. 115 КУзПБ, боржник має право звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність у разі, якщо:

1) розмір прострочених зобов'язань боржника перед кредитором (кредиторами) становить не менше 30 розмірів мінімальної заробітної плати;

2) боржник припинив погашення кредитів чи здійснення інших планових платежів у розмірі більше 50 % місячних платежів за кожним з кредитних та інших зобов'язань упродовж двох місяців;

3) ухвалено постанову у виконавчому провадженні про відсутність у фізичної особи майна, на яке може бути звернено стягнення;

4) існують інші обставини, які підтверджують, що найближчим часом боржник не зможе виконати грошові зобов'язання чи здійснювати звичайні поточні платежі (загроза неплатоспроможності) [1].

Якщо звернути увагу на практику судів європейських держав, то у більшості випадків боржник та кредитор мають переважне право на звернення до суду із заявою про банкрутство фізичної особи — підприємця. Переходячи до конкретики, можна зазначити:

- ч. 1 ст. 20 Закону Польщі «Про банкрутство», де сказано, що заява про банкрутство може бути подана боржником або будь-яким із його особистих кредиторів, а також є значний перелік щодо кого може бути подана така заява [6];
- ч. 1 ст. 5 Закону Литовської Республіки «Про банкрутство підприємств», де сказано, що заяву про порушення справи про банкрутство до суду мають право подати: кредитор (кредитори); власник(и); голова адміністрації товариства [7].

Співвідношення понять «кредитор» і «боржник» ґрунтується на тісному правовідношенні, у якому боржник зобов'язаний вчинити на користь кредитора дію або не вчиняти певні дії, а у свою чергу вже кредитор має абсолютне право вимагати виконання тієї чи іншої дії безпосередньо від боржника. На стороні кредитора та боржника можуть бути й інші особи (одна або декілька). Сторони мають права й обов'язки, де кредитор має право вимагати від боржника виконання конкретної дії або невиконання визначених дій, а боржник має обов'язок перед кредитором вчинити або не вчиняти дії, попередньо передбачені сторонами. Третя особа, у свою чергу, не може мати обов'язок. У деяких випадках третя особа може мати права щодо кредитора або (та) боржника.

Щодо судових процедур, які застосовуються до боржника, то можна наголосити на тому, що Кодекс України з процедур банкрутства містить суттєву кількість інститутів права, які стануть у пригоді боржникові, адже він може їх використати задля захисту під час судового провадження. Ці інститути також може застосовувати кредитор для реалізації своїх прав у повній мірі та досягнення основної мети — виконання боржником своїх обов'язків. Реалізація та знання в повному обсязі вищезазначених правових інститутів є невід'ємною частиною, яку треба знати та використовувати задля початку, а також уже ведення бізнесу в сучасних умовах. В Україні розпочати процедуру банкрутства може лише юридична особа або ФОП (боржник) в односторонньому порядку. Натомість законодавці з інших країн дозволили розпочинати процедуру банкрутства у двосторонньому порядку, тобто надали таке право і кредитору. На нашу думку, це недоцільно, адже значна популярність ФОПів спочатку спричинила створення для них спрощеної системи оподаткування, відтак компанії проводять великі платежі через фізичних осіб — підприємців. Виходячи з цього, можна сказати, що таке рішення законодавця надати ФОП право в односторонньому порядку розпочинати процедуру банкрутства створило ідеальну

схему суцільного невиконання зобов'язань юридичних осіб, які ті ховають через афілійованих фізичних осіб — підприємців.

Зверніть увагу, скільки недоліків та способів уникнення від виконання зобов'язань зустрілися на шляху. Пройдено шлях від основних понять до практики розгляду судами спорів та проблем теоретичного та практичного характеру, які з'явилися з прийняттям Кодексу України з процедур банкрутства, але про все трошки згодом. Сучасний Кодекс мав на меті уникнути певної роздробленості з боку захисту, об'єднавши все одне єдине провадження.

У результаті аналізу практики розгляду судами спорів про банкрутство з'явилися такі висновки: Кодекс України з процедур банкрутства містить в собі безліч колізій, прогалин і суперечностей, які суди мають кожного разу вирішувати, обходити, та витрачати час на усе вищеперераховане; Господарський кодекс України має посилання на Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», який втратив чинність, що створює багато проблем судам під час розгляду відповідних справ. Задля вирішення цього питання треба прибрати це посилання та замінити його на посилання КУзПБ; норми КУзПБ, а саме ст. 37 і 38 (повернення заяви або залишення її без руху, відкриття провадження) не урегульовують ситуації, у яких через недоліки заяви не можна застосувати відповідно до обставин ту чи іншу норму Господарського процесуального кодексу України. Вирішенням цієї проблеми буде доопрацювання положень ст. 37 і 38 КУзПБ і доповнення їх вимогами до заяви.

Треба розробити конкретні умови відкриття справи про неплатоспроможність, зробивши їх залежними від сталої неплатоспроможності, аби виключити можливі шляхи, якими користуються недобросовісні суб'єкти права, які не виконують зобов'язання перед кредитором, не сплачують податки тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс України з процедур банкрутства (у редакції Закону України від 01.01.2023 р. № 2597-VIII). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text (дата звернення: 6.03.2023 р.).

2. Інформаційний лист Вищого господарського суду про Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції Закону України від 22.12.2011 р. № 4212-VI). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_606600-13#Text (дата звернення: 6.03.2023 р.).
3. Бутирська І.А. Правовий статус учасників справи про банкрутство: моногр. Чернівці: Технодрук, 2017. 184 с.
4. Грабован Л.І. Погашення вимог кредиторів у процедурі банкрутства: теорія і практика: моногр. Одеса: Фенікс, 2018. 308 с.
5. Кабенок Ю.В. Предмет правового регулювання інституту арбітражного управління як складника права неспроможності (банкрутства). *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Право». 2018. Вип. 50. Т. 1. С. 130–133.
6. Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadlosciowe. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20030600535/U/D20030535Lj.pdf (дата звернення: 6.03.2023 р.).
7. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.129687?jfwid= (дата звернення: 6.03.2023 р.).

ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ)

Ворошилова І.В.,
доцент кафедри міжнародного права,
європейської та євроатлантичної інтеграції
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;

Якіменко О.А.,
студентка IV курсу спеціальності «Міжнародне право»
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

У сучасному світі право на освіту є одним з фундаментальних прав людини, визнаних на міжнародному рівні. Однак на деяких територіях право на освіту порушується через окупацію владою іншої держави. Забезпечення права на освіту на окупованих територіях є надзвичайно важливою темою для науки та права. У зв'язку з цим наукові дослідження щодо права на освіту на окупованих територіях набувають дедалі більшої актуальності.

Забезпечення права на освіту на окупованих територіях є одним з важливих питань, які регулюються міжнародним правом. Згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, які містяться у Женевській конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни 1949 р. [1] та Додатковому протоколі I 1977 р. [2], окупаційна влада зобов'язана забезпечувати належні умови для освіти місцевого населення.

Крім того, сторони конфлікту, згідно з нормами міжнародного права, мають сприяти прийняттю дітей нейтральною країною на час конфлікту за згодою держави-покровительки, якщо така є.

Ст. 50 IV Женевської конвенції зазначає, що «окупаційна держава повинна у співробітництві з державними та місцевими органами влади сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту» [1].

Зокрема, у питанні управління окупованими територіями України РФ порушила не тільки норми міжнародного гуманітарного права, але й знехтувала нормами міжнародного права стосовно забезпечення прав і свобод для населення окупованих територій, зокрема й права на освіту.

У цьому контексті Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. [3] закріплює право на освіту для кожної людини та зобов'язує держави-учасниці забезпечувати доступну, безкоштовну та якісну освіту на всіх рівнях. Відповідно окупаційна влада повинна дотримуватись цих зобов'язань та забезпечувати доступ до освіти, включаючи й окуповані території.

Незважаючи на те що міжнародне право містить чіткі норми щодо забезпечення права на освіту на окупованих територіях, практичне їх застосування має певні виклики та проблеми.

Яскравим прикладом стає політика РФ на окупованих територіях України з 2014 р. і до сьогодні:

— повна зміна освітньої системи на території Кримського півострова відповідно до російських федеральних стандартів з 2014 р. [5];
— перетворення освітніх програм та науки у так званих ДНР та ЛНР відповідно до освітніх стандартів РФ з 2014 р. [6];
— інтеграція Херсонської та Запорізької областей в освітнє середовище РФ з повномасштабним вторгненням та захопленням населених пунктів у 2022 р. [6].

Варто наголосити, що окупаційний режим не надає РФ жодного суверенного титулу на території, які вона окупувала. Як наслідок РФ не має законних підстав для застосування російського законодавства на цих територіях. Згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, РФ як окупаційна адміністрація має забезпечити порядок і безпеку на окупованих територіях із дотриманням чинних законів країни, за виключенням випадків, коли це абсолютно неможливо.

Судова практика з цього питання не є обширною, проте варто згадати справу "Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia" [4], яка стосується порушення права на освіту групи громадян Молдови та Румунії, які проживали в регіоні Придністров'я, що де-факто контролюється Російською Федерацією. Заявники стверджували про порушення їхнього права на освіту, зокрема права

здобувати освіту латинською абеткою на відміну від кириличної, нав'язаної придністровською владою. Важливим є те, що у висновку ЄСПЛ визнав, що уряди Молдови та РФ несуть відповідальність за порушення права заявників на освіту, хоча РФ формально не була окупаційною державою в Придністров'ї через її військову присутність і підтримку сепаратистського режиму.

Якщо комплексно підходити до забезпечення права на освіту на окупованих територіях України, необхідно зупинитись більш детально на проблемах та викликах, які «розвинула» окупація.

Однією з найбільших проблем є незабезпечення можливості здобуття освіти рідною мовою [7]. Окупаційна влада намагається позбавити український народ можливості вивчати українську мову через запровадження заборони на її використання в освітньому процесі. Це призводить до суттєвих обмежень у здобутті освіти та зниження рівня освіченості населення на окупованих територіях. Діти на деяких територіях змушені навчатися за російськими програмами під примусом і таємно продовжувати навчання українською мовою. У цьому контексті варто також додати, що дистанційне навчання не є можливим у всіх закладах на окупованих територіях, оскільки на деяких з них відсутній інтернет-зв'язок [8] або доступний лише російський інтернет, який контролюється відповідними службами окупаційної влади. Крім того, деякі з цих територій були позбавлені електропостачання та зв'язку, тому забезпечення дистанційного навчання було неможливим, що призвело до втрати зв'язку викладачів та вчителів з учнями. Також деякі школи на окупованих територіях використовуються окупантами як їхні бази.

Отже, перед Україною стоїть наразі багато викликів, тому вирішення проблемних питань стосовно забезпечення права на освіту на окупованих територіях має бути комплексним та інноваційним. На наш погляд, можна виділити кілька ключових напрямів дій:

1) дипломатичний тиск на окупантів. Міжнародні організації, держави та правозахисні організації можуть вести активну роботу з приводу порушення права на освіту на окупованих територіях, включаючи проведення дипломатичних переговорів, складання звітів, публікацію інформації про ситуацію та інші заходи;

2) забезпечення доступу до освіти в умовах окупації. Важливо забезпечити доступ до освіти на окупованих територіях, включаючи розробку програм та методик, що відповідають державним

стандартам України, забезпечення технічної підтримки для здійснення дистанційного навчання, надання допомоги учням та вчителям;

3) розвиток альтернативних освітніх програм. На окупованих територіях можуть діяти альтернативні освітні програми, які забезпечують дотримання стандартів та засад освіти України. Важливо також підтримувати та розвивати такі програми, які дозволять учням здобувати якісну освіту в умовах окупації;

4) підтримка учнів та вчителів. Учні та вчителі на окупованих територіях можуть потребувати підтримки та допомоги. Важливо розробити належні механізми надання підтримки та забезпечення допомоги, включаючи надання психологічної та матеріальної допомоги, технічної підтримки та інші заходи.

Підсумовуючи, варто зазначити, що українська освіта зазнала серйозних змін через окупацію українських територій РФ, починаючи з 2014 р., з окупації Криму, Донецької та Луганської областей та продовжуючи захопленням у 2022 р. територій Запорізької та Херсонської областей.

Міжнародні організації та українська влада вважають ці дії протиправними і активно шукають способи відновлення справедливості та покарання відповідальних осіб. Однак дії РФ щодо забезпечення права на освіту на окупованих територіях України, що суперечать нормам міжнародного права, створюють нові виклики, зокрема у плані кваліфікації цих дій як міжнародних злочинів та пошуку майданчиків для притягнення до відповідальності.

Після деокупації важливим викликом стане реінтеграція нового покоління дітей, формування їхньої громадянської ідентичності та повернення до європейських стандартів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни, Женева, 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня

1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 23.04.2023 р.).
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).
4. Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-7212%22]} (дата звернення: 23.04.2023 р.).
5. Аналітичний звіт «Оцінка імплементації державної політики реалізації права на освіту для дітей з тимчасово окупованого Криму». URL: https://almenda.org/analitichnij-zvit-ocinka-implementacii-derzhavnoï-politiki-realizaciï-prava-na-osvitu-dlya-ditej-z-timchasovo-okupovanogo-krimu/ (дата звернення: 23.04.2023 р.).
6. Дослідження «Освітнє поле на тимчасово окупованих територіях України (2014–2019 рр.)». URL: https://www.helsinki.org.ua/publications/doslidzhennia-osvitnie-pole-na-tymchasovo-okupovanykh-terytoriiakh-ukrainy-2014-2019-rr/ (дата звернення: 23.04.2023 р.).
7. War has Hampered Education for 5.3 Million Children in Ukraine, warns UNICEF. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/war-has-hampered-education (дата звернення: 23.04.2023 р.).
8. Thousands of Ukrainian Children Held in Russia Targeted for 're-education': Yale study. URL: https://www.wionews.com/world/thousands-of-ukrainian-children-held-in-russia-targeted-for-re-education-yale-study-562289 (дата звернення: 23.04.2023 р.).

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ У НАКАЗНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Калашник О.М.,
доцент кафедри приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат юридичних наук;

Левчук М.В.,
студентка ІІІ курсу спеціальності «Право»
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Незважаючи на те що сьогодні наявна значна кількість досліджень щодо процесуальних особливостей розгляду цивільних справ у наказному провадженні, у зв'язку зі зміною суспільних відносин потребують дослідження деякі правові аспекти.

Відповідно до постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження» № 14 від 23 грудня 2011 р., наказне провадження є самостійним і спрощеним видом судового провадження у цивільному судочинстві при розгляді окремих категорій справ, у якому суддя в установлених законом випадках за заявою особи, якій належить право вимоги, без судового засідання і виклику стягувача та боржника на основі доданих до заяви документів видає судовий наказ, який є особливою формою судового рішення [1].

Чинний Цивільний процесуальний кодекс України (далі — ЦПК України) не містить визначення терміна «наказне провадження», однак дає визначення судового наказу як форми вирішення спору і спеціального інституту цивільного процесуального права. Він був введений у ЦПК України у 2004 р. та зумовлений потребами судової практики у зв'язку з недоцільністю використання складної цивільної процесуальної норми позовного провадження для вирішення низки спорів. Доцільність введення в Україні наказного провадження пов'язана з наявністю справ, що містять підтверджені документально безспірні вимоги [2, 142].

Так, згідно зі ст. 160 ЦПК України, судовий наказ є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених ст. 161 ЦПК України.

Із заявою про видачу судового наказу може звернутися особа, якій належить право вимоги, а також органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Судовий наказ підлягає виконанню за правилами, встановленими для виконання судових рішень, у порядку, встановленому законом [3].

Наказному провадженню притаманні певні особливості, як-от: короткі терміни розгляду заяв; відсутність ознак спору; можливість прийняття рішення за відсутності стягувача і боржника; обмежене коло вимог, відносно яких таке провадження допустиме; склад учасників; непередбаченість судового засідання; порядок розгляду заяв і видачі судового наказу; набрання судовим наказом законної сили; скасування судового наказу судом, який його видав.

Процедура наказного провадження передбачає сукупність процесуальних дій суду щодо видачі судового наказу. Зазначена процедура відрізняється від процедури розгляду справ у порядку позовного і окремого проваджень. У ній відсутні стадії підготовки справи до судового розгляду, судового розгляду, скорочені і терміни розгляду справи у порядку наказного провадження. Разом з тим видача судового наказу здійснюється у чітко регламентованій законом цивільній процесуальній формі. Він видається суддею одноосібно, при цьому суддя діє від імені суду як органа державної влади.

Судовий наказ видається лише при відсутності спору про право. Форма і зміст судового наказу мають відповідати загальним вимогам щодо судових рішень з урахуванням його особливостей, а саме того, що у судовому наказі відсутні такі частини судового рішення, як описова і мотивувальна частини. Судовий наказ одночасно є виконавчим документом, тому має відповідати вимогам, які висуваються до виконавчого документа і встановлені Законом України «Про виконавче провадження» [4].

Отже, аналіз норм, які регулюють наказне провадження, дають підстави для висновку про те, що на нього у повній мірі поширюються вимоги щодо правильного і своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ. У наказному провадженні дотримуються вимоги

щодо цивільної процесуальної форми, стадійності судового провадження. Разом з тим особливості процедури наказного провадження зумовлюють і особливості дії в ньому принципів змагальності і диспозитивності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23 грудня 2011 року № 14 «Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014740-11#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).
2. Нестерцова-Собакарь О.В., Свистак Ю.В. Правове регулювання інституту наказного провадження: зарубіжний досвід та вітчизняні особливості. *Науковий вісник ДДУВС.* 2017. № 3. С. 140–147.
3. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).
4. Закон України «Про виконавче провадження». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).

ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ У СПОРАХ ПРО ЗАХИСТ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ

Орел Л.В.,
професор кафедри приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор юридичних наук, доцент;

Бабяк М.О.,
студент III курсу спеціальності «Право»
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Конституція України кожному гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34). Разом з тим відповідно до ст. 68 Конституції України кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей [1]. У період дії правового режиму воєнного стану конституційне право, передбачене ст. 34, може бути обмежене [2].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» доповнює ч. 3 ст. 125 Основного Закону України: Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом [3].

З огляду на проведений аналіз практики Верховного Суду, думок та викладень у наукових роботах та статтях, дисертацій провідних науковців, практиків пропонуємо дефініції честі, гідності та ділової репутації. Честь — це об'єктивна оцінка особи в суспільстві; гідність — суб'єктивна оцінка особи, її моральних цінностей і якостей, ділова репутація — сукупність даних про фізичну або юридичну особу, яка має вплив на оцінку підприємницької, громадської, професійної, службової, авторської чи іншої діяльності, яку здійснює така особа, будучи учасником суспільних правовідносин.

Як зазначає Дмитро Луспеник, судові спори, пов'язані із захистом гідності, честі та ділової репутації, мають важливе

суспільно-політичне значення й тому привертають до себе пильну увагу громадян і засобів масової інформації [4]. З огляду на це твердження судді Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі ВС, Верховний Суд розглядає цю категорію справ та вже ухвалив немалу кількість постанов, якими доповнює розуміння тих чи інших питань, що стосуються теми наведеної статті.

Тому вважаємо за необхідне навести приклади постанов ВС, які формують практику судів у категорії справ про захист честі, гідності та ділової репутації.

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду 6 травня 2020 р., розглянувши справу № 757/25649/17, наголосив на такому:

- спростування даних, які містяться у повідомленні про підозру, в порядку цивільного судочинства є неприпустимим;
- має проводитись вагоме розрізнення між твердженнями про те, що особа лише підозрюється у вчиненні певного злочину, і відвертим визнанням того, що особа його вчинила;
- слід принципово розрізняти повідомлення про те, що когось лише підозрюють у вчиненні злочину та чітку заяву, зроблену за відсутності остаточного вироку, про те, що особа вчинила злочин;
- чи порушує заява державної посадової особи принцип презумпції невинуватості — слід визначати у контексті конкретних обставин, за яких було зроблено таку заяву;
- ніщо не може завадити відповідним органам надавати інформацію про перебіг розслідування в кримінальних справах, адже це суперечило б праву на свободу вираження поглядів, проголошеному ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Велика палата Верховного Суду 5 червня 2019 р. зробила певні висновки у справі № 607/6865/2018:

- спори щодо захисту честі, гідності, ділової репутації та відшкодування моральної шкоди є цивільно-правовими, ЦПК України не визначає обмежень щодо розгляду таких спорів між фізичною і юридичними особами в порядку цивільного судочинства;
- натомість ГПК України обмежує компетенцію судів господарської юрисдикції справами у спорах про захист ділової репутації та відшкодування моральної шкоди, сторонами яких є

юридичні особи та/або фізичні особи — підприємці, самозайняті особи;
- визначення предмета, підстав позову та відповідача у спорі — це право, яке належить позивачу, а встановлення обґрунтованості позову — це обов`язок суду, який здійснюється під час розгляду справи, а не на стадії відкриття провадження.

Постановою від 4 листопада 2020 р. у справі № 373/1994/17 Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду вказав:
- позивач, обіймаючи посаду судді, автоматично обмежив своє право на приватність життя, оскільки набув статусу публічної особи, інформація, викладена відповідачем у статті, стосується позивача не як приватної, а як публічної особи;
- фактичні твердження та оціночні судження є різними поняттями, а розмежовування цих термінів лежить в основі захисту права на честь та гідність як особистих немайнових прав.

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду 20 травня 2020 р., розглянувши справу № 758/12586/15, зазначив:
- право на недоторканність ділової репутації та честь і гідність публічної особи підлягає захисту лише у випадках, коли політичний, державний або громадський діяч доведе, що інформація поширена «з явним злим умислом»;
- поряд з інформацією чи даними, що підлягають перевірці, ст. 10 Конвенції захищає погляди, критичні зауваження або припущення, правдивість яких не може бути піддана перевірці на правдивість;
- оціночні судження також користуються захистом — це передумова плюралізму поглядів;
- оціночні судження, думки, переконання, судження, критична оцінка певних фактів і недоліків не можуть бути предметом судового захисту, оскільки, будучи вираженням суб'єктивної думки і поглядів, не можуть бути перевірені на предмет їх відповідності дійсності (на відміну від перевірки істинності фактів) — цю позицію підтримав КЦС ВС у справі № 761/33563/20 від 25 січня 2023 р.;
- публічні особи мають бути толерантними до різкої, навіть некоректної критики.

Зокрема, у правових висновках Верховного Суду від 30 липня 2020 р. у справі № 200/20351/18 чітко та однозначно наведено

характер та ознаки оціночних суджень та фактичних тверджень, за якими можна визначити характер спірної інформації як фактичні твердження чи оціночні судження.

У постанові Верховного Суду від 23 грудня 2021 р. у справі № 398/3086/19 вказано: «за своїм характером судження є розумовим актом, що має оціночний характер та виражає ставлення того, хто говорить, до змісту висловленої думки і напряму, що пов'язано з такими психологічними станами, як віра, впевненість чи сумнів. Судження є такою думкою, у якій при її висловлюванні дещо стверджується про предмет дійсності і яка об'єктивно є або істинною чи хибною і при цьому неодмінно однією із двох. Оцінити правдивість чи правильність судження будь-яким шляхом неможливо, а тому воно не входить до предмета судового доказування. Ознаками оціночного судження є відсутність у його складі посилань на фактичні обставини та відсутність можливості здійснити перевірку такого судження на предмет його відповідності дійсності. Фактичне твердження — це логічна побудова та викладення певного факту чи групи фактів. Факт — це явище об'єктивної дійсності, конкретні життєві обставини, які склалися у певному місці та часі за певних умов. Ураховуючи те, що факт, сам по собі, є категорією об'єктивною, незалежною від думок і поглядів сторонніх осіб, то його відповідність дійсності може бути перевірена та встановлена судом».

У постанові від 18 березня 2021 р. у справі № 927/791/18 Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду вказав, що використання судами тлумачних словників при вирішенні дифамаційних спорів є нормальною обґрунтованою практикою вирішення таких спорів.

Окремо варто наголосити на позиції КЦС ВС від 10 червня 2019 р. у справі № 680/195/17 щодо адвокатської діяльності: звернення особи до Кваліфікаційної дисциплінарної комісії адвокатури не є поширенням недостовірної інформації, оскільки здійснювалося відповідачем у визначеному нормами чинного законодавства порядку для оскарження дій позивача. Постанова КЦС ВС від 7 вересня 2022 р. у справі № 761/34282/18 містить такий висновок: у разі, якщо інформація, яку адвокат при здійсненні адвокатської діяльності за дорученням довірителя поширив, є недостовірною, вона підлягає спростуванню.

Заслуговує на увагу постанова КЦС ВС від 10 жовтня 2018 р. у справі № 757/8834/16-ц, в якій суд зробив висновок про те, що

примусове вибачення як спосіб судового захисту гідності, честі чи ділової репутації не передбачено цивільним законодавством, а також може суперечити конституційній гарантії свободи вираження поглядів.

Постановою від 21 березня 2019 р. у справі № 727/5418/17 КЦС ВС наголосив, що звернення особи до органів державної влади із заявою, у якій міститься та чи інша інформація, і якщо цей орган компетентний перевіряти таку інформацію та надавати відповідь, проте під час перевірки інформація не знайшла свого підтвердження, вказана обставина не може вважатися підставою для задоволення позову, оскільки мала місце реалізація особою конституційного права, передбаченого ст. 40 Конституції України, а не поширення недостовірної інформації.

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду 27 травня 2020 р. у справі № 757/72390/17 у п. 52 постанови зазначив: «Інформація, поширена на пресконференції Голови Правління ПАТ КБ «ПриватБанк», стосовно позивача є суспільно значимою, тобто вона була предметом громадського інтересу на час поширення такої інформації, бо стосувалася націоналізації найбільшого приватного банку країни, таке право громадськості знати цю інформацію переважає над правом позивача на її захист, а тому таке поширення інформації відповідає практиці застосування Європейським судом з прав людини ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод».

Варто приділити увагу позиції КЦС ВС від 10 лютого 2021 р. у справі № 753/338/19, в якій вказано, що журналіст зобов'язаний подавати для публікації об'єктивну і достовірну інформацію. У випадку, якщо редакція не має доказів того, що опубліковані нею відомості відповідають дійсності, вона зобов'язана на вимогу заявника опублікувати їх спростування.

З огляду на вищевикладене Верховний Суд у постановах звернув увагу на важливість надання правоохоронними органами інформації щодо перебігу розслідування в кримінальному провадженні; підсудності, предмета, суб'єктів спору; фактичних тверджень та оціночних суджень; статусу публічної особи та його наслідків; важливості застосування тлумачного словника у дифамаційних спорах; способу судового засобу у формі вибачення; балансування між свободою вираження поглядів та правом на повагу до людської гідності, приватного життя.

Так, суди при вирішенні спорів про захист честі, гідності та ділової репутації мають забезпечувати баланс між конституційним правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та переконань, з одного боку, та правом на повагу до людської гідності, судовим захистом права на спростування недостовірної інформації про особу — з іншого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.
2. Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні». *Офіційний вісник України.* 2022. № 46. С. 16. Ст. 2497, код акта 111724/2022.
3. Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016 р. «Про судоустрій і статус суддів». *Відомості Верховної Ради України.* 2016. № 31. С. 7. Ст. 545.
4. Луспеник Д. Захист гідності, честі та ділової репутації: юридична доктрина, практика ЄСПЛ та Верховного Суду. *Право України. Ratio Decidendi.* 2016. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1107694/ (дата звернення: 07.04.2023 р.).

ЗЕМЛЯ ЯК ОБ'ЄКТ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

Орел Л.В.,
професор кафедри приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор юридичних наук, доцент;

Орєхов О.І.,
студент ІІІ курсу спеціальності «Право»
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Відносно недавнє докорінне реформування економічної моделі країни шляхом впровадження ринково-капіталістичних форм ведення господарства зумовило неабияку корінну зміну сталих товарогрошових та господарських інституцій, що призвело до поступового зламу адміністративно-командної системи господарювання та становлення підвалин формування сучасних ринкових інституцій. Проте остаточний злам адміністративно-командної системи господарювання України через непідготовленість державних інституцій не пройшов повз, і досі суттєво впливаючи на розвиток земельних інституцій не тільки України, а й усіх республік колишнього СРСР.

Так, зазначений вплив знаходить свій прояв у введенні земельного мораторію, паралельній концентрації землі в руках держави та великих землевласників, відсутності державного земельного банку, занепаді аграрних та промислових комплексів із одночасною монополізацією високодохідних секторів економіки в руках окремих суб'єктів господарювання, що ставить під загрозу захист окремого права на підприємницьку діяльність та порушує питання добросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності, наслідком чого є відсутність повноцінного регулювання загальноекономічної та інвестиційної діяльності з боку держави загалом.

Вагомий вплив на розвиток земельних господарсько-правових відносин в Україні мають існуючі прогалини в нормативно-правових актах. Світовий досвід показує, що внесення змін законотворцем зумовлює не лише вирішення актуальних питань, правових колізій, але й появу нових.

Аналізуючи нормативно-правову базу, яка регулює питання використання природних ресурсів у сфері господарювання, можна дійти до висновку щодо її недоопрацювання та недосконалості, що за умови відсутності сталої практики створює надійну правову основу для зловживань з боку контролюючих органів шляхом використання законодавчих прогалин.

Звертаючи увагу на існування взаємосуперечливих положень, можна стверджувати про відсутність належного нормативно-правового забезпечення, що прямо перешкоджає здійсненню господарської діяльності суб'єктами господарювання.

Розкриваючи питання використання природних ресурсів у сфері господарювання, першочергово необхідно звернутися до конституційних положень. Відповідно до ч. 1 ст. 13 Конституції України земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності українського народу. Від імені українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією [1].

Аналізуючи вищезазначені положення, можемо говорити про особливу роль державних органів та органів місцевого самоврядування в управлінні використанням природних ресурсів у сфері господарювання шляхом здійснення права власника від імені українського народу.

Норми ч. 3 ст. 148 Господарського кодексу України (далі — ГК України) наголошують, що земля як один із основних природних ресурсів, що використовуються у сфері господарювання, перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою відповідно до Земельного кодексу України та інших законів [2].

Відповідно до положень ст. 148 ГК України правовий режим використання окремих природних ресурсів, зокрема землі, вод, лісів, надр, атмосферного повітря та тваринного світу, встановлюється законами. Природні ресурси можуть надаватися суб'єктам господарювання шляхом використання або придбаватися ними у власність лише у випадках та порядку, прямо передбачених законом [2].

З огляду на зазначений контекст доцільно звернути увагу на те, що нині у нормативно-правових актах одночасно зустрічаються обидва поняття, як «землі», так і «земельної ділянки». Розкрити їх правовий зміст та природу можливо через подальший аналіз наявних правових дефініцій та змісту права власності на землю, закріплених у чинному законодавстві України.

Акцентуючи увагу на положеннях ч. 1 ст. 78 та ч. 1 ст. 79 Земельного кодексу України (далі — ЗК України), ми можемо більш ґрунтовно визначити зміст права власності на землю як право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками [3]. Таким чином земля зберігає специфічний статус природного ресурсу, поверхні суші з установленими межами, певним місцем розташування, виступаючи об'єктом правовідносин, систематизуючи свої якісні властивості та утворюючи правову категорію поняття «земельної ділянки».

Розглядаючи це питання у векторі господарсько-правових відносин, необхідно згадати положення ч. 2 та 3 ст. 180 ГК України, де зазначається, що господарський договір вважається укладеним лише якщо у передбаченому правовому порядку було досягнуто згоди щодо усіх його істотних умов, у той час як предмет договору визнається однією із істотних умов господарського договору. Відповідно до положень ч. 4 ст. 180 ГК України законодавець звертає особливу увагу на вимоги щодо якості предмета договору, визначення яких здійснюється не тільки в імперативному порядку для сторін відповідних нормативних документів, а й, у випадку їх відсутності, у договірному порядку, дотриманні умов, які забезпечують захист інтересів кінцевих споживачів товарів та послуг [2].

Враховуючи вищевикладені положення ГК України, ми ще більше осмислили специфіку та важливість поставленого питання, аналізуючи зміст обох правових категорій стосовно предмета господарсько-правових договорів.

Досліджуючи правовий зв'язок земельної ділянки та природних ресурсів, що знаходяться на ній, слід прямо звернутися до нормативно-правової бази, аби більш об'єктивно окреслити змістовну специфіку та особливості такого правового зв'язку.

Відповідно до положень ст. 150 ГК України суб'єктам господарювання може передаватися у власність земля із закритими водоймами, ділянками лісів, загальнопоширеними корисними копалинами, що знаходяться в ній, у тому числі громадянам для ведення фермерського господарства, а також сільськогосподарським підприємствам для господарської діяльності. Порядок надання землі у власність встановлюється виключно законом, враховуючи необхідність визначення гарантій ефективного використання землі суб'єктами господарювання, запобігання її безгосподарному використанню та псуванню [2].

Норми ч. 1 ст. 23 Кодексу України про надра встановлюють, що землевласники та землекористувачі в межах відповідних земельних ділянок, які перебувають у їхній власності або користуванні, мають право без спеціального дозволу й гірничого відводу видобувати для своїх господарських і побутових потреб, не пов'язаних із відчуженням видобутих корисних копалин, корисні копалини місцевого значення і торф загальною глибиною розробки до 2 метрів, а також підземні води (крім мінеральних) для всіх потреб, крім виробництва фасованої питної води, за умови, що обсяг видобування підземних вод із кожного з водозаборів не перевищує 300 метрів кубічних на добу [4].

Відповідно до положень ч. 3 ст. 373 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) зміст права власності на земельну ділянку поширюється як на ґрунтовий шар у межах відповідної ділянки, так і на водні об'єкти, ліси та багаторічні насадження, які знаходяться на ній. Особливо необхідно звернути увагу на те, що право власності поширюється також на простір, що є над і під поверхнею ділянки, висотою та глибиною, які необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель та/або споруд. У той час як ч. 4 ст. 374 ЦК України встановлює певні обмеження та окреслює межі реалізації даного права не лише власним розсудом, а й вводячи правову категорію цільового призначення відповідної земельної ділянки [5].

З огляду на вищезазначені норми можна дійти висновку щодо існування прямого юридичного зв'язку між правом власності на земельну ділянку та правом на природні ресурсами, що знаходяться на ній.

Правова категорія права власності на земельну ділянку одночасно поширюється як на її межі та поверхневий шар, водні об'єкти, ліси та багаторічні насадження, якщо інше не передбачено законом, так і на простір, який знаходиться над/під поверхнею ділянки

на висоту та глибину, що є необхідними для зведення житлових, виробничих, інших будівель та споруд.

Розглядаючи зазначене питання крізь призму права власності та права користування, необхідно звернути увагу на той факт, що право використання природних ресурсів суб'єктами господарювання у господарській діяльності передбачає його здійснення як на праві власності, так і праві користування.

Ч. 1 ст. 19 ЗК України закріплює низку категорій, що встановлюють основне цільове призначення для земельних ділянок України [3]. Існування подібної правової категорії за своєю функціональною метою має забезпечити належне використання земельних ділянок, виходячи із засад раціонального використання та охорони земель шляхом визнання відповідного напряму використання та встановлення правового режиму окремої земельної ділянки, охоплюючи якісні властивості для задоволення необхідних матеріальних та інших потреб, інтересів.

Проте, аналізуючи, зокрема, вищезазначені норми, можна дійти висновку щодо відступу законодавця від правого критерію цільового використання при класифікації земель шляхом окреслення їх призначення за: суб'єктним складом користування, зокрема відповідно до положень ст. 11 Закону України «Про транспорт» [6], ст. 67 ЗК України [3], землі транспорту та землі оборони, використання яких регулюється відповідно до положень ст. 77 ЗК України [3] та ст. 1 Закону України «Про використання земель оборони» [7]. Окрім існуючого відступу законодавця від критеріїв призначення, доцільно звернути увагу і на той факт, що певна частина земель залишається поза межами існуючої системи класифікації земель законодавця за їх призначенням, до яких варто віднести землі (території) загального користування, зазначені у положеннях п. «а» ч. 4 ст. 83 ЗК України [3] та абзацу 15 ч. 10 ст. 16-1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» [8].

У контексті даного питання доречно згадати міркування В.В. Носіка про те, що поділ земель на чітко визначену кількість категорій з особливим правовим режимом для кожної з них створює реальні перешкоди у здійсненні громадянами та юридичними особами суб'єктивних земельних прав [9, 168–169].

Отже, постає питання щодо необхідності перегляду нинішньої системи класифікації виокремлення земельних ділянок за їх

цільовим призначенням та можливості законодавчого закріплення виокремлення земельних ділянок не за критерієм їх цільового призначення, а встановлення правового режиму земельних ділянок на підставі попереднього проєктування використання територій, що дасть змогу повноцінно реалізувати потенціал суб'єктів господарювання у використанні природних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. С. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.04.2023 р.).
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 18. Ст. 144. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 10.04.2023 р.).
3. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2002. № 3. Ст. 27. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/ed20230331#n667 (дата звернення: 10.04.2023 р.).
4. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1994. № 36. Ст. 340. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр#n2 (дата звернення: 10.04.2023 р.).
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 40. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 10.04.2023 р.).
6. Протранспорт: Закон України від 10.11.1994 р. № 232/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1994. № 51. Ст. 446. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-вр#n75 (дата звернення: 10.04.2023 р.).
7. Про використання земель оборони: Закон України від 27.11.2003 р. № 1345-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 14. Ст. 209. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1345-15#n9 (дата звернення: 10.04.2023 р.).

8. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 34. С. 1544.
9. Носік В.В. Право власності на землю українського народу: Монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Калашник О.М.,
доцент кафедри приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат юридичних наук;

Оболонська Ю.С.,
студентка III курсу спеціальності «Право»
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Проблеми захисту права власності юридичних осіб у цивільному судочинстві завжди привертали увагу науковців-цивілістів та юристів-практиків. Так, Конституція України вперше закріпила право власності. Зокрема, законодавством України визначено форми власності, захист права власності, права та обов'язки власника, а також положення про рівність усіх суб'єктів права власності. Безперечно, Цивільний кодекс України (далі — ЦК України) містить поняття речових прав, зміст речових прав, зокрема, регулює поведінку власників у цивільних правочинах та спосіб встановлення права власності [1].

Захист індивідуальних суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів фізичних, юридичних осіб, державних та місцевих установ самоврядування розглядається законодавцями і юриспруденцією як найголовніша гарантія реальної реалізації. Цей захист є основним у вирішенні цивільних та інших спорів.

Зокрема, у цивільному праві право власності розглядається в об'єктивному і суб'єктивному розумінні. Тобто право власності в об'єктивному розумінні — це сукупність правових норм, які регулюють відносини права власності. Право власності у суб'єктивному розумінні означає здатність власника вирішувати володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном (наприклад, речами або майном) для власної вигоди чи блага інших осіб. Цьому праву кореспондує обов'язок інших осіб утримуватися від дій (бездіяльності), які перешкоджали б цьому праву, а саме:

володіти, користуватися, розпоряджатися своїм майном згідно із ч. 1 ст. 317 ЦК України [1].

Держава не втручається у здійснення власниками права власності. Проте власник не має права використовувати своє право власності для нанесення шкоди правам, свободі та гідності громадян, суспільним інтересам, погіршення екологічного стану та природних якостей землі. Діяльність власника може бути обмежена або припинена, або він може бути зобов'язаний допустити інших осіб до користування його майном у порядку, встановленому законодавством України. Тобто законодавець визначає межі здійснення права власності.

Хочемо зазначити, що право власності юридичних осіб відрізняється від аналогічних прав фізичних осіб. Юридична особа володіє майновими або немайновими правами і відповідає цим майном за своїми зобов'язаннями.

Загалом визначають такі форми власності: власність українського народу; приватна власність; державна власність; комунальна власність. Стосовно права власності українського народу, то до неї належить земля, що знаходиться на території України, її надра, атмосфера, водні та інші природні ресурси, природні ресурси її континентального шельфу, виключної економічної зони — все це є об'єктами права власності українського народу. Згідно із ч. 3 ст. 324 ЦК України, кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності українського народу відповідно до закону [1]. Щодо права приватної власності, то суб'єктами права приватної власності є фізичні та юридичні особи. Ці суб'єкти можуть бути власниками будь-якого майна, крім окремих видів майна, які за законом не можуть належати їм. Немає обмежень щодо складу, кількості та вартості майна, яким можуть володіти фізичні та юридичні особи. До права державної власності належить майно держави, в тому числі гроші. Згідно зі ст. 327 ЦК України, у комунальній власності перебуває майно, у тому числі грошові кошти, яке належить територіальній громаді. Управління таким майном, що є у комунальній власності, здійснюють безпосередньо територіальна громада та утворені нею органи місцевого самоврядування [1].

Зокрема, після природних прав людини право власності є одним із перших, які захищаються державою. Так, відповідно до ст. 13 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів

права власності та господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом [4].

Норми Конституції України щодо захисту права власності надалі втілюються та застосовуються на практиці у багатьох галузях кримінального, адміністративного, фінансового та цивільного права. Однак специфіка цивільно-правового захисту права власності надає можливість застосовувати способи, які забезпечують усунення перешкод у здійсненні права власності, відновлення майнового становища власника та можуть у повному обсязі сприяти реалізації норми іншої галузі права [3, 501].

Треба зазначити, що, згідно з ч. 2 ст. 16 ЦК України, способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути: визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі [1].

У правовій науці дискусія щодо застосування і співвідношення термінів «засіб» і «спосіб» точиться уже давно, однак доречно виходити із термінології, закріпленої чинним цивільним законодавством. Тим більше, що аналіз тлумачних словників щодо цих понять не дає їх чіткого розмежування. Так, спосіб визначають як: 1) напрям, характер дій, метод, засіб для здійснення, досягнення чогось; 2) особливість, манера виконання чого-небудь; встановлений порядок чогось; 3) певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось; 4) те, що служить знаряддям, засобом у якій-небудь справі, дії [6].

Говорячи про цивільно-правові способи захисту права власності, слід звернути увагу на те, що вони можуть бути поділені на легітимовані (здійснюються на підставі припису закону за допомогою суду та інших державних органів) і самоврядні (здійснюються власниками без звернення до суду та інших державних органів — самозахист; захист на підставі норм, встановлених договором, тощо).

У цивілістиці розрізняють такі способи захисту судом цивільних прав і інтересів: 1) у випадку спору щодо існування у конкретного суб'єкта певного цивільного права чи цивільного обов'язку суд може визнати право за певним суб'єктом; 2) у випадку укладення між суб'єктами цивільного права оспорюваного правочину кожен з них має право звернутись до суду з вимогою про визнання правочину недійсним; 3) у випадку триваючого порушення цивільного

права фізичної чи юридичної особи суд може зобов'язати винну особу припинити дію, що порушує право.

Найпоширенішим є поділ цивільно-правових засобів захисту на речово-правові та зобов'язально-правові.

Серед різних способів захисту права власності визначальна роль належить способам цивільного правового спрямування особливо в частині застосування речово-правових та зобов'язально-правових інструментів. У правовідносинах щодо захисту права власності предметом захисту виступають безпосередньо права на зазначені об'єкти, які можуть бути порушені з боку інших осіб, і саме щодо них цивільним законодавством передбачено низку способів, якими особа може захистити свої порушені чи оспорювані права та охоронювані законом інтереси [3, 167].

Крім того, ст. 41 Конституції України передбачено, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності [4].

На сьогодні є значна кількість судової практики у справах про захист права власності юридичних осіб у цивільному судочинстві. Так, наприклад, у постанові Верховного Суду від 19 грудня 2022 р. у справі № 359/3951/17 колегія суддів надала правову оцінку належності відповідача у спорі про скасування рішення, запису щодо державної реєстрації речового права на нерухоме майно чи обтяження такого права за іншою особою у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно [5].

Верховний Суд, зокрема, зауважив, що державна реєстрація прав проводиться державним реєстратором не з власної ініціативи, а на підставі відповідної заяви, поданої зацікавленою особою. Відносини у сфері державної реєстрації речового права виникають між суб'єктом звернення за такою послугою та суб'єктом, уповноваженим здійснювати відповідні реєстраційні дії.

Також у постанові зазначено, що належним відповідачем за вимогами про скасування державної реєстрації права власності ОСОБИ_4 на домоволодіння та земельну ділянку є ОСОБА_4, з урахуванням того, що в позові остання зазначена як третя особа із самостійними вимогами на предмет спору, а відповідачами є ОСОБА_2 та ОСОБА_3, які не мають відношення до вчинення реєстраційних дій та не укладали з ОСОБОЮ_4 договори, на підставі яких було

зареєстровано її право власності на спірне нерухоме майно, позовні вимоги ОСОБИ_1 не знайшли свого підтвердження під час судового розгляду, а відтак задоволенню не підлягають [5].

Наведемо окремі випадки захисту права власності юридичних осіб на міжнародному рівні. Так, до Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ) у справі «Агротексім проти Греції» звернулися акціонери пивоварного підприємства в Афінах, що посилалися на порушення права на повагу до власності компанії (ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) у зв'язку з тим, що втручання у право пивоварного підприємства пов'язано зі зниженням вартості його акцій, отже, і вартості акцій окремих акціонерів. ЄСПЛ визначив, що за загальним правилом акціонери компанії не мають права подавати скарги, пов'язані зі збитком, заподіяним компанії, оскільки ігнорування статусу компанії як юридичної особи виправдано тільки тоді, коли сама компанія не може заявити свої претензії через органи, засновані на підставі статуту корпорації, або в разі ліквідації компанії через її ліквідаторів. Тому ЄСПЛ визнав скаргу неприйнятною, вказавши, що компанія, маючи статус юридичної особи, може самостійно звернутися до ЄСПЛ зі скаргою на порушення своїх прав [9].

Щодо іншого випадку, то у справі «Лоізіду проти Туреччини» заявниця подала скаргу проти Туреччини, хоча порушення права власності, яке послужило підставою звернення до ЄСПЛ, відбулося на території Північного Кіпру. Оскільки на момент порушення права заявника ця частина острова була окупована турецькими збройними силами, які здійснювали фактичний контроль над цією територією, ЄСПЛ визнав, що виходячи з цілей і завдань Конвенції держава — учасник Конвенції може нести відповідальність у разі, якщо в результаті військових дій, як законних, так і незаконних, вона здійснює реальний контроль над будь-яким районом поза межами державної території [10].

Таким чином, держави звільняються від відповідальності за свої дії перед міжнародним органом доти, поки не отримають можливість виправити стан справ, використовуючи власні правові системи. Внутрішньодержавні засоби правового захисту включають судові та адміністративні органи держави, компетентні розглянути справу заявника і винести рішення по суті цієї справи [10].

Підсумовуючи вищевикладене, варто зробити висновок, що відповідно до закону юридична особа може володіти будь-яким майном, крім майна, обіг якого заборонено або обмежено. Окремі юридичні особи також можуть володіти майном, яке закріплюється спеціальним порядком. Обсяг і вартість майна юридичної особи не обмежені.

Ми окреслили й форми власності, як-от: приватна, колективна, державна. Кожна з них може бути захищена в суді у порядку цивільного судочинства.

Засоби правового захисту характеризуються наявністю відносин між сторонами та тим, що об'єктом захисту може бути будь-яке майно та майнове право. Наприклад, якщо позов не підлягає матеріально-правовому захисту, то питання може бути вирішене за допомогою зобов'язальних правових актів. Цивільно-правові засоби захисту права власності доцільно було б поділити на три великі групи: речово-правові, зобов'язально-правові та спеціальні. До спеціальних цивільно-правових засобів захисту, на наш погляд, належать законодавчо закріплені засоби захисту, що застосовуються в особливих випадках порушення прав власників.

Виклики сьогодення та динамічна зміна суспільних відносин приводять до формування нової судової практики у справах про захист права власності юридичних осіб в цивільному судочинстві. Така ж ситуація складається і в ЄСПЛ. Для України як держави, на території якої ведуться бойові дії, важливим є питання захисту права власності як фізичних, так і юридичних осіб. Після відповідних змін у законодавстві України щодо захисту права власності в умовах воєнного стану з'явиться нова судова практика у такій категорії справ як в Україні, так і в ЄСПЛ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Зобов'язальне право: теорія і практика: навч. посіб. для студентів юридич. вузів і ф-тів ун-тів / [О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць та ін.]; за ред. О.В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 912 с.

3. Право власності в Україні: навч. посіб. / О. Дзера, Н. Кузнєцова, О. Підпригора та ін.; за заг. ред. О. Дзери, Н. Кузнєцової. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 816 с.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.
5. Постанова Верховного Суду від 19 грудня 2022 року у справі № 359/3951/17. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/107219912?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03 (дата звернення: 23.04.2023 р.).
6. Сульженко Ю. Форми і способи захисту суб'єктивних цивільних прав і законних інтересів. *Право України.* 2005. № 12. С. 24–28.
7. Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 255 с.
8. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Вид. 3-тє переробл., доповн. Харків: ТОВ «Одіссей», 2007. 1200 с.
9. Рішення ЄСПЛ, ухвалене 24 жовтня 1995 року у справі «Агротексім та інші проти Греції». URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20AGROTEXIM%20AND%20OTHERS%20v.%20GREECE\%22%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57951%22]} (дата звернення: 23.04.2023 р.).
10. Рішення ЄСПЛ, ухвалене 18 грудня 1996 року у справі «Лоізіду проти Туреччини». URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22loizidu%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-140373%22]} (дата звернення: 23.04.2023 р.).

ЗАХИСТ МАЙНОВИХ ПРАВ СТОЛИЦІ У ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Калашник О.М.,
доцент кафедри приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат юридичних наук;

Лохіна Н.О.,
студентка III курсу спеціальності «Право»
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Проблеми захисту майнових прав столиці завжди посідали важливе місце у нашій державі. Адже місто Київ є столицею України і має спеціальний правовий статус. Згідно з Конституцією України, Київ є самостійною адміністративно-територіальною одиницею та містом зі спеціальним статусом, який надає йому певні права та повноваження [1]. Зокрема, Київ має право приймати рішення з питань місцевого значення, створювати та управляти муніципальними підприємствами, розвивати власну мережу соціальної інфраструктури та забезпечувати належні умови для життя та праці мешканців міста. Правовий статус Києва також регулюється Законом України «Про столицю України — місто-герой Київ», який також визначає його структуру та організацію влади [2].

Так, місто Київ як столиця України є політичним та адміністративним центром держави; місцем розташування резиденції глави держави — Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України, Верховного Суду України, центральних органів державної влади; духовним, культурним, історичним, науково-освітнім центром України; місцем розташування дипломатичних представництв іноземних держав та міжнародних організацій в Україні [2].

Місто Київ є місцем розташування Київської обласної ради та Київської обласної державної адміністрації та їх органів, а також відповідних органів виконавчої влади і місцевого самоврядування. Столичний статус міста покладає на органи місцевого

самоврядування та органи виконавчої влади додаткові обов'язки та гарантує цим органам надання з боку держави додаткових прав [2].

Захист майнових прав столиці у цивільному судочинстві — це процес вирішення спорів, який зазвичай здійснюється через судову систему. Цей процес має на меті захист майнових прав столиці та її інтересів у випадку, якщо вони порушені.

Зазначена проблема виглядає особливо актуальною у зв'язку з процесами формування правової держави та багатоманіттям форм власності в Україні. У ст. 13 Конституції України вказується: «Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом» [1; 3].

Майно столиці — це рухоме і нерухоме майно, яке перебуває у власності столиці або її підприємств, установ, організацій та є об'єктом майнових прав столиці. До нерухомого майна столиці можна віднести земельні ділянки, будівлі, споруди, об'єкти благоустрою та інші нерухомі об'єкти. До рухомого майна столиці можна віднести транспортні засоби, машини, обладнання, меблі та інше майно, що належить столиці або її підприємствам.

Майно столиці має значний економічний потенціал і є важливим ресурсом для забезпечення розвитку і функціонування міста. Як правило, управління майном столиці здійснюється місцевими органами влади, зокрема відповідними департаментами, службами та установами.

У порядку цивільного судочинства існує багато способів захисту майнових прав столиці: подання позову про визнання права власності, про встановлення факту, про відшкодування шкоди, про розірвання договорів тощо. Іноді для захисту майнових прав столиці може складатися протокол про порушення правил користування комунальним майном, який в подальшому може бути переданий до суду як доказ порушення майнових прав. Також можуть застосовуватись інші способи захисту майнових прав, як-от: мирне врегулювання спору, медіація або альтернативні методи вирішення спорів [5].

Досить часто подаються негаторні позови. Негаторний позов — це позовна заява, у якій вимагається від суду позбавити відповідача певних прав або обов'язків. Негаторним є позов власника

про усунення будь-яких перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження майном, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння [4].

Місцеве самоврядування у місті Києві здійснюється територіальною громадою міста як безпосередньо, так і через Київську міську раду, районні в місті ради (у разі їх утворення) та їх виконавчі органи. Виконавчим органом Київської міської ради є Київська міська державна адміністрація, яка паралельно виконує функції державної виконавчої влади, що є особливістю здійснення виконавчої влади в місті Києві [2].

Звертаючись до суду з позовами про захист майнових прав, столиця реалізує свої функції, визначені Законом України «Про столицю України — місто-герой Київ». Адже захист майнових прав міста Києва у порядку цивільного судочинства є важливим засобом забезпечення законності, дотримання прав та інтересів міста, а також забезпечення його економічної стабільності, розвитку та, зрештою, національної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).
2. Закон України «Про столицю України — місто-герой Київ». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-14#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).
3. Панькевич Р. Майнові права та інтереси держави і територіальних громад: цивільно-правові аспекти. *Підприємство, господарство і право.* 2017. № 7. С. 20–25.
4. Цивільний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).
5. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 23.04.2023 р.).

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ДОГОВОРИ В ІТ-СФЕРІ

Орел Л.В.,
професор кафедри приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор юридичних наук, доцент;

Копьонкін М.В.,
студент ІІ курсу спеціальності «Право»
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Сфера ІТ є однією з галузей економіки світу, що найбільш швидко розвиваються, тож цивільно-правові договори у цій сфері є необхідним засобом для забезпечення стабільності та прозорості взаємодії між сторонами [1]. У цій сфері діють загальні норми цивільного права, але деякі правовідносини часто регулюються договорами, які мають комплексний характер. У силу швидкого розвитку і роботи на міжнародних ринках індустрії інформаційних технологій необхідно використовувати багато різних специфічних договорів та угод. Ці договори дають змогу уточнити умови співпраці, визначити відповідальність сторін і забезпечити захист прав та інтересів учасників співпраці.

Цілу галузь цих договорів можна поділити на три найбільш використовувані види. Отже, розглянемо найпоширеніші ключові договори, які регулюють більшість правових відносин у сфері ІТ.

Ліцензійний договір — це договір, який дає ліцензіату право використовувати інтелектуальну власність, таку як патенти, торгові марки, авторські права, бази даних тощо, від ліцензіара. Ліцензійний договір може включати умови та обмеження використання ліцензованої інтелектуальної власності, а також визначати оплату за ліцензію [2].

Договір про створення/передачу прав на програмне забезпечення — це договір, який закладає умови для створення або передачі прав на конкретне програмне забезпечення від розробника до кінцевого користувача. Цей договір може включати такі умови, як: ліцензія, термін дії ліцензії, обмеження використання, виключення відповідальності та інші [3].

Договір про надання послуг у сфері інформаційних технологій (ІТ) — це документ, який містить правила й умови прийому та надання послуг у сфері інформаційних технологій. Цей договір надає обов'язки та права для обох сторін, а також представляє юридичну форму для забезпечення виконання послуг у сфері ІТ [4].

Також вагома роль належить договорам про інформаційні угоди, які пропонуємо розглянути нижче.

Публічна оферта в ІТ — це юридичний документ, який містить повний опис умов продажу послуг або товарів, які пропонує продавець. Вона відображає права та обов'язки кожної сторони, а також положення, які надаються їхнім законним представникам. Публічна оферта може містити такі деталі, як: ціна продукту, терміни доставки, умови оплати, правила повернення, гарантії та прив'язані до них витрати, а також умови політики відновлення та підтримки [5].

Умови користування в ІТ-сфері визначають права та обов'язки сторін, що використовують інформаційні технології. Загалом ці умови обмежують права користувачів і надають їм захист при використанні інтернету та інших інформаційних технологій [6].

Одні із спеціалізованих договорів, які водночас є основоположними у взаємовідносинах між людьми всередині ІТ-сфери, — це технічні договори про відчуження інформації, а саме:

— non-disclosure agreement (NDA) — договір про «конфіденційність» — це договір, який полягає в обміні конфіденційною інформацією між двома сторонами. Він може включати пропозиції про послуги чи продукти, технології, торгові марки та будь-яку іншу інформацію, яка може бути конкурентною перевагою [7];

— non-compete agreement (NCA) –– договір про «уникнення конкуренції» є договором між роботодавцем і співробітником, який забороняє співробітнику працювати на конкурентів після закінчення трудових відносин з роботодавцем. Ці договори часто ставлять обмеження на співробітників, захищаючи роботодавця від потенційної конкуренції. Зазвичай договори включають заборону працювати на конкурента протягом певного часу після закінчення робочого зв'язку з роботодавцем [8];

— non-solicitation agreement (NSA) — це договір, у котрому сторони погоджуються не переманювати робочу силу одна в одної. Договір містить правила, які забороняють сторонам привласнювати робітників другої сторони, а також надавати їм якісь нагороди або заощадження за рахунок їх переманювання до себе [9].

Провівши оцінку дій цивільно-правових договорів у сучасних умовах розвитку ІТ-сфери можемо зазначити, такі договори є невід'ємною частиною правової політики більшості компаній. Вони дають змогу вести широкий діапазон ділових операцій, включаючи закладання та передавання права власності на програмне забезпечення та продукти, передачу прав використання цих програмних продуктів, а також всіх інших операцій, пов'язаних з використанням програмних продуктів.

Цивільно-правові договори є дуже корисними для організацій, які входять до ІТ-сфери, оскільки дають змогу правильно регулювати їх відносини з іншими організаціями, учасниками ринку, клієнтами та власними працівниками. Договори можуть бути застосовані для захисту прав організації, виявлення і вирішення проблем, пов'язаних з неправомірним використанням програмного забезпечення, а також для убезпечення персональних даних.

Провівши оцінку наслідків порушень договорів у сфері ІТ, можемо зазначити, що загалом вони можуть бути складними і значними. Деякі з найбільш значних наслідків можуть включати в себе:

1) затримання платежів: порушення договору може призвести до затримання платежів і перекладання ризиків на платника чи виконавця послуг;

2) порушення авторського права: порушення договору може призвести до постанови про заборону користуватися програмним продуктом або програмним забезпеченням, що захищається авторським правом;

3) збитки у репутації та продажах: клієнти і партнери можуть відмовлятися від продуктів та послуг, які надає певна компанія чи організація;

4) судові позови: порушення договору може призвести до подання судового позову за порушення законних прав і обов'язків обох сторін договору;

5) штрафні санкції: порушення договору може призвести до накладання на винну сторону великих штрафних санкцій, які можуть досягати шести-семизначних сум.

Через те, що ІТ-сфера дуже швидко розвивається та багато людей задіяно у ній, вона має чимало юридичних питань, які ми

виклали у своїй науковій роботі. Отже, підсумуємо рекомендації щодо цивільно-правових договорів:

1) необхідно створювати цивільно-правові договори для успішної передачі прав на використання цифрових продуктів та послуг;

2) інформаційна безпека під час використання цифрових продуктів та послуг має бути обов'язково передбачена у цивільно-правових договорах;

3) захист інтелектуальної власності, включаючи авторські права, патенти та торгові марки, обов'язково повинен бути передбачений у цивільно-правових договорах;

4) умови відповідальності за наслідки порушення умов договору, помилок чи незаконного використання цифрових продуктів та послуг мають бути обов'язково передбачені у цивільно-правових договорах;

5) цивільно-правові договори мають бути сучасними, враховуючи чинне законодавство та можливості змін у правовому середовищі;

6) умови цивільно-правових договорів мають бути повністю зрозумілі для всіх сторін, що беруть участь у договорі;

7) цивільно-правові договори повинні відповідати законодавству, а наслідки недотримання їх умов мають бути передбачені у договорі;

8) необхідно створювати цивільно-правові договори для забезпечення доступності та використання цифрових продуктів та послуг відповідно до закону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Політанський В.С. Поняття інформаційного суспільства: теоретико-правовий підхід. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2017. № 1. С. 77–86.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2003. № 40–44. Ст. 356.

3. Кодинець А.О. Цивільно-правове регулювання зобов'язальних інформаційних відносин: монографія. Київ: Алерта, 2016. С. 322.

4. Сібільова О.В. Договори в сфері надання інформаційних послуг: дис. … доктора філософії: 081. Харків, 2020. С. 7; 254 с.

5. Вінник О.М. Правове забезпечення цифрової економіки та електронного бізнесу: монографія. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2018. 212 с.

6. Merezhkina M., Tsytsylina T., Shiro S. (2020) Business Activities Using SAAS Techologies: Civil-Law and Tax Peculiarities. In: Kolmykova T., Kharchenko E. (eds) *Digital Future Economic Growth, Social Adaptation, and Technological Perspectives. Lecture Notes in Networks and Systems.* Vol. 111. Pp. 653–657.

7. Кодинець А.О. Договір про конфіденційність: істотні умови та особливості регулювання. *Право і суспільство.* 2018. № 2. С. 72–77.

8. Rothchild, J.A. (Ed.). (2016). Research Handbook on Electronic Commerce Law. Edward Elgar Publishing. Business and Economics. 640 p.

9. Graham J. H. Smith. Internet Law and Regulation. Sweet & Maxwell, 2007. 1296 p.

РОЗДІЛ 3 НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

FAIR TRIAL STANDARDS OF THE CONVENTION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS IN REGARD TO TAXATION ISSUES

Maryia Zharylouskaya,
Master of Law, Lecturer,
Coordinator of Academic Department of Social Sciences,
European Humanities University (Lithuania)

For the European region, especially taking into account world political crisis due to the russian aggression against Ukraine and the consequent inefficiency of the existing legal order for maintaining of international peace and security [Art. 1 (1) of the Charter of the United Nations] economic security has acquired a special importance, and in the case of Ukraine — crucial for ensuring the independence and economic recovery of the State.

Taxation as one of the main sources of State's budget and therefore of general welfare and other public services provided by government is at the same time an important element of the investment climate [5] and can both stimulate and constrain economic growth. The level of legal protection of taxpayers and, in particular, the guarantees of the right to a fair trial that comply with core standards of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter — the Convention) as significant legal instrument of pan-European integration are one of the elements that contributes to improvement the business climate and, consequently, economic security. Moreover, the corresponding State's obligations under the Sustainable

Development Goals (SDG) [13] eliminate importance of applicability of the Convention's standards for proper fulfillment SDG indicators:

Goal 8. Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all (8.3);

Goal 16. Promote peaceful and inclusive societies for sustainable development, provide access to justice for all and build effective, accountable and inclusive institutions at all levels (16.3, 16.6, 16.10).

Thus, the relevance of the study based on the need to develop a balanced tax policy of the State including judiciary standards, taking into account the conceptual approaches of the European Court of Human Rights and its predecessor the European Commission of Human Rights (hereinafter — the ECHR) which assesses the compliance of the States with the guarantees of the Convention.

Based on the above, the purpose of the study is to analyse the legal basis, the jurisprudence of the ECHR and the authorities in order to determine essential aspects of the applicability standards of the right to a fair trial established by the Convention to tax related disputes and proceedings.

The study uses the following methods:

(i) general methods of scientific knowledge, in particular: scientific abstraction, analysis, synthesis, generalisation, abstraction, principles of dialectics and formal logic, systems approach;
(ii) special methods of scientific knowledge, in particular: evolutionary method, method of comparative legal research.

The Convention covers tax issues within its scope of protection under several legal systems, including *inter alia*:

(i) the right to property (the First Protocol to the Convention (hereinafter — the Protocol);
(ii) the right to fair trial (Art. 6 of the Convention);
(ii) the right to respect for private life (Art. 8 of the Convention).

The right to a fair trial, in addition to primary normativisation by Art. 6 of the Convention, has special relevance in relation to the standards of the right to property which is protected by Art. 1 of the Protocol. The ECHR applies the so-called "fair balance" principle or proportionality principle [10] to assess the compliance of restriction with the requirements of Art. 1 of the Protocol. The "fair balance" principle or proportionality principle includes two criteria based on the wording of Art. 1 of the Protocol:

(i) *"aim" criteria or the legitimate aim test*: interference should be "in public interests" or "in accordance with the general

interest" (for the deprivation of possession and the enforcement, respectively, as forms of interference) that is generally applicable to taxation;

(ii) *"formal" criteria or the lawfulness test*: the interference should be subject to the conditions provided for (i) by law and (ii) by the general principles of international law. In its turn, for interpretation of sub-criteria "provided for by law" or lawfulness the ECHR applies the principle of the rule of law as "one of the fundamental principles of a democratic society" [*Carbonara and Ventura v. Italy* [17, para. 63]]; and resorts to whether: (I) interference provided for by national law [*Hentrich v. France* [24]];

(iii) **here is quality of the law in question: rules of domestic law are sufficiently accessible, precise and foreseeable** [*Carbonara and Ventura v. Italy* [17, para. 64]]; [*Dangeville v. France* [19]; *P. Plaisier B. V. and Others v. the Netherlands* [27]];

(iv) **national legal remedies are provided by the State and they are can be assessed as "adversarial proceedings that comply with the principle of equality of arms"** [*Dangeville v. France* [19]].

Subject protected by the Convention, in particular, in relation to the right to a fair trial (Art. 6 of the Convention and Art. 1 of the Protocol) are individuals and legal entities (both directly legal entities and their participants (shareholders)):

(i) for the right to property they are indicated in Art. 1 of the Protocol as **"every natural and legal person"** which has been confirmed by the ECHR practice *inter alia* in *National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. the United Kingdom* [25, paras. 54–62]: "**every natural or legal person** is entitled to the peaceful enjoyment of his possessions. No one shall be deprived of his possessions";

(ii) for the right to a fair trial the Convention contains wording "**everyone**" (Art. 6 (1)) and the ECHR practice has supported its applicability to both natural and legal persons.

The essential for the issue under consideration is **the rules of applicability of fair trial standards** established by the Convention to taxation court procedures. The ECHR approach to this question is evolutionary and needs to be analyzed separately for two types of trials as legal proceedings covered by Art. 6: (i) civil — "determination of … civil rights and obligations", and (ii) criminal — "determination of any criminal charge".

Determination of civil rights and obligations

The decisive category here is the legal nature of tax disputes, which is mediated by the public nature of tax law.

Three stages of development of the ECHR approach to the question of whether the guarantees of Art. 6 of the Convention apply to tax disputes that fall under the category of "determination of civil rights and obligations" can be distinguished:

(i) ***The first stage.*** **"Pro-administrative (restrictive) approach"** This approach is based on presumption (named in *X v. Belgium* [31] as "jurisprudence constante") that tax law is a public law and therefore "civil rights and obligations" can not be determined by it. Consequently, tax disputes are not under the scope of Art. 6 of the Convention.

The formation case here is *X v. Belgium* [31], according which *"what rights and obligations on which the [local tax tribunal] had to decide belonged, however, to* ***one of the areas of public law, tax law, and not to private law****; …It follows that Article 6(1) of the Convention did not apply in the present case, although the impugned tax measure had implications for property rights taxpayer …decision that these proceedings concerned a matter falling under public law and not under private law, although the fiscal measure complained of had had repercussions on the Applicant's property rights*. This case was supported *inter alia* by *AX and BX v. Germany* [13]; *A, B, C & D v. Netherlands* [14]; *Kappa Kanzlei und Bürobetriebs GmbH v. Austria* [23]. Hence, according to this approach it is not sufficient to show that a dispute is "pecuniary" in nature for to be covered by the notion of "civil rights and obligations" [3, p. 206].

(ii) ***The second stage.*** **"Transformative (limiting) administrative approach"**
This approach departs from understanding tax disputes as exclusively under public law and recognizes that Art. 6 of the Convention guarantees are applicable only to limited subjects of disputes: fiscal penalties, payments of social contributions, and not to ordinary tax proceedings. Therefore, the fair trial standards cover only an extremely limited scope of tax disputes. The ECHR ruled in *Bendenoun v. France* [16],

Schouten and Meldrum v. the Netherlands [28]: "*Article 6 applied exceptionally to actions relating to* ***fiscal penalties and the payment of social security contributions*** *respectively*". *Vidacar SA and Opergrup SL v. Spain* [30] formulated the general rule of this approach: "*Article 6(1) of the Convention* ***does not apply to disputes arising exclusively in the field of public law*** *and, in particular,* ***tax procedures****, as so, because they do* ***not relate to disputes about the rights or obligations of a civil law nature***".

(iii) ***The third stage.*** **"Exceptional approach"**

This approach does not primarily focus on the legal nature of tax disputes and states that in cases when the dispute ultimately arises out of tax matters. Article 6 of the Convention applies since the case involved a determination of civil rights and obligations. Therefore, a particular case is analyzed if there is a determination of civil rights and obligations and ECHR applies the approach of an autonomous interpretation with indication that "procedures classified under national law as being part of "public law" could come within the purview of Article 6 under its "civil" head if the outcome was decisive for private rights and obligations, in regard to such matters as… property interests" [32, para. 27]. For example, as cases which determine civil rights and obligations were recognised: *Tre Traktörer AB v. Sweden* [29] when the applicant's license to sell alcohol was revoked due to the tax investigation; *Editions Periscope v. France* [21] where the applicant was refused a tax concession*; DC v. Italy* [20] where the applicant asked for recovering overpayments of tax; *K v. Sweden* [22] where the applicant asked for recovering seized property, etc.

Determination of any criminal charge

The applicability of the fair trial standards for criminal charges under Art. 6 of the Convention to tax disputes is less controversial than to cases involving the determination of civil rights and obligations.

Article 6 of the Convention applies to tax related proceedings when they involve the determination of criminal charges. In this case, what matters is the nature of the tax penalties or other forms of responsibility (deprivation of liberty, imprisonment, other forms of restraint of liberty, etc.).

Meanwhile, the term "criminal charge" has an autonomous, the Convention meaning. In general, the ECHR applies so-called *"Engel criteria"*:

(a) the classification of the proceedings in domestic law;
(b) the nature of the offence;
(c) the severity of the penalty that may be imposed.

Examples of the ECHR jurisprudence reflecting the main tendencies regarding to tax related cases are: *Bendenoun v. France* [16] where the applicant was subject to supplementary income tax assessments including penalties of approximately 50 per cent of the tax outstanding. The appeal was files through administrative courts; *Perin v. France* [26] where the dispute concerning, inter alia, tax- geared penalties of 30 per cent or 50 per cent involved the determination of a criminal charge; *Covexim SA v. France* [18] where tax-geared penalty can entail a criminal charge, the issue of liability to penalties of 25 per cent or higher has been regarded as involving the determination of a criminal charge.

Conclusion

Taxation as such is an interference with the right to property protected by the legal regime of the Convention in relation to subject of pan-European integration, especially:

(1) the Protocol for substantive law issues with additional procedural guarantees as an element of a "fair balance" principle (proportionality principle);
(2) Art. 6 of the Convention for procedural law standards with a limited approach to applicability to determination of civil rights and obligations and a broader autonomous approach to the determination of criminal charges.

REFERENCES

1. Baker, Philip (2001). Taxation and Human Rights. *GITC Review,* 2001, Vol. 1, Issue 1, pp. 1–14.
2. Baker, Philip (2000). Taxation and the European Convention on Human Rights. *British Tax Review*. *European Taxation,* 2000, Vol. 40, Issue 8. URL: https://www.fieldtax.com/wp-content/uploads/2015/04/BTR-2000-4-211-377-Taxation-and-the-

European-Convention-on-Human-Rights.pdf (cited 2023-05-01).
3. Baker, Philip (2001). Should Article 6 ECHR (Civil) Apply to Tax Proceedings? *Intertax*, 2001, Vol. 29, Issue 6/7, pp. 205–211.
4. Brownlie, Ian (1973). Principles of Public International Law. 2nd ed., Oxford: Clarendon Press, 1973, 733 p.
5. Dao, M. Q. (2008). The Impact of Investment Climate Indicators on Gross Capital Formation in Developing Countries. *The Journal of Developing Areas*, 2008, Vol. 42, Issue 1, pp. 155–163.
6. Endresen, Clement (2017). Taxation and the European Convention for the Protection of Human Rights: Substantive Issues. *Intertax*, 2017, Vol. 45, Issue 8/9, pp. 508–526.
7. Ergec, Rusen. (2011). Taxation and Property Rights under the European Convention on Human Rights. *Intertax*, 2011, Vol. 39, Issue 1, pp. 2–11.
8. Kofler, G., Pistone, P. (2011). General Report. In Human Rights and Taxation in Europe and the World. Ed. by Kofler George, Pistone Pasquale. The Netherlands: IBDF, 556 p.
9. Kokott, J., Pistone, P., & Miller, R. (2021). Public International Law and Tax Law: Taxpayers' rights. *Georgetown Journal of International Law*, 2021, Vol. 52, Issue 2, pp. 381–426.
10. Zheng, Junping (2014). Unduly-Paid Taxes and the Protection of the Taxpayer's Property Right Pursuant to Article 1, First Protocol ECHR. *Studi Tributari Europei*, 2014, Vol. 4 (2), pp. 29–35.
11. Charter of the United Nations (entered into force 24 October 1945).
12. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, UNTS 213 (entered into force 3 September 1953).
13. Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. (2015). UN General Assembly Resolution № 70/1 dated on 25 September 2015.
14. *A, B, C & D v. Netherlands.* (23 May 1966). ECHR, Application № 1904/63 and others.
15. *AX and BX v. Germany.* (28 July 1961). ECHR, Application № 673/59.

16. *Bendenoun v. France.* (24 February 1994). ECHR, Application № 12547/86.
17. *Carbonara and Ventura v. Italy*. (30 May 2000). ECHR, Application № 24638/94.
18. *Covexim SA v. France*. (21 May 1997). ECHR, Application № 32509/96.
19. *Dangeville v. France*. (16 April 2002). ECHR, Application № 36677/97.
20. *DC v. Italy.* (15 December 1995). ECHR. Application № 13120/87.
21. *Editions Periscope v. France.* (26 March 1992.). ECHR, Application № 11760/85.
22. *K v. Sweden.* (1 July 1991). ECHR, Application № 13800/88.
23. *Kappa Kanzlei und Bürobetriebs GmbH v. Austria.* (1 July 1991). ECHR. Application № 37416/97 and others.
24. *Hentrich v. France*. (22 September 1994). ECHR. Application № 13616/88.
25. *National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. the United Kingdom*. (23 October 1997). ECHR, Application № 21319/93 and others.
26. *Perin v. France*. (1 December 1992). ECHR, Application № 18656/91.
27. *P. Plaisier B.V. and Others v. the Netherlands*. (14 November 2017). ECHR, Application № 46184/16.
28. *Schouten and Meldrum v. the Netherlands.* (9 December 1994). ECHR, Application № 19005/91; 19006/91.
29. *Tre Traktörer AB v. Sweden.* (7 July 1989). ECHR, Application № 10873/84.
30. *Vidacar SA and Opergrup SL v. Spain.* (20 April 1999). Application № 41601/98 and 41775/98.
31. *X v. Belgium.* (1 October 1965). ECHR, Application № 2145/64.
32. *Ferrazzini v. Italy*. (12 July 2001). ECHR, Application № 44759/98.

СТАТУС ПЕРЕКЛАДАЧА В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

Мигрин Т.М.,
викладач української мови
Далянського університету іноземних мов (Китай)

У глобалізованому світі судові процеси за участю перекладача не є рідкістю, вони стали постійним та досить частим елементом повсякденного судового життя. Так, сьогодні інтересам особи, яка розмовляє іноземною мовою і має постати перед судом, надається багато уваги як на міжнародному, так і на громадському рівні. Зокрема, про це зазначено у Директиві 2010/64/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20 жовтня 2010 р. про право на усний та письмовий переклад у кримінальному провадженні [1], а також у чинній Європейській конвенції з прав людини (ст. 6, п. 3 ЄКПЛ) [2] і вже понад 60 років гарантується право на усний і письмовий переклад кожній особі, яка не говорить або не розуміє мови у кримінальному провадженні.

Право на усний переклад є невід'ємним елементом справедливого судового розгляду. Отже, перекладачі є важливими та фактично перебувають у центрі уваги. Вони повинні гарантувати особі, яка володіє іноземною мовою, право ставити запитання, право на ефективний захист, а також дати їй змогу брати активну участь у судовому процесі. Водночас перекладачі забезпечують спілкування у залі суду та підтримку суду у процесі встановлення істини та судової практики, тому їм відведено ключове місце у двомовному судочинстві. Перекладачі працюють над забезпеченням рівного доступу до судів усіх осіб, незалежно від їхньої здатності ефективно спілкуватися розмовною англійською або іншою мовою.

Перекладачі не тільки створюють письмовий документ, перекладаючи текст з однієї мови на іншу. Якщо ми говоримо про юридичного перекладача, то він повинен володіти основними поняттями та термінологією не лише права, а й сфери, до якої воно застосовується. Юридичний переклад є основою багатомовного спілкування, оскільки він дає змогу окремим особам, компаніям, юридичним і державним установам спілкуватися різними мовами в межах державних кордонів і поза ними. Юридичний переклад вимагає знання спеціальної термінології та лінгвістичних умовностей, які використовуються у відповідних документах. Будучи частиною юридичної команди та маючи доступ до юридичних експертів, такий перекладач допоможе краще зрозуміти будь-яку конкретну справу та необхідну юридичну термінологію. Його/її розуміння правової системи або систем і відповідних правових процесів гарантує допомогу у судових діях.

Перекладач повинен призначатися щоразу, коли суд визначає, що особа, обвинувачена у вчиненні злочину, або свідок, який дає свідчення у суді, не розуміє української або іншої мови, якою ведеться судове провадження, та не може бути зрозуміла судом, адвокатом або іншими учасниками процесу.

Частіше за все виникає питання, як знайти такого перекладача? Знайти юридичного або усного перекладача наразі можна, звернувшись до національних баз даних письмових та/або усних перекладачів. Однак такі бази даних існують не в усіх державах — членах ЄС. Час від часу на вебсайтах міністерств юстиції чи вищих регіональних судів з'являються посилання на офіційні чи напівофіційні реєстри кваліфікованих перекладачів.

Що стосується кримінальних справ, то відповідно до Директиви 2010/64/ЄС держави-члени зобов'язані були створити такі реєстрі до 27 жовтня 2013 р., крайнього терміну, встановленого для транспонування Директиви в національне законодавство. Згідно із цією Директивою, держави-члени повинні запровадити процедуру або механізм для визначення того, чи потребують підозрювані чи обвинувачені особи допомоги усного та письмового перекладачів, і забезпечити їх усним перекладом без затримки.

Необхідно надати переклад документів, які мають важливе значення для забезпечення здійснення права на захист. Як виняток може бути надано усний переклад або усний короткий виклад цих важливих документів за умови, що це не завдасть шкоди справедливості провадження. Держави — члени ЄС покривають витрати на усний та письмовий переклад, незалежно від результату розгляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Directive 2010/64/EU of the European Parliament and of the Council of 20 October 2010 on the Right

to Interpretation and Translation in Criminal Proceedings OJ L 280, 26.10.2010.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.19

РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ БАЖАНОЇ ПРОФЕСІЇ

Партенадзе О.А.,
керівник департаменту права та публічної служби
факультету юридичних та соціальних наук
Батумського державного університету імені Шота Руставелі,
доктор права, професор (Грузія)

Коли говоримо про загальну освіту, ми повинні враховувати всі її етапи, які людина проходить від початку до кінця свого життя. У цій статті хотілося б зачепити проблемні питання, які накопичилися та виявлені протягом моєї 30-річної юридичної та педагогічної практики, спостережень та досліджень.

Згідно зі ст. 27 Конституції Грузії, держава повністю фінансує загальну освіту відповідно до вимог закону. Державна політика Грузії у сфері загальної освіти має основні цілі, на досягнення яких працює існуюча система загальної освіти. Цими цілями є:

а) розуміння своєї відповідальності перед інтересами, традиціями та цінностями країни;
б) збереження та захист природних умов навколишнього середовища;
в) ефективне використання технологічних або інтелектуальних досягнень;
г) вміння жити самостійно, приймати рішення;
д) бути творцем, самостійно створювати цінності, а не жити тільки за рахунок існуючих;
е) неперервний розвиток своїх здібностей та інтересів протягом усього життя та їх максимальна реалізація як в межах країни, так і за її межами;
ж) спілкування з окремими людьми та групами;
з) бути законослухняним, толерантним громадянином.

Згідно зі ст. 3 Закону Грузії «Про загальну освіту» основними цілями державної політики у сфері загальної освіти в Грузії є:

1) створення необхідних умов для формування учня як вільної особистості з національними та загальнолюдськими цінностями;
2) розвиток розумових та фізичних здібностей учня, надання необхідних знань, формування здорового способу життя,

громадянської свідомості на основі ліберально-демократичних цінностей, поваги учня до культурних цінностей, допомога в розумінні прав та обов'язків стосовно родини, суспільства, держави та навколишнього середовища.

Як бачимо, цілі держави дуже хороші, перспективні та не потребують доповнення. Досягаються вони за рахунок існуючої системи загальної освіти.

Повна загальна освіта триступенева та дванадцятирічна. Вона має такі рівні:

а) початковий — I–VI класи;

б) базовий — VII–IX класи;

в) середній — X–XII класи.

Початкова та базова освіта — обов'язкові.

Отримання повної загальної освіти означає подолання середнього ступеня освіти, на підставі чого видається документ, що підтверджує повну загальну освіту.

Після здобуття основної освіти видається документ, що підтверджує це, — атестат про основну загальну освіту. На підставі подолання базового рівня особа має право залишити школу та продовжити навчання на третьому рівні загальноосвітньої або професійної освітньої програми.

Право на продовження навчання у закладі вищої освіти надається особі, яка має документ, що підтверджує повну загальну освіту, або рівноцінний документ — атестат про середню освіту. Середня освіта триває три роки.

Стосовно вибору майбутньої професії для вищої освіти, то тут питання вирішується, як показує практика, в основному в дванадцятому класі, або за рекомендацією батьків, або за проханням друга, або шляхом наслідування когось і за порадами оточуючих. Така ситуація заважає молодій людині переконатися у правильності обраної професії, виходячи зі своїх внутрішніх бажань та потреб.

Нестійке рішення у виборі професії заважає повністю реалізувати свою подальшу діяльність. Виходячи з наших щорічних спостережень і опитувань серед студентів, видно, що існує певна категорія молоді, яка обирає спеціальність заради когось іншого. Бувають випадки, коли юнак не має уявлення, куди він потрапив, чому і як йому слід перейти до наступного етапу. Усе це негативно впливає на подальше життя і веде до невизначеності.

Для виправлення зазначеної ситуації вважаємо, що молодій людині на третьому рівні освіти (середня — X–XII класи) слід надати можливість вибору професії за своїм бажанням шляхом проходження практики у фахівців відповідної галузі та напрямку. Протягом трьох років (X–XII класи) 3–6 місяців практики буде достатньо, щоб юнак переконався у правильності обраної професії. Згідно з національним навчальним планом, навантаження на школяра у дванадцятому класі мінімальне, що також дає додаткову можливість реалізації зазначеного плану. Молода людина може передчасно припинити практику та змінити напрямок у професії, що є допустимим. Після проходження практики вона отримує відповідний сертифікат, який буде підставою для допуску до професії.

У нашому випадку ми зупинимось на спеціальності юриста. Якщо учень вирішить, що повинен стати юристом, то обере як напрямок або правоохоронні органи, або адвокатуру, або інші публічні структури, де буде допущений для проходження практики.

Після складання державних вступних іспитів студент юридичного факультету проходить співбесіду з питань практики та «стійкості» у прийнятті рішень.

Для регулювання цього питання потрібно залучити як Міністерство освіти, так і всі урядові структури, оскільки це питання комплексного характеру, тож потрібно врахувати всі специфічні проблеми, пов'язані з віком, захистом прав студента та визначенням його обов'язків.

Відповідна робота сама по собі приведе до корекції норм щодо державних вступних іспитів та правил прийому до закладів вищої освіти, де буде враховано надійний вибір професії молодою людиною. При цьому студентові вже не доведеться користуватися процесом мобільності, зміни вишу, факультетів, спеціальностей, що пов'язано як з додатковими періодами навчання, так і з додатковими витратами.

Такий підхід може бути застосований до всіх неюридичних спеціальностей та іншої професійної освіти.

Не вирішивши зазначене питання, ми втратимо хороших фахівців та отримаємо немотивованих працівників, які не зможуть допомогти загальній справі розбудови правової держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція Грузії 1995. https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346?publication=36
2. Закон Грузії «Про загальну освіту» 2005. http://ephsheir.uhsp.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/3028/%D0%93%D1%80%D1%83%D0%B7%D1%96%D1%8F.pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. URL: https://eqe.ge/ka/page/static/115/zogadi-ganatleba

NORMATIVE CHALLENGES IN LEGAL RECOGNITION OF HUMAN RIGHTS LAWYERS

Liudmila Ulyashyna,
Dr, Associate Professor,
Academic Department of Social Sciences,
European Humanities University (Lithuania)

The international community is actively exploring new avenues to fulfill the commitment of legal empowerment and enhance access to justice. This paper aims to introduce the concept of a "Human Rights Lawyer" as a potential approach to support individuals who are seeking recognition of their legal profession despite being disbarred or denied access to legal practice by authoritarian states or Bar Associations that have lost their independence and have become part of a repressive mechanism of the state. The research question is whether and how the international legal framework should be interpreted to incorporate lawyers who are deprived of the ability to practice by authoritarian regimes, by recognizing them as legitimate agents of human rights protection within the justice system. The focus of this paper is on the normative framework pertaining to the legal profession [1], as well as the soft law instruments that have been increasingly developed to safeguard the work of human rights defenders [2]. The combination of these two sets of legal provisions could be used to reconcile existing normative standards and satisfy the social demand to expand access to legal assistance, thereby facilitating access to justice for everyone. Objectives are to provide an overview of the existing normative standards and estimate the level of international consensus regarding the recognition of legal professionals — "human rights lawyers", willing to facilitate legal counseling for those seeking justice in cases of human rights violations. The text consists of three parts: the first one presents characteristics of the lawyer's profession, with an emphasis on its definition and functions. The second part maps the legal instruments that recognize lawyers as human rights defenders, and the third part discusses aspects that challenge the concept of "human rights lawyers" and provides some solutions. Conclusions summarize the outcomes.

1. Legal professional: *lawyer, advocate, paralegal*

1.1. *Definitions*

The terms "lawyer" and "advocate" will be used interchangeably in this text, referring to a legal professional who performs the functions of providing legal counseling. According to the CoE Committee of Ministers Recommendation on the Freedom of Exercise of the Profession of Lawyer [3], a lawyer is defined as a person who is qualified and authorized under national law to plead and act on behalf of clients, engage in the practice of law, appear before courts, and advise and represent clients in legal matters. An important characteristic of a lawyer is that they are "authorized", meaning they have received a license and/or permission to practice and represent clients in a particular case, usually from a state or authorized agency, with the client's consent in the form of a power of attorney or agreement. In contrast to a regional approach, the international standards developed at the global level, referred to as the UN Basic Principles on the Role of Lawyers [4], use the term "lawyers" in the title and content of the document, extending the guarantees to a wide range of legal professionals, including advocates and paralegals. While the original focus of this document was on criminal defense matters that involve a licensed lawyer in most national legal systems, governments have agreed on a "functional approach" that extends the standards of the legal profession not only to lawyers in the narrow sense but also to all categories of legal professionals who perform the functions of lawyers without official status. This same approach has been adopted as the basis for the UN Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems. Furthermore, the Special Rapporteur on the Independence of Judges and Lawyers (SRIJL) highlighted an even broader sense, mentioning "persons who practice law" and "the free practice of the legal profession etc. [6] On the other hand, nowadays, by preparing a new Convention devoted to lawyers [7] the Committee of Experts on the Protection of Lawyers of the Council of Europe took a careful approach: they limited the scope of the definition, as well as the entire Convention, to the so-called "regulated profession of lawyers" [5]. Explaining the term "regulated profession of lawyer," the largest European professional association of lawyers and advocates (CCBE) suggests that "a lawyer" means a natural person who belongs to a professional association and who, under national law, is entitled to practice law in such a capacity [8]. According to the Committee's report, the general definition of a lawyer shall be complemented by the Parties (governments) at the moment of signature or ratification, indicating specific professional titles used in their national legislation to which the convention would apply [9]. Lastly, the position of Europeans addresses the issue of protection and substance of the concept "lawyer", emphasizing that protection should also be given to natural persons who have the necessary qualifications to become a lawyer but have not been admitted to the relevant professional association. This includes individuals who claim that the reasons for refusal of admission included any legitimate activities which, if carried out by such a person as a lawyer, would have amounted to an infringement of the rights accorded by this convention [10].

1.2. *Functions of lawyers as Lex Specialis: Professional and Ethical Standards*

The functions performed by a lawyer facilitate the right to counsel. While this right is not normatively established as a separate right, its derivativeness from the normative right to a fair trial does not indicate its secondary importance. On the contrary, this right is a cornerstone for a number of human rights, institutions, and concepts of human rights. It is a precondition for exercising individual rights, including the right to a fair trial, as well as a form of effective remedies that should be secured by the State [11]. The functions performed by lawyers should reflect the inherent nature of the lawyer-client relationship, as defined de jure in both national and international regulations. As agents of justice [12], lawyers are simultaneously bound by the duty of full loyalty to their clients. The combination of these duties poses a dilemma, as the two following principles of the legal profession can sometimes be conflicting in the performance of lawyers' functions, resulting in antinomies/conflicts:

1) *The confidence of the relationship between the lawyer and the client* means the loyalty of a lawyer to their client. The implementation of this principle implies conditions for confidential communication between the lawyer and the client, as well as observance of the lawyer's immunities in terms of their exemption from liability for refusing to disclose information received from the client.

2) *The independence of the legal representative,* i.e., the autonomy of a lawyer, primarily from interference by the state, through all its bodies, in the activities of lawyers and their associations through the creation

and functioning of a system of guarantees and immunities. International and European standards recognize as minimum essential guarantees that should be provided to lawyers enabling them to perform their duties towards clients [13].

To sum up, while universal standards refrain from using terminology that subordinates a legal professional to the "authorized"/"regulated" profession, Europeans tend to adopt a definition that emphasizes a lawyer's dependency on State regulation of the legal profession. Importantly, the basic principles and functions facilitating the right to legal counsel have reached a consensus.

2. Lawyers within the human rights defenders' protection regime

International framework for human rights work emerged in 1998 through the adoption of the Declaration on the Rights and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms, UNDHRD [13], which has become known as a "code of human rights practice". While commonly referred to as the Declaration on Human Rights Defenders, its spirit and text are based on the universality principle and dedicated to empowering everyone to engage in human rights work [14]. The Declaration has no definition on human rights defenders. However, an interpretation of its provisions allows one to conclude that anyone, regardless of occupation, can be a human rights defender; it is the activities, not the profession, that primarily determine the role of a human rights defender [15]. The UN General Assembly (GA) and Human Rights Council regularly and unanimously adopted resolutions proclaiming the rights related to work and activities of human rights defenders [16]. Moreover, at the global and at the European levels, there has been established the institution of Special Rapporteurs on the situation of human rights defenders [17]. Interpreting the UNDHRD experts of the OSCE Bureau on Democracy and Human Rights in their Guiding Principles on Protection of Human Rights Defenders [18] stressed that **lawyers** can be human rights defenders. And finally, the SRIJL explained in her Report to the UN GA (section "Lawyers as Human Rights Defenders") that *when acting on behalf of their clients in defending their human rights and fundamental freedoms, lawyers should also be regarded as human rights defenders, and in that role they should fall under the protective scope of the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms*[19].

3. Human rights lawyers

Due to the normative establishment of the importance of the legal means and effective remedies in the promotion and protection of human rights [20] the term "human rights lawyers"[21] has been increasingly used in public discourse, as well as in the jurisprudence of international judicial and quasi-judicial bodies [22]. It has been defined as follows: *The term "human rights lawyer" refers to a lawyer who provides legal counseling to victims of human rights violations regardless of the lawyer's membership in a professional association. Lawyers constitute a professional group whose work is indissolubly related to human rights protection including implementation of the right to fair trial. The term "human rights defender" is an umbrella term for all those engaged in human rights work including the human rights lawyer. Hence, a human rights lawyer is both a professional practicing law and a human rights defender* [23]. Being prepared by human rights organizations, the definition needs scrutiny since there are several controversial issues that remain in reaching a consensus on the broad definition of a "human rights lawyer." Some of these issues include:

Professional and ethical standards are expected to be adhered to by lawyers who are members of Bar associations, violations of these standards trigger disciplinary procedures in accordance with national law, but the question arises as to whether lawyers who are not affiliated with a Bar association can effectively uphold and comply with these standards in their legal practice. Meanwhile, the legal regime for human rights defenders includes provisions that reiterate their right to lawfully exercise their occupation or profession individually or in association with others. It also emphasizes that those who can affect the human dignity, human rights, and fundamental freedoms of others as a result of their profession should respect such rights and freedoms, and comply with relevant national and international standards of occupational and professional conduct or ethics [24]. The enforcement of such provisions remains uncertain, as national governments may ban the practice of law without licensing, necessitating compliance with national legislation by lawyers who are not members of Bar associations. Meanwhile, the new regime for protecting human rights requires that domestic laws

align with international obligations, such as the Charter of the UN, in order to promote and protect these rights. This provision can be used to challenge national legislation and ensure a space for the work of human rights lawyers. Assuming that the human rights regime allows for the work of human rights lawyers and their adherence to professional and ethical standards, there remains an issue of ensuring that clients of these lawyers receive the same level of guarantees as those outlined in national and international legislation for clients of "fully-fledged" lawyers. Meanwhile, the interpretation of international standards, based on non-discrimination, allows for extending guarantees and immunities to legal professionals who protect human rights. This approach emphasizes that treating legal professionals differently from advocates may result in unequal treatment for clients, contradicting the principles of human rights protection. It has already been applied by international bodies [25]. To encourage international organizations working with the Lawyers convention, national lawyers, academicians, and civil society representatives emphasize the need for a broad definition of a lawyer that includes human rights protection work. This definition, along with an international recognition process, would ensure that disbarment or relocation does not deprive them of the right to practice, but instead allows them to obtain the status of 'human rights lawyer' based on their previous activities. This would foster a corps of human rights lawyers who practice based on human rights and ethical standards, strengthening the space for human rights law [26].

In conclusion, the emergence of the "human rights lawyer" in legal discourse has the potential to become an effective means of protecting individual rights and freedoms. Derived from the framework of human rights defenders, the definition of human rights lawyers is rooted in professional and ethical standards inherited from traditional lawyers. The obligation of the state is to respect and ensure equal treatment for clients of human rights lawyers.

REFERENCES

1. Access to Justice. *A discussion paper for the 11th session of the United Nations General Assembly Open-ended Working Group of Ageing* (6 to 9 April 2020).

2. *CASE OF ALIYEV v. AZERBAIJAN* (Applications nos. 68762/14 and 71200/14), ECHR. https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-186126_

3. Basic Principles on the Role of Lawyers. (07 September, 1990). [Electronic resource]: Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, United Nations. https://www.un.org/en/documents/decl_conv/conventions/role_lawyers.shtml (Access date: 04/20/2023).

4. CCBE Position on the Draft Convention on the Protection of the Profession of Lawyer. (16/02/2023). https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/EUROPEAN_CONVENTION/CONV_Position_papers/EN_CONV_20230216_CCBE-position-on-the-draft-Convention-on-the-protection-of-the-profession-of-lawyer.pdf (Access date: 04/20/2023).

5. Committee of Experts on the Protection of Lawyers (CJ–AV). 4th meeting (1–3 March 2023), Meeting Report. https://rm.coe.int/report-of-the-4th-meeting-of-the-committee-of-experts-on-the-protectio/1680aa743a (Access date: 04/20/2023).

6. Declaration on the Right and Duty of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms: resolution 53/144 adopted by General Assembly. (December 9, 1998).

7. Freedom of Exercise of the Profession of Lawyer: Recommendation Rec (2000)21 Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 25 October 2000. https://play.google.com/store/books/details/Freedom_of_Exercise_of_the_Profession_of_Lawyer_Re?id=fkMCTns5YGUC&hl=az&gl=US&pli=1 (Access date: 04/20/2023).

8. Human Rights Lawyers at Risk: Making the Case for Protection of Legal Professionals in Azerbaijan, Belarus, Moldova, Russia, and Ukraine. (September 2015). Annex. Comparative and Legal Analysis of Certain Terms used in the Report. https://humanrightshouse.org/noop-media/documents/21177.pdf (Access date: 04/20/2023).

9. McBride, J. (2021). Study on the Feasibility of a New, Binding or Non-Binding, European Legal Instrument on the Profession

of Lawyer: Possible added-value and effectiveness. European Committee on Legal Co-operation (CDCJ), CoE. https://rm.coe.int/eng-examen-de-faisabilite-d-un-instrument-juridque-europeen-couv-texte/1680a22790 (Access date: 04/20/2023).
10. Guidelines on the Protection of Human Rights Defenders. (2014). OSCE ODIHR, Section B, Explanatory Note. https://www.osce.org/odihr/guidelines-on-the-protection-of-human-rights-defenders (Access date: 04/20/2023).
11. United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems. General Assembly Resolution 67/187. (2013). UNODC. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UN_principles_and_guidlines_on_access_to_legal_aid.pdf (Access date: 04/20/2023).
12. A/71/348: Report of the Special Rapporteur on the Independence of Judges and Lawyers. (2016). https://digitallibrary.un.org/record/841927?ln=en (Access date: 04/20/2023).
13. A/77/160: Judicial independence in the context of the 2030 Agenda for Sustainable Development. *Report of the Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers*, Diego García-Sayán, submitted in accordance with Human Rights Council resolution 44/8. (17 July 2022). https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/a77160-judicial-independence-context-2030-agenda-sustainable-development (Access date: 04/20/2023).
14. A/HRC/50/36: *Report of the Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers*, Diego García Sayán. (22 April 2022). https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-independence-of-judges-and-lawyers (Access date: 04/20/2023).
15. Resolution 66/164 on the Situation of Human Rights Defenders, adopted by the UN General Assembly on December 19, 2011; Resolution 68/181 on Human Rights Defenders, adopted by the UN General Assembly on December 18, 2013; Resolution 70/161 on the Situation of Human Rights Defenders, adopted by the UN General Assembly on December 17, 2015; Resolution 72/247 on the Situation of Human Rights Defenders, adopted by the UN General Assembly on December 20, 2017;

Resolution 74/162 on the Situation of Human Rights Defenders. adopted by the UN General Assembly on December 18, 2019 etc (12).
16. Right to Equality before Courts and Tribunals and to a Fair Trial. (2007). *General Comment of the Human Rights Committee*, General comment no. 32, Article 14.
17. The Right to Legal Counsel: Scientific and practical aspects of the role of lawyers for human rights in the light of the development of the Council of Europe document "On the Profession of Lawyers and Access to Legal Assistance". (30 Sept–1 Oct 2022). *International Scientific Conference on role of lawyers in Vilnius*, EHU, Vilnius, Lithuania. https://cchr.online/conference-outlines-the-new-coe-instrument-on-the-profession-of-lawyer-and-the-universality-of-human-rights-challenges-in-shaping-standards-on-access-to-the-defence-key-challenges-and-entr/ (Access date: 04/20/2023).
World Justice Forum Report 2019. (April 29–May 2). The World Justice Project (WJP), The Hague, Netherlands, A/HRC/41/32.

RIGHT TO DEFEND ONESELF IN PERSON: INTERNATIONAL COVENANT FOR CIVIL AND POLITICAL RIGHTS AND PRACTICE OF THE HUMAN RIGHTS COMMITTEE

Alexander Vashkevich,
Doctor of Law, Professor,
European Humanities University (Lithuania)

Introduction

The right to defense is an integral part of a fair trial in criminal cases. It is of crucial importance to ensuring the fairness of criminal proceedings. It first appeared in the national legislation of states. The Sixth Amendment to the U.S. Constitution explicitly enshrines the right to the assistance of an attorney for one's defence [1, p. 41]. Later, this right was included in the constitutions of almost all states of the world. However only after World War II did the right to defense in criminal proceedings begin to be included in international legal acts, both at the universal level and in regional acts that enshrined human rights and freedoms. Under international human rights law, everyone charged with a criminal offence has the right to defend himself in person or through legal assistance [2, p. 370]. The aim of the article is to identify the position of the Human Rights Committee on the right of accused to self-representation through an analysis of its jurisprudence. The article employed various methods of legal research, including historical legal, and formal legal methods.

The main part

Article 14(3)(d) of the International Covenant on Civil and Political Rights, adopted in 1966, states that everyone charged with a criminal offence should have the right, along with other rights, to defend himself in person or through legal assistance of his own choosing [3]. Thus, the right of everyone charged with a criminal offense encompasses the possibility of two different types of defence, which are not mutually exclusive. A person may defend himself or herself either through legal counsel of his or her own choosing or personally by refusing to be assisted by legal counsel.

The first case in which the Committee considered a complaint against a defendant's failure to defend himself personally was Michael and Brian

Hill v. Spain. The authors, United Kingdom citizens who were vacationing in Spain, were accused of setting fire to a bar. During the trial, Michael Hill applied to be allowed to defend himself through an interpreter. The judge, upon learning that Hill was not a lawyer, and did not speak Spanish," told him to sit down and be quiet" [4, Article 3.3]. Spanish authorities explained that Spain recognized the rights to "self-defense" under the Covenant and the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, but that "such defence should take place by competent counsel, which is paid by the State when necessary". The Committee held that since Spanish law does not allow a defendant to defend himself personally as provided for in the Covenant, Michael Hill's right to defend himself was not respected, contrary to Article 14, paragraph 3 (d). Accordingly, Spain was held to have violated that provision of the Covenant [4, Article 14.2].

A few years later, the Committee received a complaint by Correia de Matos, which had already been considered by the European Court of Human Rights in 2001. In 1999, Portuguese citizen Correia de Matos, convicted of insulting a judge, filed a complaint with the European Court of Human Rights alleging that Portugal had violated Article 6(3)(c) of the ECHR by not allowing him to defend himself and by forcing him to appoint a lawyer to represent him against his will. The piquancy of the situation was that de Matos not only had a law degree, but also the status of a lawyer (which had been suspended by the Chamber of Advocates because the applicant worked as an auditor, which under Portuguese law is incompatible with the status of a lawyer). His complaint was examined in 2001 and declared inadmissible. According to the European Court of Human Rights, "the decision to allow an accused to defend himself or herself in person or to assign him or her a lawyer does still fall within the margin of appreciation of the Contracting States, which are better placed than the Court to choose the appropriate means by which to enable their judicial system to guarantee the rights of the defence… Although it is true that, as a general rule, lawyers can act in person before a court, the relevant courts are nonetheless entitled to consider that the interests of justice require the appointment of a representative to act for a lawyer charged with a criminal offence and who may therefore, for that very reason, not be in a position to assess the interests at stake properly or, accordingly, to conduct his own defence effectively" [5].

The approach of the Human Rights Committee to the same case was different. The HRC reaffirmed that the two types of defence provided for in Article 14, paragraph 3 (d), of the Covenant, i.e. the right to "defend himself in person" or "to defend himself through legal assistance of his own choosing", are not mutually exclusive. The Committee noted that the wording of the Covenant is clear in all the official languages in the sense that it gives the accused the opportunity to defend himself in person or to defend himself through legal assistance of his own choosing. He described the right to defend oneself as the cornerstone of justice. According to the Human Rights Committee, this right can be violated if a defendant is assigned a lawyer that he or she does not want. As emphasized by the HRC, "In fact, if an accused person had to accept an unwanted counsel whom he does not trust he may no longer be able to defend himself effectively as such counsel would not be his assistant. Thus, the right to conduct one's own defence, which is a cornerstone of justice, may be undermined when a lawyer is imposed against the wishes of the accused" [6, Article 7.3].

However, in this case the Committee noted for the first time in his practice that the right to defend oneself personally without a lawyer is not absolute. In the interests of justice, it may be necessary to appoint a lawyer in addition to the will of the accused. Examples might include situations where the accused persistently and seriously obstructs the normal conduct of the trial; where he or she must respond to a serious accusation but is clearly unable to act in his or her own interests; where it is a matter of protecting vulnerable witnesses against new injuries that the accused might cause them personally by interrogating them. In the view of the HRC, any restriction of the accused's wish to defend himself must have an objective and sufficiently serious purpose and not go beyond what is necessary to uphold the interests of justice [6, Article 7.4].

Based on the considerations set out above, the Committee has stressed that in the present case the State party has not provided objective and sufficiently weighty arguments to demonstrate why, in a relatively simple case, the absence of appointed counsel would prejudice the interests of justice and why it was necessary to restrict the author's right to defend himself. Therefore, the Committee concluded that the right to defend oneself as guaranteed by Article 14, paragraph 3 (d), of the Covenant had been violated by Portugal [6, Article 7.5].

The key provisions of the Committee's Views in the case of Carlos Correia de Matos v. Portugal were reproduced in General Comment No. 32 on the right to a fair trial that were adopted in 2007 [7, Article 37]. A step towards the position of the ECtHR was the inclusion in that document of a provision that the right to defend oneself in person is not absolute. Professor V. Schabas rightly draws attention to the fact that in the previous General Comment No. 12 on the right to a fair trial, there was no such entry [8, p. 405]. However, another important provision was enshrined in the Comment that diverges from the approach of the European Court: "in domestic law should be avoided any absolute prohibition on the right to defend oneself personally in criminal proceedings without the assistance of a lawyer" [7, Article 37].

The Human Rights Committee applied this provision in the case of Ramazan Yesergepov v. Kazakhstan. The author, a journalist and editor-in-chief of the newspaper, was prosecuted for publishing an article that contained data on the activities in the investigation of a criminal case of tax evasion, recognized by the state as secret. He complained, inter alia, that the court had denied his request to defend himself and appointed an ex officio lawyer to represent him without his consent, and that this lawyer had acted against the author's interests. The Committee recalled that the right to defence in criminal proceedings is a fundamental right, which entails the right to be tried in the presence and with the assistance of counsel of his own choosing. The Committee has held that "the interests of justice may require assignment of a lawyer against the wishes of the accused. However, any such restriction must have an objective and sufficiently serious purpose and not go beyond what is necessary to uphold the interests of justice and domestic law should avoid any absolute bar against the right to defend oneself in criminal proceedings without the assistance of counsel. The Committee observes that the State party has not justified how the interests of justice in the present case required the participation of an ex officio defender, but rather has simply referred to Article 71 (1) (9) of the Criminal Procedure Code, which requires participation of a defence attorney in all cases where a prosecutor is present. Accordingly, the Committee concludes that the facts in the instant case disclose a violation of the author's right under Article 14, (3) (d) to be assisted by counsel of his choice" [9, Article 11.5].

It should be noted that the practice of the Human Rights Committee has rejected attempts to broaden the meaning of the right to defend oneself

and to extend this right beyond criminal proceedings to other types of legal proceedings. For example, the HRC in 2021 declared inadmissible a complaint from a Serbian national who sought recognition of the right to defend himself in litigation relating to an employment dispute [10, Article 6.5].

Conclusion

Thus, the Human Rights Committee recognizes the importance of ensuring the right of the accused in criminal proceedings to defend him/herself and considers it among the most important guarantees of a fair trial. According to the Committee, this right is not absolute and may be limited under certain conditions, taking into account the gravity of the crime and the threat of punishment, the complexity of the case, the type of court and the ability of the accused to adequately conduct his defence. At the same time, the Human Rights Committee believes that any absolute prohibition on the right to defend oneself should be avoided in national law. In this, its position differs from that of the European Court of Human Rights, which leaves this issue to the discretion of the national legislator and sees no problem in the fact that the legislation of certain countries establishes the mandatory representation of the accused in all cases without exception. As a result, the standard adopted by the HRC provides broader protection of the right to defend oneself than the ECtHR approach.

REFERENCES

1. Constitution of the United States. [Electronic Resource]. https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm
2. Clooney, A., & Webb, P. (2020). The Right to a Fair Trial in International Law. Oxford University Press, 1052 p.
3. International Covenant on Civil and Political Rights. [Electronic Resource]: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights
4. Michael and Brian Hill v. Spain. (2 April 1997). Communication No. 526/1993, U.N. Doc. CCPR/C/59/D/526/1993

5. Case of Correia de Matos v. Portugal. [Electronic Resource]. Decision of the European Court of Human Rights. Application no 48188/99. Mode of access: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22757
6. Carlos Correia de Matos v. Portugal. (18 April 2006). Communication No. 1123/2002, U.N. Doc. CCPR/C/86/D/1123/2002.
7. General Comment No. 32. Article 14: Right to Equality before Courts and Tribunals and to a Fair Trial. (2007). CCPR/C/GC/32.
8. Schabas, W. U. N. (2019). International Covenant on Civil and Political Rights: Nowak's CCPR commentary / W. Schabas. N.P. Engel Verlag, Kehl, 1171pp.
9. Ramazan Esergepov v. Kazakhstan. (4 May 2016). Communication No. 2129/2012, U.N. Doc. CCPR/C/116/D/2129/2012.
10. D. M. v. Republic of Serbia. (15 November 2021). Communication No. 2869/2016, U.N. Doc. CCPR/C/116/D/2869/2016.

ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ У СУДОЧИНСТВІ

Власова Г.П.,
завідувач кафедри публічного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Скільки науковців були змушені залишити домівки, і чи все райдужно у вчених, які знайшли прихисток за кордоном? Днями проєкту UAScience. Reload («Українська наука: перезавантаження») виповнилося 100 днів. З цієї нагоди його ініціатори поділились з науковою спільнотою детальною інформацією про проєкт та результатами дослідження потреб українських науковців під час війни.

Теорія та практика мають давній історичний зв'язок, спрямований на підвищення рівня окремих практичних проблем, покращення методів дослідження, організації практики, подальше підвищення теоретичного рівня навчання та впливу на практичну діяльність. Під час навчання студентів юридичних факультетів закладів освіти спостерігається значна різниця між теоретичними знаннями спеціалістів і практичним використанням цих умінь і навичок.

Теорія та практика у судочинстві взаємопов'язані та залежні одна від одної. В теорії судочинства встановлюються принципи та правила, які регулюють рішення суддів та інших учасників судочинства. Однак існує проблема розриву між теорією та практикою, що може відбуватися через різницю між теоретичними концепціями та реальним життям, відмінності в рішеннях судів, використання суб'єктивної оцінки суддів у процесі проваджень, недостатню кваліфікацію суддів, порушення прав та інтересів громадян, невідповідності законів змінюваній реальності тощо.

Окремої думки заслуговує питання науки, на чому акцентують увагу представники МОН. Наука у воєнний час зосереджується на головному — інноваційному і технологічному розвитку для здобуття перемоги та відновлення України. Тому увага наукової спільноти прикута до викликів, з якими стикається наука у воєнний час, а нашими основними завданнями є підвищення поінформованості

громадськості про роль науки та інновацій для створення умов та інструментів для налагодження наукової комунікації в Україні та за її межами, об'єднання всіх наукових досліджень та розробок, які були створені у воєнний період.

Вважаємо, що для забезпечення більшої відповідності теорії та практики у судочинстві необхідно використовувати комплексний підхід, що включає в себе посилення практичного досвіду, розвиток чіткої методології, збільшення взаємодії між суддями та практиками, збільшення прозорості та доступності законодавства, постійне навчання та професійний розвиток суддів, використання технологій тощо. Основними причинами розбіжностей між теорією та практикою можуть бути:

— великий розрив між застосуванням закону і реальністю: частіше за все законодавство може не враховувати реальних умов сьогодення, з якими стикаються судді, що може призводити до труднощів у застосуванні закону в практичних ситуаціях;
— невідповідність між теорією та практикою: практика застосування може відрізнятися від теоретичних концепцій, що лежать в основі законодавства;
— відсутність практичного досвіду: багато законодавчих актів можуть бути складними для застування на практиці, особливо для новачків у юриспруденції;
— складність та неоднозначність застосування законодавства;
— відсутність чіткої методології алгоритму для застосування, що може призводити до суб'єктивного тлумачення законів та нерівності у рішеннях судів у подібних випадках.

Усі ці проблеми можуть бути вирішені, але за належних умов чіткого розуміння всіма суб'єктами судочинства поставлених питань, вимог, належної підготовки та кваліфікації, бажання тощо. Не претендуючи на абсолютне розуміння, а лише як можливість зменшення значного розриву між теорією та практикою ми пропонуємо декілька способів вирішення проблем співвідношення теорії та практики у судочинстві: посилення практичного досвіду, розробка чіткої методології, посилення поінформованості щодо вирішення проблем у реальності, збільшення прозорості та доступності законодавства, безперервне навчання та професійний розвиток, використання новітніх технологій тощо.

Воєнний стан в України зумовив появу нових викликів перед юриспруденцією, як-от: військове право, правове регулювання воєнного стану, дискреційні повноваження органів влади в умовах війни, правила війни за гуманітарним правом, особливості військового обліку, благодійна та волонтерська діяльність, соціальні проблеми під час воєнного стану та шляхи їх вирішення, захист трудових прав під час війни, податки і ЗЕД в умовах воєнного стану, нерухомість та земля під час воєнного стану, аграрні відносини під час війни, збитки і шкода, їх відшкодування, репарації, кадрові питання та кадрові рішення в юриспруденції військового часу, інші виклики та напрямки, які постануть перед юриспруденцією після закінчення війни та в часи післявоєнної відбудови.

Звичайно, воєнний стан в Україні, можливо, не дозволяє наразі застосовувати повною мірою вищезазначені пропозиції, але ми маємо щире сподівання, що навіть у ці нелегкі часи правова спільнота зможе впоратися з викликами, що постали.

ОСКАРЖЕННЯ РІШЕННЯ ПРО ВИДАЧУ ОСОБИ (ЕКСТРАДИЦІЮ) ТА ПІДСТАВИ ЙОГО СКАСУВАННЯ

Музиченко О.В.,
консультант Касаційного кримінального суду
Верховного Суду,
кандидат юридичних наук

Процедура видачі особи (екстрадиція) передбачена главою 44 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК) [1]. Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави.

Отже, одним із етапів екстрадиції є екстрадиційна перевірка обставин, що можуть перешкоджати видачі особи. Така перевірка проводиться центральним органом України або за його дорученням чи зверненням відповідною регіональною прокуратурою (ч. 1 ст. 587 КПК).

Однією з обставин, що унеможливлює прийняття рішення про видачу особи, є подання заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, до її остаточного розгляду (ч. 4 ст. 590 КПК).

Слід зазначити, що у КПК відсутня спеціальна норма, якою встановлювався б строк звернення особи із заявою до відповідного органу про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту.

Процедуру звернення, розгляду, підстави і порядок отримання статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту, регламентує Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [2]. Як убачається із приписів вказаного Закону, ініціювання такого розгляду завжди є суб'єктивним правом особи, а враховуючи відсутність заборонних норм на таке звернення до відповідного органу, це право може бути реалізоване протягом усього часу перебування особи на території України.

Крім того, розглядаючи питання про екстрадицію біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, держави зобов'язані

забезпечити повне дотримання правила невидворення, закріпленого у ч. 1 ст. 33 Конвенції про статус біженців 1951 р. [3].

Однак виникає питання, чи є підставою для скасування судом прийнятого центральним органом України рішення про видачу особи (екстрадицію) звернення цієї особи із заявою про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту?

Виходячи з приписів ч. 4 ст. 590 КПК, згідно з якими рішення про видачу особи (екстрадицію) не може бути прийнято, якщо така особа подала заяву про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, чи скористалася відповідно до законодавства правом на оскарження рішення щодо зазначених статусів, до остаточного розгляду заяви у порядку, встановленому законодавством України. А тому звернення особи із заявою про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, є підставою для скасування судом прийнятого рішення про видачу особи у разі наявності такої заяви на момент прийняття рішення.

Отже, у вищевказаній ситуації звернення особи із заявою про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, є безумовною підставою для скасування судом прийнятого рішення про видачу особи (екстрадицію).

У цьому аспекті варто зазначити, що КПК не дає відповіді на питання щодо ситуації, коли особа звернулася із заявою про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, після того як центральним органом України прийнято рішення про екстрадицію, та чи може факт такого звернення призвести до скасування судом рішення про видачу особи (екстрадицію).

Як убачається з аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень (далі — ЄДРСР), такі питання періодично виникають і судова практика з цього приводу є суперечливою.

Так, згідно з ухвалою слідчого судді Жовтневого районного суду м. Харкова від 3 квітня 2015 р. (судова справа № 639/3007/15-к), до фактичної передачі до Грузії ОСОБА_1 звернулася до ГУ ДМС України в Харківській області із заявою про отримання статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту в Україні. Таким чином, хоча на час прийняття оскаржуваного рішення про видачу ОСОБИ_1 відповідних перешкод не було та воно було законним, проте на теперішній час фактична видача ОСОБИ_1, відповідно до ч. 4 ст. 590 КПК, Конвенції про статус біженців, є

неможливою. При цьому у випадку залишення чинним вказаного рішення ОСОБА_1 в силу ст. 593 КПК має бути передана до Грузії протягом п'ятнадцяти днів з дати, встановленої для її передачі, оскільки підстав, передбачених ст. 592 КПК для відстрочки її передачі, не встановлено. З огляду на викладене вимоги скарги адвоката про скасування рішення Міністерства юстиції України № 373/5 від 16 березня 2015 р. про видачу (екстрадицію) ОСОБИ_1 до Грузії підлягають задоволенню, а вказане рішення — скасуванню.

Варто зазначити, що у цьому випадку при ухваленні рішення слідчий суддя доречно послався на приписи ст. 592 КПК, які передбачають випадки відстрочки фактичної передачі особи. Так, згідно з приписами цієї статті, після прийняття рішення про видачу особи (екстрадицію) центральний орган України може відстрочити фактичну передачу особи до іноземної держави у разі, якщо: 1) особа, щодо якої прийнято рішення про видачу (екстрадицію), притягається до кримінальної відповідальності або відбуває покарання у виді позбавлення чи обмеження волі за інший злочин на території України — до закінчення досудового розслідування або судового провадження, відбуття покарання чи звільнення від покарання з будь-яких законних підстав; 2) особа, щодо якої надійшов запит про видачу, тяжко хворіє і за станом здоров'я не може бути видана без шкоди її здоров'ю — до її видужання.

Це вичерпний перелік підстав для відстрочки фактичної передачі особи до іноземної держави. Тобто КПК не передбачає можливості відстрочки фактичного виконання рішення про екстрадицію у разі, якщо особа після прийняття щодо неї рішення про її екстрадицію та до фактичного виконання цього рішення звернулася із заявою про надання їй статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту.

Отже, у цьому випадку слід внести доповнення до приписів ст. 592 КПК щодо відстрочки фактичного виконання рішення про екстрадицію у разі звернення особи із заявою про надання їй статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту, після прийняття рішення про її екстрадицію, однак до фактичного його виконання, оскільки, як правило, особа звертається із заявою про надання їй відповідною статусу, а у разі відмови у наданні такого статусу оскаржує її до суду. Тобто процедура вирішення питання про надання особі зазначеного статусу може бути довготривалою,

а тому КПК має чітко визначати процесуальний порядок екстрадиції або її відстрочки у разі вирішення питання про надання особі статусу біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, при цьому не порушуючи принцип невидворення особи, яка звернулася за захистом.

Повертаючись до судової практики, слід зазначити, що схожий підхід був застосований в ухвалі слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 26 березня 2020 р. (судова справа № 761/7631/20). Цією ухвалою скасовано постанову заступника генерального прокурора від 25 лютого 2020 р. про видачу (екстрадицію) громадянина РФ (ОСОБА_1) до РФ. Обґрунтовуючи своє рішення, слідчий суддя послався на врахування тих обставин, що 2 березня 2020 р. ОСОБА_1 подала до ЦМУ ДМС у м. Києві та Київській області заяву про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, а тому виключена можливість фактичної передачі особи до прийняття остаточного рішення по вказаній заяві.

При цьому Київський апеляційний суд, переглядаючи вказану ухвалу слідчого судді за апеляційною скаргою прокурора, погодився з такою позицією слідчого судді місцевого суду та зазначив, що набуття особою, відносно якої надійшов запит іноземної держави про видачу, статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту, виключає її видачу.

Також у судовій практиці є інший підхід, згідно з яким у разі якщо на момент ухвалення рішення про екстрадицію особа не зверталася із заявою про надання їй статусу біженця, а звернулася вже після його прийняття, таке рішення є законним, оскільки на час його прийняття не існувало підстав для відмови у видачі (екстрадиції) такої особи, а тому таке рішення не може бути скасоване.

Такий підхід можна побачити в ухвалах Одеського апеляційного суду від 22 квітня 2021 р. (судова справа № 946/2196/21), Тернопільського апеляційного суду від 8 лютого 2022 р. (судова справа № 608/2157/21), Київського апеляційного суду від 26 липня 2022 р. (судова справа № 761/1650/22) тощо.

Що стосується практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, то цим Судом не зроблено правового висновку щодо ситуації, коли особа звернулася із заявою про надання їй статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту, після того як стосовно неї прийнято рішення про екстрадицію. Крім того,

в ЄДРСР немає судових рішень, у яких би цим Судом розглядалося таке питання.

Враховуючи вищевказане, слід погодитися з позицією, висловленою в доктрині кримінального процесу, що сам факт звернення особи із заявою про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, вже після прийняття такого рішення є обставиною, яка впливає на статус цієї особи та має впливати на здійснення фактичної передачі з урахуванням положень міжнародно-правових актів стосовно невидворення особи до вирішення її остаточного статусу.

У зв'язку з цим пропонується доповнити приписи ч. 1 ст. 592 КПК пунктом третім такого змісту: «особа, щодо якої прийнято рішення про видачу (екстрадицію), звернулася із заявою про надання їй статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту, — до остаточного розгляду питання про надання їй такого статусу у порядку, передбаченому законодавством України». Ці доповнення нададуть можливість відстрочити фактичну передачу особи до іноземної держави у порядку, передбаченому КПК, а також усунуть суперечності щодо необхідності скасування рішення про видачу особи (екстрадицію), яке на час його прийняття фактично було законним, однак надалі виникли підстави щодо неможливості його виконання. Крім того, така законодавча новела сприятиме дотриманню принципу невидворення особи, яка звернулася за захистом в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 24.04.2023 р.).
2. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI: станом на 23 берез. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text (дата звернення: 24.04.2023 р.).
3. Конвенція про статус біженців: Конвенція ООН від 28.07.1951 р.: станом на 10 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 24.04.2023 р.).

ІТ-ПРАВО: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Нашинець-Наумова А.Ю.,
професор кафедри публічного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор юридичних наук, професор

Категорія «віртуальний простір» означає досить складне явище, створене світовою комп'ютерною мережею. Численні взаємозамінні терміни вказують на складність і багатогранність самого поняття, що позначається як «всесвітня павутина», «тканина», «світова інфраструктура інформації», «інформаційна магістраль» тощо. Усі вони народилися внаслідок конвергенції та взаємопроникнення інформатики та телекомунікацій. У таких умовах з'явилася мережа, або інфраструктура зв'язку, яка називається «Інтернет».

Ґрунтуючись на загальних визначеннях понять «право» та «віртуальний простір», «право віртуального простору» можна визначити як сукупність визнаних у суспільстві (або у суспільствах) правил і норм справедливості та рівності, якими вільно розпоряджається будь-яка особа (суб'єкт) під захистом юрисдикційних органів (наприклад, державних) у створеному світовою комп'ютерною мережею просторі без будь-якого втручання. Причому цей простір нікому не належить, у ньому передбачається моральна поведінка суб'єктів, можливі зіткнення світоглядів суб'єктів, їхня боротьба та взаємини один з одним з метою вирішення завдань. На сьогодні цей віртуальний простір не може існувати без інтернету. Іноді ці два поняття з'єднуються, хоча інтернет сприймається як глобальна автоматизована інформаційна система і доводиться, що за допомогою інтернету активно формується світовий віртуальний (інформаційний) простір. У чому тоді полягає особливість інтернету у зв'язку з поняттям віртуального простору, які риси цього простору і як він впливає на концепцію правової освіти?

Підсумовуючи сказане вище, можна зробити висновок, що, за теорією права, інтернет — це світова мережа, яка складається з численних окремих мереж. Ця мережа (інтернет) включає численні складові (зокрема, регіональні комп'ютерні мережі, вузли та розкидані по всьому світу вебсервери, а також посередників (операторів, осіб, які надають послуги). Інтернет складається із сукупності зв'язків, вузлів та мереж, що його формують. Дані циркулюють в інтернеті завдяки сотням тисяч комутованих комп'ютерів та телефонних мереж. На практиці інтернет — це діюча інфраструктура інформації. У ній кілька посередників забезпечують послуги відправлення, доставки, маршрутизації й отримання інформації з певною метою. Це насамперед особи, які надають послуги в інтернеті, та оператори доступу до мережі. Мережеві протоколи, встановлені операторами, та протоколи, що застосовуються до операцій між мережами, відіграють ключову роль у регулюванні електронного середовища.

Візуальна презентація інформації в інтернеті забезпечується за допомогою вебсторінок, що включаються до інформаційних вузлів або вебсайтів.

Суб'єкти звертаються до всесвітньої павутини за допомогою доменних імен та адрес сайтів, використовуючи пошукові програми. Коли комунікація встановлена між двома пунктами, цифрове повідомлення, що надсилається, перш ніж бути надісланим по мережі розділяється або розбивається на пакети інформації. Сама інформація не надсилається у вигляді безперервного потоку даних. Кожен пакет транспортується автономним способом за адресою призначення у форматі IP. У кожному вузлі пристрій, який перенаправляє інформацію, читає призначення інформації та передає її далі лініями зв'язку, що наближають її до пункту призначення. Пристрій, що передає інформацію, посилається на спеціальні таблиці напрямків, які встановлюються та оновлюються регулярно, щодня. Він регулярно запитує стан мережі та зв'язків. Тому два пакети даних можуть бути відправлені двома різними маршрутами до одержувача відповідно до змін стану руху системи та її зв'язків (розрив, припинення або насичення зв'язку тощо). Повідомлення буде реконструйовано у одержувача, наново зібрано з отриманих пакетів інформації.

Крім того, якщо відправник та одержувач заздалегідь знають точку відправлення та точку призначення повідомлення (можливо, і першу точку доступу до мережі), то вони, швидше за все, не мають уявлення про виконаний цим повідомленням шлях, оскільки пакети даних у пам'яті не зберігаються. Звичайно, існує програмне забезпечення, яке дає змогу дізнатися про шлях між наступними пакетами, але це вимагає його додаткової установки та спеціального права на використання. Інформація може «огинати» сторони або частини

мережі, переповнені або непридатні для користування. У цьому полягає особливість інтернету у зв'язку з дослідженням права віртуального простору та його відмінність як явища, скажімо, від реальних (приміром, телефонних) комунікацій.

Отже, розібравшись, що таке «віртуальний простір», нам необхідно констатувати той факт, що об'єднує нині все це ІТ-право — право, яке дає змогу не наламати дров у неосяжному просторі інтернету.

Ставши невід'ємною частиною життя, інтернет водночас найчастіше використовується для скоєння правопорушень, які посягають на конституційні та законні інтереси особистості. Він стає джерелом протиправних, антигромадських проявів. У ІТ-праві поряд з іншими гостро стоїть проблема відповідальності, причому не тільки юридичної, але й морально-етичної.

Кожне зобов'язання в інтернеті, будь-який вид інтернет-відносин тільки тоді набуває реальних характеристик, коли існують гарантії того, що вони будуть виконані суб'єктами, а також якщо законодавчим або іншим правовим актом встановлено відповідальність за їх невиконання або неналежне виконання. Це зумовлено тим, що сама відповідальність є результатом негативної дії щодо суб'єкта, який порушив припис норми права.

Всім видам юридичної відповідальності в галузі ІТ-права властива низка загальних ознак. Оскільки йдеться про правову відповідальність, то правовий акт, яким вона фіксується, обов'язково має форму юридичного документа, що виходить від органу державної влади. Варто зазначити, що часто це різні за змістом правові акти. Переважно легітимна (законна) поведінка регламентується актом позитивного права, а нелегітимна, за якою встановлюється той чи інший вид юридичної відповідальності — актом, що належить до групи «жорстких» (що встановлюють покарання). Обидві групи цих актів належать до розряду тих, що містять норми матеріального ІТ-права.

Однак для реалізації «жорсткого» заходу, який міститься в нормах ІТ-права, необхідно виконати низку дій, спрямованих на доказ провини суб'єкта (учасника) інтернет-відносин. Ці дії також регламентуються нормами права, які стосуються розряду процесуальних.

Як бачимо, реалії ІТ-права — це складне, багатопланове явище. Воно містить у собі:

1) оцінку своєї поведінки та її соціально значущих наслідків;

2) усвідомлення власного обов'язку, сформульованого в нормах ІТ-права, події, що відповідають цьому;

3) накладення відповідних стягнень від імені держави, громадської організації, колективу за поведінку, що відхиляється від норми;

4) компенсацію шкоди, заподіяної неправомірною поведінкою.

У результаті можна зробити висновок, що юридична відповідальність в інтернеті — це застосування до винної особи, яка вчинила правопорушення, заходів впливу, передбачених санкцією порушеної норми ІТ-права у визначеному, регламентованому порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про інформацію: станом на 09.05.2011 р. Закон, затверджений ВР України 02.10.1992 р., № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 01.12.1992. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi
2. Про основи національної безпеки України: станом на 20.07.2010 р. Закон, затверджений ВР України 19 червня 2003 р., № 964-IV. *Урядовий кур'єр.* 30.07.2003. № 139. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi
3. Про державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації: станом на 07.08.2011 р. Закон, затверджений ВР України 23 лютого 2006 р., № 3475-IV. *Урядовий кур'єр.* 11.04.2006. № 68. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.
4. Про телекомунікації: станом на 15.10.2011 р. Закон, затверджений ВР України, 18.11.2003р., № 1280-IV. *Урядовий кур'єр.* 24.12.2003 р. № 243. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi
5. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: станом на 30.04.2009 р. Закон, затверджений ВР України 05.07.1994 р., № 80/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 02.08.1994. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.

ДО ПИТАННЯ ПРО АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Чернега А.П.,
доцент кафедри публічного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат юридичних наук, доцент

Доброчесність означає розсудливість, цілісність і завершеність; стан цілісності, об'єднання, а також якість чесної людини, яка має сильні моральні принципи. «Великий тлумачний словник сучасної української мови» тлумачить доброчесність як високу моральну чистоту, чесність. А доброчесним є той, хто живе чесно, дотримується всіх правил моралі. У «Сучасному словнику з етики» — позитивна моральна якість, яка зумовлена свідомістю й волею людини та є стійкою характеристикою її способу життя та вчинків. Під доброчесністю розуміється також готовність і здатність особистості свідомо, неухильно орієнтуватись у своїх діях та поведінці на принципі добра й справедливості [1].

Доброчесність як обов'язкова вимога до державних службовців та посадових осіб публічної сфери управління вперше згадана у Загальних правилах поведінки державного службовця, затверджених наказом Головного управління державної служби України № 58 від 23.10.2000 р. У 2006 р. була затверджена Концепція подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності», в якій наводився перелік заходів для підвищення рівня доброчесності держслужбовців та суддів і контролю влади з боку громадянського суспільства. У новій редакції Закону України «Про державну службу» (2015 р.) доброчесність визначається як спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень [2].

З 2016 р. доброчесність як критерій етичної поведінки стала обов'язковою умовою для державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, суддів, прокурорів та інших правоохоронців. Зокрема, відповідно до Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, затверджених наказом Національного агентства України з питань державної служби № 158 від 5 серпня 2016 р., державний службовець і посадова особа місцевого самоврядування зобов'язані діяти доброчесно, а саме: спрямовувати свої дії на захист публічних інтересів та недопущення конфлікту між приватними та публічними інтересами; не використовувати службове становище в приватних інтересах чи в неправомірних приватних інтересах інших осіб; не розголошувати інформацію, що стала йому (їй) відома у зв'язку з виконанням посадових обов'язків, зокрема персональні дані фізичних осіб, конфіденційну та іншу інформацію з обмеженим доступом [3].

«Одним із компонентів проходження державної служби є доброчесність, що визначається, відповідно до Закону України "Про державну службу", як спрямованість дій на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень. Частиною правового статусу державного службовця є зобов'язання дотримуватися принципів державної служби та правил етичної поведінки. Стандарти поведінки державного службовця мають спиратися на високу культуру спілкування з громадянами, сумлінну працю, недопущення ухилення від прийняття рішень, запобігання виникненню конфліктів, шанування звичаїв та традицій, дотримання офіційно-ділового стилю тощо», — наголошує Андрій Заболотний, голова Національного агентства України з питань державної служби [4].

Відповідно до Законів України «Про судоустрій та статус суддів» (2016 р.) та «Про прокуратуру» (2014 р.) судді та прокурори повинні подавати декларацію доброчесності та родинних зав'язків протягом січня — березня кожного року [5; 6]. У зв'язку з перезавантаженням судової системи, яка почалася з реформування правоохоронних та правозастосовних органів ще у далекому 2014 р. прийняттям нового закону про національні суди, фактична кількість суддів у судах України, станом на 2021 р. становила 5327 при визначеній кількості 7304, повноваження мали 4954 судді [7].

На початку 2023 р. не вистачало 2,5 тис. суддів [8]. Така ситуація у сфері судової влади склалася через те, що 30 % суддів не пройшли перевірку доброчесністю. Відповідно до ст. 1 Кодексу суддівської етики суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону і принципу верховенства права, присяги судді, а також дотримання високих стандартів поведінки з метою зміцнення віри

громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду. Апелюючи до Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів, судді / кандидати у судді, яких позбавили таких повноважень або які не пройшли випробовування доброчесністю, наголошують на тому, що «доброчесність» як поняття чи категорія нове для юридичної науки, не досліджене і залишається загальною категорією, а в національному законодавстві питання доброчесності взагалі виглядає розмитим і неоднозначним. Так, Велика Палата Верховного Суду у своїй постанові від 10 листопада 2022 р. по справі № 9901/355/21 визначає «доброчесність, як позитивну моральну якість, зумовлену свідомістю і волею людини, яка є узагальненою стійкою характеристикою людини, її способу життя, вчинків; якістю, що характеризує готовність і здатність особистості свідомо і неухильно орієнтуватись у своїй діяльності та поведінці на принципи добра і справедливості» [9].

Доброчесність прокурорів зводиться до заповнення декларації відповідно до п. 5 ст. 19 Закону України «Про прокуратуру» (2014 р.) та Порядку проведення таємної перевірки доброчесності прокурорів, затвердженого наказом Генерального прокурора № 293 від 29 грудня 2022 р. [10]. Проходження таємної перевірки доброчесності полягає у щорічному поданні прокурором декларації доброчесності прокурора і, за наявності визначених підстав, проведенні службового розслідування та вивченні його результатів з метою перевірки інформації, що може свідчити про недостовірність (у тому числі неповноту) тверджень прокурора в декларації.

І нарешті доброчесність у сфері освіти як категорія, що є критерієм, яким мають керуватися усі учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень, з'явилася у 2017 р. Саме у п. 1-1, ч. 1 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» законодавець визначає академічну доброчесність як сукупність етичних принципів та визначених Законом «Про освіту» правил, якими мають керуватися усі учасники освітнього процесу. В Законі України «Про освіту» (2017 р.) академічній доброчесності приділено кілька статей — ст. 6 і ст. 42. Так, законодавець, підкреслюючи основні засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності, передбачає доброчесність аж на 16 місці, проте надає їй надважливого,

комплексного характеру (у березні 2023 р. народні обранці підготували законопроєкт про академічну доброчесність). Дотримання академічної доброчесності науковцями та студентами (здобувачами) зводиться до дотримання правил: посилання на джерела інформації; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень (власної навчальної, наукової, творчої діяльності); контролю за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти / об'єктивного оцінювання результатів навчання; самостійного виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання. Привертає увагу досить широкий спектр порушень академічної доброчесності — академічний плагіат та самоплагіат, фабрикація та фальсифікація, списування й обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання та надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, вплив у будь-якій формі на педагогічного працівника… [11; 12].

Питання доброчесності не нове ні для світу, ні для науки, ні тим паче для юриспруденції. Доброчесність виступала етичним критерієм благородної людини і здорового суспільства у Конфуція, вимогами мудрої політики князів у Володимира Мономаха. Інноваційність доброчесності, безумовно, продиктована вимогами часу, реформуванням основних сфер суспільно-політичного життя, і доброчесність у сфері освіти не є винятком, оскільки рівень освіти і науки у розвинутих країнах світу — основний рушій економічного, культурного та політичного розвитку країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Доброчесність: поняття, складові та історія. URL: https://prosvita.nazk.gov.ua/blog/dobrochesnist-ponyattya-skladovi-ta-istoriya2
2. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року. *Відомості Верховної Ради.* 2016. № 4. Ст. 43.
3. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ Національного агентства України з пи-

тань державної служби від 05.08.2016 № 158. *Офіційний вісник України.* 2016. № 74. Ст. 2493.
4. У Конституційному Суді України обговорили питання доброчесності та етики на державній службі. URL: https://ccu.gov.ua/novyna/u-konstytuciynomu-sudi-ukrayiny-obgovoryly-pytannya-dobrochesnosti-ta-etyky-na-derzhavniy
5. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради.* 2016. № 31. Ст. 545.
6. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року. *Відомості Верховної Ради.* 2015. № 2–3. Ст. 12.
7. 2021 рік: звільнений 61 суддя, призначено — 11. URL: https://zib.com.ua/ua/148185-2021_rik_zvilneniy_61_suddya_priznacheno__11_-_statistika_vr.html
8. В Україні не вистачає приблизно 2,5 тис. суддів, — суддя Верховного суду Гудима. URL: https://espreso.tv/v-ukraini-ne-vistachae-priblizno-25-tis-suddiv-suddya-verkhovnogo-sudu-gudima
9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10 листопада 2022 року у справі № 9901/355/21. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=107533714&red=100003678058e51fc0315a94a81fcc6d50ebde&d=5
10. Порядок проведення таємної перевірки доброчесності прокурорів, затверджений наказом Генерального прокурора від 29 грудня 2022 року № 293. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0293905-22#Text
11. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року. *Відомості Верховної Ради.* 2014. № 37–38. Ст. 2004.
12. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року. *Відомості Верховної Ради.* 2017. № 38–39. Ст. 380.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ЗВЕРНЕННЯМИ ГРОМАДЯН ТА НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ (УПРАВЛІНСЬКИХ) ПОСЛУГ ГРОМАДЯНАМ З БОКУ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Баклан О.В.,
професор кафедри публічного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор юридичних наук, професор

Анонсованим назвою статті питанням присвячено досить велику кількість наукових досліджень фахівців з адміністративного права. Зокрема, слід вказати на праці В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, І.П. Голосниченка, Є.В. Додина, В.К. Колпакова, О.В. Кузьменко, В.Г. Перепелюка, В.П. Тимощука, М.М. Тищенка та деяких інших.

Метою даної статті є спроба розглянути окремі особливості провадження за зверненнями громадян та надання адміністративних (управлінських) послуг громадянам з боку органів публічної влади України, а також проаналізувати зміст стадій цих найпоширеніших видів адміністративних проваджень.

Основними учасниками (сторонами) у зазначених адміністративних провадженнях є:

1) особа, зацікавлена в реалізації своїх прав і обов'язків у сфері публічного управління (громадяни та їх об'єднання). Зацікавленою стороною в адміністративних провадженнях може виступати одночасно не один, а два і більше громадян або об'єднання громадян;

2) орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування (посадова особа цього органу), який компетентний приймати індивідуальні правові акти, що дозволяють реалізовувати ці права й обов'язки громадян, або державний реєстратор, суб'єкт державної реєстрації, уповноважені відповідно до закону надавати адміністративні послуги.

У рамках зазначених адміністративних проваджень практично не застосовуються заходи адміністративного примусу, між зацікавленою особою і суб'єктом владних повноважень, що бере участь в адміністративному провадженні, виникають регулятивні процесуальні

правовідносини, в яких суб'єкт владних повноважень виступає не в ролі арбітра, а в ролі організатора, що забезпечує реалізацію у сфері публічного управління прав або обов'язків зацікавленої особи, передбачених відповідними матеріальними нормами права.

В адміністративно-юрисдикційному і адміністративно-юстиційному процесах важливе процесуальне значення мають докази, тобто будь-які фактичні дані, на основі яких правозастосовчий орган (посадова особа) встановлюють наявність або відсутність факту адміністративного правопорушення, винність особи й інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. У цих видах адміністративного процесу громадяни й організації надають докази на основі принципу диспозитивності.

В адміністративно-процедурному процесі на громадян і юридичних осіб покладено обов'язок надавати компетентному органу (посадовій особі) необхідні для вирішення справи належно оформлені документи й інші матеріали, а також відповідальність за їх достовірність. Так, наприклад, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України "Про захист прав споживачів"» відсутність розрахункового документа, виданого споживачеві разом з проданим товаром, є підставою для відмови споживачеві у праві обміняти непродовольчий товар належної якості на аналогічний у продавця, у якого він був придбаний, якщо товар не підійшов за формою, габаритами, фасоном, кольором, розміром або з інших причин не може бути ним використаний за призначенням.

Органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування, що беруть участь в адміністративних провадженнях, повинні бути активні та самостійні у здійсненні юридичних дій і прийнятті рішень, спрямованих на законне вирішення справи. Активність органу публічного управління повинна виявлятися навіть у тому випадку, коли розглянута справа порушується не з його ініціативи, а з ініціативи зацікавлених осіб: громадян і їхніх об'єднань. Суб'єкт владних повноважень ніяк не пов'язаний з думкою громадян про необхідність здійснення тих або інших процесуальних дій, прийняття проміжних рішень; він вправі самостійно, зі своєї ініціативи здійснювати перевірки за обставинами справи, призначати експертизи, викликати фахівців тощо.

Поряд з обов'язком органів публічного управління інформувати громадян і їх об'єднання про рішення, прийняті

у рамках адміністративних проваджень, існує також обов'язок надання суб'єктами владних повноважень зацікавленим особам інформації, необхідної останнім для реалізації прав і виконання обов'язків у сфері публічного управління. Так, наприклад, право споживачів на інформацію про продукцію та зміст цієї інформації визначає Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про захист прав споживачів"».

Адміністративне провадження як складова частина адміністративного процесу містить у собі кілька послідовних стадій. Уважне вивчення подібних процедур, дій, операцій у різних видах адміністративних проваджень свідчить, принаймні, про чотири ознаки, які вони мають.

По-перше, вони здійснюються послідовно, тобто одна дія, операція змінює іншу, утворюючи своєрідний ланцюг дій.

По-друге, розташування операцій у цьому ланцюгу має не випадковий характер, їх послідовність логічно визначена. Так, винесення рішення у справі стосовно розгляду письмового звернення громадянина до органа публічного управління не може передувати такій дії, як реєстрація цього звернення.

По-третє, різним видам адміністративних проваджень притаманні різні за характером і призначенням операції. Відрізняються вони і за ступенем урегульованості адміністративно-процесуальними нормами.

По-четверте, здійснення тієї або іншої дії чи операції у тому або іншому провадженні визначається адміністративно-процесуальними нормами і виступає як момент реалізації матеріальних норм адміністративного права.

Стадії існують у будь-якому адміністративному провадженні. Кожному виду адміністративних проваджень притаманні свої стадії, які не повторюються в інших видах. Саме тому через стадії, їх аналіз характеризується адміністративне провадження. Тобто розглянути або дати характеристику тому чи іншому адміністративному провадженню здебільшого означає проаналізувати кожну з його стадій [1, 330].

Треба зазначити, що стадії одних видів проваджень зафіксовані в нормативному порядку, інших — не зафіксовані та являють собою специфічний результат узагальнення чинних у тій чи іншій сфері правил.

О.М. Бандурка та М.М. Тищенко, аналізуючи діюче законодавство, що регулює адміністративні провадження з розгляду заяв, пропозицій та скарг громадян, роблять висновок, що у провадженнях за зверненнями громадян до органів публічного управління існують такі стадії:

1) порушення провадження за зверненням;

2) розгляд справи компетентним органом (посадовою особою) і прийняття по цій справі індивідуального правового акта;

3) оскарження (або опротестування у разі скарги, у випадку пропозиції ця стадія взагалі відсутня) рішення у справі (факультативна стадія);

4) виконання прийнятого у справі рішення [2, 132–146] (у низці випадків, на наш погляд, також може бути факультативною).

При загальному подальшому розгляді стадій на підставі чинного законодавства про звернення громадян будемо дотримуватись цієї, найбільш поширеної класифікації.

Перша стадія здійснення адміністративних проваджень за зверненнями громадян до органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування — порушення справи. У випадку ініціювання провадження громадянами або їх об'єднаннями справа про адміністративні провадження порушується органом публічного управління (посадовою особою) шляхом прийняття до розгляду відповідного звернення, у якому викладається прохання заявника про надання йому конкретного права, або визначеного правового статусу, або дозволу на здійснення якої-небудь юридичної дії, або про встановлення яких-небудь юридичних фактів. До звернення повинні додаватися передбачені відповідними нормативно-правовими актами документи, необхідні для розгляду справи.

При прийомі звернення і відповідних документів орган публічного управління (посадова особа) повинен розглянути такі питання:

а) чи представлено звернення самим заявником або уповноваженою ним особою?

б) чи підвідомчі даному органу питання, що містяться у зверненні і потребують вирішення?

в) чи дотримані встановлені законодавством вимоги до оформлення звернення, що представляється?

г) чи представлені заявником всі необхідні відповідно до законодавства документи і матеріали, прикладені до звернення, і чи оформлені вони належним чином?

д) чи сплачені заявником у встановленому законодавством порядку і розмірах державне мито, реєстраційний збір або інші обов'язкові платежі при подачі звернення?

Розгляд цих питань здійснюється, як правило, у присутності заявника або уповноваженої ним особи. Тільки після їх розгляду й отримання на них позитивних відповідей уповноважена посадова особа органу публічного управління має право приймати звернення громадян. Після закінчення прийому представлених заявником документів проводиться їх реєстрація, про що робиться відповідний запис у реєстраційній книзі (журналі). У разі незадовільної відповіді хоча б на одне зі сформульованих вище питань посадова особа органа публічного управління (суб'єкта надання адміністративної послуги) зобов'язана відмовити заявникові у прийнятті звернення до розгляду з роз'ясненням причин відмови.

З моменту реєстрації звернення адміністративну справу слід вважати порушеною. Якщо заявником представлені всі необхідні для вирішення справи документи, то компетентний орган публічного управління не має права відмовити у порушенні цієї справи.

У разі ініціації адміністративних проваджень органами публічного управління справа порушується компетентним органом (посадовою особою) шляхом видання відповідного індивідуального правового акта, що містить або вимогу до громадянина чи об'єднань громадян виконати який-небудь обов'язок, або передбачає підставу для здійснення контрольно-наглядових функцій, або підстави для державного заохочення. Особа, щодо якої порушена справа, повинна бути письмово поінформована про це компетентним органом публічного управління з вказівкою підстав для порушення справи і дій, що їх дана особа повинна чи може здійснити.

В адміністративних провадженнях після порушення справи компетентний орган публічного управління проводить попередню перевірку представлених громадянами або організаціями документів на предмет вірогідності відомостей, що містяться в них, і готує матеріали справи до розгляду по суті.

Усі зазначені дії і рішення органів публічного управління спрямовані на підготовку розгляду справи по суті і прийняття по цій справі законного й обґрунтованого рішення. Від якості підготовки матеріалів справи залежить оперативність і об'єктивність розгляду справи на наступній стадії процесу.

Друга центральна стадія адміністративних проваджень за зверненнями громадян та надання адміністративних (управлінських) послуг громадянам з боку органів публічної влади — розгляд справи. Розглядати порушену і підготовлену до розгляду адміністративну справу по суті з наступним прийняттям владного правозастосовчого рішення у формі індивідуального правового акта вправі тільки уповноважений на те орган або посадова особа органа публічного управління (суб'єкт надання адміністративної послуги тощо). Справа може розглядатися як одноосібно керівником або іншою уповноваженою посадовою особою компетентного органу, так і колегіально. У ході розгляду справи по суті компетентний орган або посадова особа повинні безпосередньо вивчити підготовлені матеріали справи, у разі потреби витребувати додаткові документи, викликати зацікавлену особу, що бере участь у справі. Доказами в адміністративних справах є, як правило, документи, що підтверджують ті або інші факти, що містять необхідну в справі інформацію, а також висновки експертів та інших фахівців, акти обстежень, оглядів і т.п. В адміністративних провадженнях переважна більшість справ розглядається компетентним органом або посадовою особою за відсутності зацікавленої особи. Але деякі види справ в адміністративних провадженнях в силу їх особливостей взагалі не можуть розглядатися без участі зацікавленої особи (реєстрація автомототранспортних засобів, переважна більшість проваджень з надання адміністративних послуг тощо).

Третя стадія адміністративних проваджень за зверненнями громадян — оскарження рішення у справі. Вона є факультативною і більшою мірою характерна для адміністративно-юрисдикційного й адміністративно-юстиційного процесів, тому ретельно вивчається дослідниками цих юридичних явищ.

Четверта стадія адміністративних проваджень за зверненнями громадян — виконання винесеного у справі рішення. На цій стадії громадяни та їх об'єднання або органи публічного управління вчиняють дії, спрямовані на реалізацію наданих громадянам прав або виконання покладених на них обов'язків у сфері публічного управління. На нашу думку, ця стадія може розглядатися як факультативна, тобто вона може бути відсутньою в адміністративно-процедурному процесі. Це пов'язано з тим, що в деяких адміністративних провадженнях після винесення рішення у справі припиняються

адміністративно-процесуальні відносини між громадянами (їх об'єднаннями) і органами публічного управління, отже, припиняється адміністративно-процедурний процес. Наприклад, коли розгляд пропозиції громадянина вказує на нікчемність даної пропозиції або розгляд заяви громадянина показує, що її виконання практично неможливе.

Як висновок варто зазначити, що переважно в адміністративних провадженнях після винесення рішення у більшості категорій справ не потрібна подальша участь органів публічного управління в реалізації громадянами й організаціями наданих прав [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник. 3-тє вид. Київ, 2001. 752 с.
2. Бандурка О.М. Адміністративний процес: підручник. Київ: Літера ЛТД, 2001. 244 с.
3. Баклан О.В. Контрольно-наглядова діяльність та адміністративний примус в сфері охорони праці: навч. посіб. Київ: Поліпром. 2003. 168 с.

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ У НЕНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ КРАЇНАМИ

Хатнюк Н.С.,
професор кафедри публічного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор юридичних наук, професор;

Капішон А.В.,
студентка III курсу спеціальності «Право»
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

Кожна людина з народження наділяється правами, які за своєю природою є невідчужуваними та непорушними. Вони є конституційно закріпленими та гарантованими Загальною декларацією прав людини, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 р. Права людини, у свою чергу, розпочинаються з прав дитини. Власними правами дитина наділяється з народження. Права на ім'я, сім'ю, громадянство, житло, харчування, медичне обслуговування, відпочинок тощо є закріпленими у Конвенції про права дитини та мають поважатись, гарантуватись та дотримуватись усіма державами — учасницями даної Конвенції.

Однак на тлі обговорень питання прав людини і дитини почали з'являтись дослідження з приводу того, які права має дитина ще до свого народження та чи має їх взагалі. У цьому аспекті розглядається і питання того, ким є ще ненароджена дитина у юридичній площині — об'єктом чи суб'єктом. Насамперед варто зазначити те, що саме питання правосуб'єктності ембріона набули доволі гучних обговорень серед вчених-юристів, які нині так і не дійшли консенсусу з цього приводу.

Утім, в повній мірі говорити про те, що ембріон є саме суб'єктом, не можна, адже, звертаючись до теорії права, варто зазначити, що суб'єктом правовідносин є юридична чи фізична особа, яка бере участь у певних правовідносинах, здатна реалізувати власні права та обов'язки. Водночас у законодавстві України не визнається правоздатність ембріона, відповідно йому не надається статус саме суб'єкта правовідносин.

Розглядаючи це питання у контексті національного законодавства, можна зазначити, що до поняття об'єкта ембріон відносити також не зовсім коректно. Адже згідно зі ст. 177 ЦК України, об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага [1]. Відповідно, оскільки у цьому переліку немає ембріона чи близького до нього поняття, не можна у повній мірі стверджувати, що він є саме об'єктом.

В Україні на рівні Конституції не визначені права ембріона як такі саме через те, що законодавство узагалі не визнає ембріон суб'єктом правовідносин. Водночас, якщо брати до порівняння законодавство Словацької Республіки, то у ст. 15 ч. 1 Конституції говориться про те, що кожен має право на життя. Людське життя варте охорони ще до народження [2]. У такому випадку, аналізуючи дане положення, можна дійти висновку, що у Словаччині існує поняття прав ще ненародженої дитини і її право на життя є конституційно закріпленим.

У ст. 40 Конституції Республіки Ірландія зазначається, що держава визнає право на життя ненародженого і, маючи на увазі рівне право на життя матері, гарантує у своїх законах повагу та, наскільки це можливо, захищає і підтримує своїми законами це право [3].

Також у ст. 58 Акта про громадську відповідальність Ірландії сказано про те, що для уникнення сумнівів цим встановлюється, що закон у частині, яка стосується завдання шкоди, поширюється на дитину, яка не народилась, для її захисту так само, як якби ця дитина народилась, у разі, якщо ця дитина надалі народилась живою [4]. Таким чином можна простежити те, що права ще ненародженої дитини у достатній мірі захищаються законодавством Ірландії.

У багатьох країнах існує практика охорони прав ненародженої дитини. Та якщо говорити про країни романо-германської правової системи, то, приміром, у Німеччині в ст. 1923 ч. 2 ЦК зазначено, що особа, яка ще не народилась в момент відкриття спадщини, але уже була зачата, вважається такою, що народилась до відкриття спадщини [5].

Також у деяких країнах Європи, як-от Італії та Іспанії, у законодавстві прописується час, протягом якого дитина має бути живою, аби виникали правові наслідки дій, вчинених до її народження. Здійснюючи аналіз законодавчих актів різних країн Європи, можна побачити те, що там система захисту прав ненародженої дитини є в рази розвиненішою, аніж в Україні, де захист подібних прав та саме поняття правоздатності ще не народженої дитини відсутні.

Узагалі, аналізуючи практику України і порівнюючи її з практикою зарубіжних країн, варто зазначити, що, згідно зі ст. 25 ч. 2 Цивільного кодексу України, цивільна правоздатність фізичної особи виникає у момент її народження. У випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини [1]. Тобто законодавством України чітко визначені межі початку правоздатності особи, і подібне поняття точно не можна порівнювати з охороною інтересів.

Якщо ж говорити про аспект виникнення правоздатності особи, яка ще не народилась, то серед науковців ведуться і донині обговорення з приводу того, в який період ця правоздатність у ненародженої особи виникає: з моменту зачаття, з моменту після дванадцяти тижнів (тобто в момент, коли настає медична заборона здійснення переривання вагітності) чи вже коли плід є повністю доношеним. Щодо цього правники теж не дійшли консенсусу, хоча більшість із них і схиляється до позиції, що умовна правоздатність дитини, яка є ще не народженою, настає саме тоді, коли виникає медична заборона здійснення переривання вагітності.

Отже, цивільно-правовий статус ненародженої дитини включає такі елементи: а) цивільна правоздатність з моменту зачаття; б) особисті немайнові та майнові права — на життя, на охорону життя, на особисту недоторканність, на охорону здоров'я, на спадкування, на повагу до своєї гідності, на ім'я, на утримання, на соціальний захист тощо; в) цивільна недієздатність і потреба в особливому піклуванні з боку матері і батька; г) охорона чинним законодавством безпосередньо (охорона дитинства, надання права на спадкування, соціальний захист) чи опосередковано (через охорону здоров'я і соціальний захист вагітної жінки, охорону материнства) прав і інтересів такої дитини [6, 108].

Підсумовуючи усе сказане вище, варто зазначити, що в Україні в системі законодавства не існує поняття правоздатності

ненародженої дитини як такого. До того ж сам ембріон у цивільно-правових відносинах не можна віднести ні до суб'єктів (оскільки він не має здатності бути носієм суб'єктивних прав і юридичних обов'язків), ні до об'єктів (адже він не підходить під жодну з характеристик об'єкта).

І хоча про правоздатність ненародженої дитини у законодавстві не йдеться, в Цивільному кодексі України зазначено про охорону інтересів зачатої, але ще не народженої дитини у випадках, встановлених законом. При порівнянні ж законодавств стає очевидним, що у європейських країнах даний аспект правоздатності ненародженої дитини і захист її прав є більш розвиненими та вдосконаленими, хоча і мають власну специфіку та особливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
2. Конституція Словацької Республіки від 1 вересня 1992 року. URL: https://www.slov-lex.sk/documents/10184/493489/460_1992_1.pdf/716c7f51-7b5b-416f-9fbe-f09b4dcb2127
3. Конституція Ірландії від 29 грудня 1937 року. URL: https://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/ireland/irelnd-r.htm
4. Act 58. Wrongs of unborn child. Civil Liability Act. 1961. Irish Statute Book. — URL: http://www.irishstatutebook.ie/eli/1961/act/41/enacted/en/html
5. Burgerliches Gesetzbuch Deutschlands mit Einfuhrungsgesetz. 1900.
6. Круглова О.О., Котляров С.О. Правове положення зачатої, але ще не народженої дитини за законодавством України та країн ЄС. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2018. № 6. С. 106–108. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2018/27.pdf

ТЕНДЕНЦІЇ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА РИНКУ ЮРИДИЧНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Хатнюк Н.С.,
професор кафедри публічного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор юридичних наук, професор

Сучасні тенденції цифровізації усіх сфер діяльності суттєво впливають на зміст та характер суспільних відносин, що вимагає відповідного законодавчого забезпечення з метою їх належного правового регулювання. Малодослідженими, на жаль, залишаються питання правового забезпечення та законодавчого визначення поняття штучного інтелекту як інструменту надання юридичних послуг, розробки відповідних моделей або форм штучного інтелекту для сфери юридичних послуг, правового режиму використання штучного інтелекту в судовій, нормотворчій, нотаріальній, адвокатській та будь-якій іншій юридичній практиці.

Таким чином актуальність дослідження правових засад та розвитку використання штучного інтелекту як необхідного інструменту у сфері юридичних послуг зростає і потребує детального вивчення, досягнення відповідних результатів та висунення пропозицій щодо удосконалення правового забезпечення.

Прихильники цифровізації у сфері юридичних послуг надають перевагу запровадженню електронної системи управління як інструменту, який дає змогу вирішувати ті чи інші задачі, що не потребують повного спектра людських пізнавальних здібностей, а лише певних навичок людського розуму, за допомогою яких юрист надаватиме послуги якісніше, оперативніше та досконаліше. Тому популярність штучного інтелекту у сфері юридичних послуг інтенсивно зростає, оскільки практикуючі юристи та юридичні компанії визнають, що його потенціал може кардинально змінити механізм надання послуг, зробивши юридичні послуги більш доступними, ефективними та рентабельними.

Підсумовуючи різні наукові позиції та підходи до визначення дефініції штучного інтелекту, вважаємо, що під штучним інтелектом

можна розуміти програмний продукт (цифровий пристрій), який виступає об'єктом відносин та отримує певний запит від суб'єкта цих відносин, мобілізує, аналізує та обробляє задану ним інформацію, у результаті роботи програми видає готове та об'єктивне рішення, яке демонструє інтелектуальну діяльність людини та працює аналогічно людському мисленню.

Слід також звернути увагу на дискусійність питання щодо різних моделей або форм штучного інтелекту, які будуть використовуватися при наданні різних за характером юридичних послуг. На нашу думку, під формою штучного інтелекту можна розуміти зовнішній вираз його змісту у вигляді електронної програми, автоматичної системи управління, цифрового пристрою, програмного продукту для автоматизованого виконання завдань за зразком дій юриста шляхом узагальнення, аналізу та обробки інформації.

Беручи до уваги різні форми штучного інтелекту, які не можуть існувати без програмного забезпечення, зважаючи на те, що це питання законодавчо не визначене, пропонуємо розрізняти використання різних форм штучного інтелекту у сфері надання юридичних послуг, а надалі нормативно закріпити порядок їх використання, способи та механізми дії, а саме: 1) комп'ютерних програм; 2) інформаційних технологій зі штучного інтелекту (цифрові пристрої, чат-боти, бази даних, електронні додатки); 3) електронного юриста, електронного судді, електронного експерта, електронного нотаріуса, електронного слідчого, електронного адвоката, електронного реєстратора (робот, робототехніка).

На даному етапі розвитку правового забезпечення використання штучного інтелекту в Україні існує лише Концепція розвитку штучного інтелекту, схвалена розпорядженням КМУ № 1556-р від 2 грудня 2020 р., згідно з якою впровадження інформаційних технологій, зокрема технологій штучного інтелекту, є невід'ємною складовою розвитку соціально-економічної, науково-технічної, оборонної, правової та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення. Відсутність концептуальних засад державної політики у галузі штучного інтелекту не дає змоги створювати та розвивати конкурентоспроможне середовище у зазначених сферах діяльності.

Питання правових підстав використання відповідних електронних програм, автоматизованих систем управління, робототехніки,

електронних додатків, цифрових організмів та інших форм штучного інтелекту, що мають певні ознаки розумової діяльності, але створені людиною та діють у фізичному або цифровому світі, враховують складну мету й обирають найраціональніші та якісні дії (відповідно до заздалегідь визначених параметрів і характеристик), котрі необхідно виконати для досягнення поставленої мети шляхом сприйняття певного середовища, інтерпретації зібраних структурованих або неструктурованих даних та обґрунтування знань, навичок, отриманих із цих даних, тобто здатні аналізувати, розпізнавати, розуміти та знаходити раціональний спосіб досягнення результату, а також приймати рішення, будувати його наближені інформаційні моделі, моделювати найскладніші процеси мислення, у тому числі різноманітні правові ситуації, відповідно пропонувати шляхи захисту прав та вирішення спірних питань.

Серед широкого кола юридичних послуг, які здатен надавати штучний інтелект, можна виокремити такі: побудова правової позиції, пропозиція юридичної консультації, підготовка процесуальних та юридичних документів, в тому числі договорів, моделювання судового рішення, окреслення відповідних правових наслідків, проведення різного виду експертиз та слідчих процесуальних дій, здійснення реєстраційних послуг, дослідження доказів, ідентифікація або встановлення особи тощо.

Проаналізувавши наукові роботи щодо змісту форм штучного інтелекту, дійшли висновку, що їх можна поділяти на види, наприклад, за характером юридичної послуги (процесуальна діяльність, нотаріальні дії, реєстраційні дії, експертна діяльність, договірна діяльність, слідчі дії тощо), а також залежно від поставленого завдання клієнта або юриста (розробка судового рішення, підготовка заяви, оформлення договору, розробка нотаріальної постанови, напису, підготовка реєстраційної карти, наукового роз'яснення, оформлення експертного висновку тощо). Підтримуємо науковців та практиків, оскільки вже на часі в Україні законодавчо закріпити електронний документообіг, щоб зменшити кількість паперових документів, які особа подає для вчинення юридичних дій; автоматизацію низки процесів у процесуальній та юридичній діяльності юриста, судді, нотаріуса, адвоката, експерта та ін.

Отже, аналіз наукових праць засвідчив, що вітчизняні дослідники зводять застосування штучного інтелекту переважно

до використання лише комп'ютерних програм чи інформаційних технологій зі штучного інтелекту, однак не розглядають електронну особу як можливого суб'єкта правових відносин.

Відтак пропонуємо максимально окреслити відповідні фільтри або деталізувати параметри кожної окремої юридичної послуги для того, щоб полегшити пошук шляхів вирішення конкретного завдання та спростити процес моделювання правової позиції, створення відповідного рішення, підготовки окремого процесуального й юридичного документа, експертного висновку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бережевець А.М. Правовий статус роботів: проблеми та перспективи визначення. *Інформація і право.* 2019. № 1 (28). С. 61–67.
2. Варава І.П. Теоретико-правові основи використання технологій штучного інтелекту у сучасній юриспруденції. *Інформація і право.* 2020. № 1 (32). С. 47–54.
3. Каткова Т.Г. Штучний інтелект в Україні: правові аспекти. *Право і суспільство.* 2020. № 6. С. 46–55.
4. Костенко О.В. Напрями розвитку права у сфері інтернет речей та штучного інтелекту. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2021. № 3. С. 130–136.
5. Кравчук С.М., Боровікова В.С. Юрист майбутнього в співпраці зі штучним інтелектом. *Міжнародний науковий електронний журнал ΛΌГOΣ.* ONLINE. 2019. № 3. С. 30–35.
6. Миронець О.М. Теоретико-правові основи використання технологій штучного інтелекту у сучасній юриспруденції. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів:* матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 20–21 травня 2021 року) / редкол.: проф. А.М. Куліш, О.М. Рєзнік, В.В. Миргород-Карпова, А.В. Стеблянко. Суми: Сумський державний університет, 2021. С. 53–55.
7. Приймачук Ю. Кіберпанк для юристів: що потрібно знати про штучний інтелект. 2019. URL: https://www.gurt.org.ua/news/informator/55834

АКТ СУДОЧИНСТВА ЯК РЕЗУЛЬТАТ ЗАСТОСУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ

Суперсон О.О.,
аспірант кафедри теорії права та держави
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Поточне оновлення законодавчої бази та модернізація механізму правозастосування в Україні, особливо у сфері судочинства, зумовлює необхідність удосконалення техніки підготовки нормативно-правових актів та актів правозастосування, зокрема судових. Грамотність та чіткість правових формулювань, забезпечення логічного взаємозв'язку між ними, використання усталених способів викладення правових приписів, положень актів правозастосування зумовлюють ефективність їх соціального впливу та максимальне досягнення задуму суб'єктів правотворчості та правозастосування щодо розвитку суспільних відносин або вирішення конкретної життєвої ситуації. Дієвість та ефективність законодавчої бази значною мірою залежить від якості та досконалості актів правозастосування, особливо судових актів, що забезпечують конкретизацію нормативних положень щодо певних життєвих ситуацій та конкретних суб'єктів права. Зазначена теза, на нашу думку, потребує проведення окремого дослідження проблеми ефективності системи законодавства крізь призму досконалості судових актів як результату застосування юридичних технологій. Саме ці акти як лакмусовий папірець відображають прогалини та рівень досконалості юридико-технічної будови законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, а також на практиці втілюють законодавчі вимоги в реальному правовому житті шляхом здійснення судочинства.

В умовах стрімкого реформування вітчизняного судочинства особливо гостро постає проблема якості судових актів в частині їх юридико-технічної будови. Успішне її вирішення багатому в чому залежить від розвитку та ефективного використання юридичної техніки, недооцінка та нехтування якою призводять до багатьох правозастосовних помилок. Зміст правил, прийомів, засобів та способів юридичної техніки головним чином пов'язаний з певною організацією правового матеріалу і його зовнішнім викладом, а також з урахуванням структури права [1, 14].

Посилення наукового дослідження юридичної техніки судових актів має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки, з одного боку, характеризує результативність вітчизняного судочинства, а з іншого — є необхідним напрямом вдосконалення самих правозастосовних документів. На нашу думку, вивчення цього питання дасть змогу:

— визначити ступінь ефективності законодавства та значення судових актів у сучасних умовах правового впорядкування суспільних відносин;
— охарактеризувати рівень юридико-технічного забезпечення судових актів;
— дослідити значення судових актів та визначити шляхи підвищення їх юридико-технічної якості та ефективності в системі засобів правової регламентації суспільних відносин.

В юридичній літературі справедливо наголошується на тому, що поява юридичного терміна «судовий акт» зумовлена, з одного боку, створенням і подальшим розвитком теорії правозастосування та вченням про механізм правового регулювання, з іншого — потребою виокремити в теорії та практиці вказаний акт з числа різноманітних юридичних актів. Поняття «судовий акт» пов'язується з його документальним вираженням, що приймається уповноваженим компетентним органом держави в результаті розгляду юридичної справи. У процесі прийняття акта правозастосування суд у межах наданих державою повноважень поширює загальне правило, що міститься у правовому приписі, на конкретний життєвий випадок.

В Міжнародній поліцейській енциклопедії зазначається, що судовий акт — це документ, який приймається уповноваженим компетентним органом держави після розгляду юридичної справи, є юридичною дією, в результаті якої конкретні факти (життєві обставини) підводяться до відповідної норми права [2, 33].

На нашу думку, юридична техніка судових актів впливає не лише на форму документа, але й на його зміст. Вона охоплює технічні правила, прийоми, способи і засоби, операції, юридичні конструкції, типові схеми та методи перетворення волі уповноваженого суб'єкта на правові положення документа. Аналізуючи розуміння поняття і сутності судових актів в юридичній літературі, можна простежити низку поглядів, які базуються суто на техніко-юридичних властивостях самих актів. Так, на думку С.П. Кравченко, сутністю текстового

документа, в тому числі акта правозастосування, є «повідомлення владного характеру, яке об'єктивоване у вигляді письмового документа, оброблене відповідно до типу цього документа, має особливу смислову єдність, яка визначена різними типами лексичних, граматичних, логічних і правових зв'язків, а також має певний модальний характер та прагматичну настанову» [3, 49–55]. Окрім того, в літературі обґрунтовується й іншій підхід до розуміння техніко-юридичного змісту судового акта, що пов'язується із процесом створенням юридичного документа шляхом поетапного переходу думки від пізнання зовнішніх зв'язків предметів до пізнання їх сутності.

В юридичній літературі аргументується ідея про те, що будь-який правовий акт, в тому числі судовий, має юридико-технічний зміст, а саме:

1) має визначений текст, змістом якого є сукупність відображених у письмовій формі одиниць мовлення (слів, словосполучень, речень тощо); в ньому знаходять своє місце правові приписи; містить в собі комплекс реквізитів; може містити інформацію, яка сама по собі значення не має, але спрощує розуміння всього змісту акта та його практичне використання (нумерація, реєстраційні номери, назви структурних елементів тощо);
2) походить від держави в особі її компетентних органів і являє собою категоричне, офіційно-владне, обов'язкове до виконання веління, яке охороняється державою; має визначену форму документа (наказ, рішення, розпорядження), містить чітко визначені реквізити: назву, підпис, дату, характеризується чіткою структурою (вступна, мотивувальна і резолютивна частини) [4, 27–28].

Таким чином можна дійти висновку про те, що судовий акт має юридико-технічні форму, зміст, структуру та реквізити, а його юридико-технічні особливості можуть бути покладені в основу характеристики самого судового акта, аналізу особливостей його форми вираження, структурної будови, змісту та дотримання всіх реквізиційних вимог, визначення та характеристики юридичної техніки судових актів як самостійного різновиду юридичної техніки, з одного боку, та самостійного об'єкта правопізання — з іншого.

На нашу думку, судовий акт є одним з найбільш поширених різновидів правових актів. Він має державно-владний обов'язковий

характер, є результатом діяльності суб'єктів судочинства та наділений такими юридико-технічними особливостями:

— є формально обов'язковим щодо персонально визначених суб'єктів;
— містить індивідуальні приписи (веління), розраховані на регулювання лише окремого, конкретного випадку, тому їх юридична чинність вичерпується одноразовою реалізацією;
— має виключно письмову форму зовнішнього прояву.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Опришко В.Ф. Законотворчість: сьогодні і завтра. *Віче.* 1996. № 7. С. 3–16.
2. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.І. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. 1232 с.
3. Кравченко С.П. Мова як фактор правоутворення та законотворення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2000. 201 с.
4. Рабінович П.М. Юридична техніка законотворення в Україні: загальні проблеми. *Вісник Академії правових наук України.* 1998. № 2 (13). С. 24–28.

ОСОБЛИВОСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ

Удовенко Ж.В.,
доцент кафедри кримінального
та кримінального процесуального права
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»,
доктор юридичних наук, доцент

Верховна Рада 20 травня 2022 року прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом». Цим законом КПК України доповнюється розділом IX[2], у якому прописується процедура та принципи взаємодії з Міжнародним кримінальним судом.

З метою поширення його юрисдикції на осіб (громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства), які на момент вчинення злочину, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, були підпорядковані та/або діяли, з метою здійснення збройної агресії проти України, та/або на підставі рішень (наказів, розпоряджень тощо) посадових осіб, військового командування, або органів державної влади Російської Федерації або іншої країни, що здійснювала агресію, або сприяла її здійсненню проти України [1].

Після жахливих злочинів, вчинених російськими окупантами в Бучі, Ірпені, Бородянці, Маріуполі та інших містах і селах України, питання щодо того, чи буде притягнуто до відповідальності воєнних злочинців, не стоїть. Ми лише очікуємо часу, коли вони постануть перед судом у Гаазі. Але чи багато відомо про цей суд і його можливості? [2]

Міжнародний кримінальний суд (МКС) є постійною, незалежною юрисдикційною інституцією. МКС не замінює національні суди. Він був створений з метою притягнення до відповідальності осіб, які вчинили міжнародні злочини, такі як воєнні злочини, злочини проти людяності та злочини агресії [3]. Україна є однією з держав-учасниць Римського статуту, який створив МКС у вересні 2000 року. Проте діє він на постійній основі з 1 липня 2002 року. Однак до 2014 року МКС не мав можливості проводити

розслідування в Україні, оскільки Україна не ратифікувала Статут МКС. У 2014 році, після Революції гідності та анексії Криму Росією, Україна ратифікувала Статут МКС, надавши МКС юрисдикцію над подіями, що сталися після 20 лютого 2014 року, щоб охопити злочини, які тривають та вчинені рф.

Отже Україна має зобов'язання співпрацювати з МКС у здійсненні його функцій, зокрема наданні допомоги у проведенні розслідувань та судових процесів. Україна може надавати МКС документи, показання, допомогу у виконанні ордерів на затримання та екстрадицію підозрюваних або обвинувачених осіб, а також забезпечувати захист свідків та потерпілих злочинів, які підлягають юрисдикції МКС.

Однак можуть виникнути певні проблеми під час співпраці компетентних органів України з Міжнародним кримінальним судом. Зокрема, під час *виконання прохань МКС про надання допомоги*. Наприклад: відсутність національного законодавства, яке регулює процедури надання допомоги МКС. Якщо законодавство держави не передбачає можливості надання допомоги МКС, то виконання прохання може бути ускладненим або неможливим.

Питання щодо юрисдикції МКС. Якщо держава, до якої звертається МКС, не визнає його юрисдикцію, то можуть виникнути проблеми з виконанням прохання.

Відсутність співпраці держав. Якщо держави не співпрацюють між собою у справах, які стосуються кримінальної відповідальності, то виконання прохання МКС також може бути ускладненим.

Проблеми з безпекою осіб, які надають допомогу МКС. У деяких випадках життя осіб, які надають допомогу МКС, може бути під загрозою, що може вплинути на їх готовність надавати допомогу.

Проблеми з конфіденційністю. У деяких випадках держави можуть мати обмеження щодо передачі інформації МКС у зв'язку зі збереженням конфіденційності даних. Усі ці проблеми можуть ускладнити ефективне надання допомоги МКС.

Проблеми під час затримання осіб, яких розшукують МКС. В Україні, для прикладу, відсутнє внутрішнє законодавство, яке б регулювало процедури затримання та передачі осіб на прохання МКС. Україна є стороною Римського статуту, але внутрішні законодавчі акти, які б встановлювали процедури затримання та передачі осіб на прохання МКС, відсутні.

Недостатність координації між органами правопорядку, що займаються затриманням та передачею осіб на прохання МКС. Це може призвести до втрати доказів, порушення прав осіб, які затримуються, та інших проблем.

Відсутність ефективної системи моніторингу та контролю за діями осіб, які займаються затриманням та передачею осіб на прохання МКС. Це може призвести до можливості зловживань та порушення прав осіб, які затримуються.

Недостатня свідомість громадськості щодо значення МКС та необхідності співпраці з цим органом для забезпечення міжнародної справедливості та прав людини. Це може призвести до недостатньої підтримки з боку громадськості та влади для забезпечення затримання та передачі осіб на прохання МКС.

Політичний тиск на владу та органи правопорядку з боку інших країн або зірвання співпраці з Україною через затримання та передачу осіб на прохання МКС. Це може ускладнити процес затримання та передачі осіб на прохання МКС та створити проблеми для держави в міжнародному співробітництві.

Проблеми під час передачі особи до МКС для проведення процесуальних дій. Для передачі особи до МКС для проведення процесуальних дій необхідно мати згоду держави, у якій ця особа знаходиться. Якщо держава відмовляється давати згоду, то передача не може відбутися.

Питання безпеки особи. Існує ризик, що особа може бути піддана небезпеці під час передачі до МКС або під час перебування там. Такі ризики можуть бути пов'язані зі здоров'ям, безпекою чи дискримінацією.

Питання строків. Існує можливість, що передача особи до МКС може зайняти тривалий час. Це може вплинути на строки проведення процесуальних дій та на сам процес.

Питання повернення особи. Після проведення процесуальних дій особа повинна бути повернена до держави, у якій вона перебувала до передачі МКС. Якщо це не відбувається або відбувається із запізненням, це може порушити права особи.

Питання відповідності процесуальних гарантій. Під час проведення процесуальних дій у МКС особі повинні бути надані всі процесуальні гарантії, які вона мала б мати відповідно до міжнародного права. Якщо такі гарантії не надаються, це може порушити права особи та вплинути на законність процесу тощо.

Отже, Україна має зобов'язання співпрацювати з МКС у наданні допомоги у проведенні розслідувань та судових процесів, що стосуються злочинів проти миру, людства та війни. При цьому можуть виникати різноманітні складні проблеми. Шляхи їх вирішення, зокрема прийняття внутрішнього законодавства, яке б регулювало процедури затримання та передачі осіб на прохання МКС, покращення координації між органами правопорядку, забезпечення фінансування на проведення розслідувань та судових переслідувань відповідно до стандартів МКС тощо, будуть предметом іншої статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/card/4651-17
2. Мошенець О. Міжнародний кримінальний суд — шлях до Гааги та репарацій. URL: https://lb.ua/blog/olena_moshenets/527492_mizhnarodniy_kriminalniy_sud-shlyah.html
3. Вікіпедія. Міжнародний кримінальний суд (МКС). URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D1%83%D0%B4

Наукове видання

НАУКОВІ РОЗВІДКИ З АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Матеріали
VI Міжнародної науково-практичної конференції
Київ, 24 квітня 2023 року

Науково-методичний центр видавничої діяльності
Київського університету імені Бориса Грінченка

Завідувачка НМЦ видавничої діяльності *М.М. Прядко*
Відповідальна за випуск *А.М. Даниленко*
Над виданням працювали *Н.І. Гетьман, Л.Ю. Столітня, Т.В. Нестерова, Н.В. Клименко*

Погоджено до розміщення в інтернеті 06.11.2023. Формат 60x84/16.

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4013 від 17.03.2011 р.

Попередження! Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена на будь-яких носіях, розміщена в інтернеті без письмового дозволу Київського університету імені Бориса Грінченка й авторів. Порушення закону призводить до адміністративної, кримінальної відповідальності.